

ព័ត៌មាន

ព័ត៌មាន

ឃ្លាពាក្យ

្រង

ឃ្លាពាក្យ

្រង 1

រៀបរយដោយ

ព័ត៌មាន/ឃ្លាពាក្យ



រៀបរយដោយ

ព័ត៌មាន/ឃ្លាពាក្យ

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

ชาดก

จาก พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๗ และ ๒๘

พระสุตตันตปิฎกเล่มที่ ๑๕ และ ๒๐ ขุททกนิกาย ชาดก ภาค ๑ และ ๒.

ชาดก 500 ชาต

อรรถกถาชาดกทั้งหมด ๕๔๗ เรื่อง ผู้เรียบเรียงจะพยายามนำมาจัดทำรูปเล่มให้ครบ ซึ่งเนื้อหาในชาดก ทั้งหมดนี้นำมาจาก

<http://www.84000.org/tipitaka/atita/>

ซึ่งท่านสามารถเข้าไปอ่านกันได้

แต่ผู้เรียบเรียงหวังที่จะช่วยให้ท่านผู้ใฝ่ธรรม สะดวกในการอ่านจึงได้รวบรวมมาเรียงร้อยเป็นเล่ม ซึ่งมีหลายเล่มด้วยกัน ซึ่งผู้เรียบเรียงจะทำเป็นรายละเอียดแต่ละเล่มอย่างเรียบร้อย เพื่อความปลอดโปร่งและง่ายในการอ่านนะคะ

ชาดก เล่ม 1

สารบัญ

1. อปัลณกชาดก ว่าด้วยการรู้ฐานะและมีฐานะ	หน้า 4
2. วัฒนูปถชาดก ว่าด้วย ผู้ไม่เกียจคร้าน	หน้า 38
3. เสรีววานิชชาดก ว่าด้วย เสรีววานิช	หน้า 49
4. จุลลกเศรษฐีชาดก ว่าด้วย คนฉลาดตั้งตนได้	หน้า 57
5. ตัณฑุสนาพิ ชาดก ว่าด้วย ราคาข้าวสาร	หน้า 79
6. เทวธรรม ชาดก ว่าด้วย ธรรมของเทวดา	หน้า 87
7. กัญฐหาริชาดก	หน้า 108
8. ความนิชาดก ว่าด้วย ไม้ใจเร็วด่วนได้	หน้า 116
9. มฆเทวชาดก ว่าด้วย เทวทูต	หน้า 119
10. สุขวิหาริชาดก ว่าด้วย การอยู่เป็นสุข	หน้า 126

1. อรรถกถา เอกกนิบาตชาดก อปัลณกวรรค

นิทานกถา ว่าด้วยทูเรณิทาน อวิทูเรณิทาน สันติเกณิทาน

อปัลณกชาดก ว่าด้วยการรู้ฐานะและมีใช้ฐานะ

ชาดกกุฎฐกถา

อรรถกถาชาดก เอกกนิบาต

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์
นั้น

ประณามคาถา

ข้าพเจ้าขอกราบไหว้พระพุทธรูปเจ้า ผู้ประเสริฐสุด หา
บุคคลผู้เปรียบปานมิได้ ผู้เสด็จขึ้นจากสาครแห่งไฉยธรรม ผู้
ทรงข้ามสงสารสาครเสียได้ ด้วยเสียรเกล้า พร้อมทั้งพระธรรม
อันลึกซึ้ง สงบยิ่ง ละเอียดยากที่คนจะมองเห็นได้ ที่ทำลายเสีย
ได้ซึ่งภพน้อยและภพใหญ่ สะอาดอันเขาบูชาแล้ว เพราะพระ
สัทธรรม อีกทั้งพระสงฆ์ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องข้อง ผู้สูงสุดแห่ง
หมู่ ผู้สูงสุดแห่งทักษิณบุคคล ผู้มีอินทรีย์อันสงบแล้ว หาอา
สวะมิได้.

ด้วยการประณาม ที่ข้าพเจ้าได้กระทำแล้วต่อพระ

รัตนตรัย ด้วยความนับถือเป็นพิเศษนี้นั้น ข้าพเจ้าอันผู้ที่เป็
นักปราชญ์ยิ่งกว่านักปราชญ์ ผู้รู้อาคม [ปริยัติ] เป็นวิญญูชน มี
ยศใหญ่ได้ขอร้องด้วยการเอาใจแล้วๆ เล่าๆ เป็นพิเศษว่า ท่าน
ขอรับ ท่านควรจะแต่งอรรถกถาอปทาน [ชีวประวัติ]
เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจักแสดงการพรรณานี้เพื่อความ อังงาม
แห่งพระบาลีในพระไตรปิฎกทีเดียว พร้อมทั้งชีวประวัติที่ยัง
เหลืออยู่ เรื่องราวอันดีเยี่ยมนี้ใครกล่าวไว้ กล่าวไว้ที่ไหน
กล่าวไว้เมื่อไร และกล่าวไว้เพื่ออะไร ข้าพเจ้าจักกล่าวเรื่อง
นั้นๆ แล้ว ก็มาถึงวิธีเพื่อที่จะให้ฉลาดในเรื่องนิทาน เพราะจะ
ทำให้เล่าเรียน และทรงจำได้ง่ายขึ้น เพราะฉะนั้น เรื่องราวที่
ท่านจัดให้แปลออกไป ตามที่เกิดก่อนและหลัง รจนาไว้ใน
ภาษาสิงหลของเก่าก็ดี ในอรรถกถาของเก่าก็ดี เมื่อมาถึงวิธี
นั้นๆ แล้ว ย่อมไม่ให้อำนาจสำเร็จประโยชน์ตามที่สาธุชนต้องการ
เหตุนั้น ข้าพเจ้าก็จักอาศัยนัยตามอรรถกถาของเก่า นั้น เว้นไม่
เอาเนื้อความที่ผิดเสีย แสดงแต่เนื้อความที่แปลออกไป
กระทำการพรรณนาเฉพาะแต่ที่แปลก ซึ่งดีที่สุดเท่านั้น ด้วย
ประการฉะนี้.

เพราะเหตุที่ได้ปฏิญาณไว้แล้วว่า เรื่องราวอันดีเยี่ยม
ใครกล่าวไว้ กล่าวไว้ในที่ไหน และกล่าวไว้เมื่อไร และว่า
ข้าพเจ้าจักทำการพรรณานี้เพื่อความดังนี้ ก็การพรรณานี้
เพื่อความแห่งชีวิตประวัตินั้น เมื่อข้าพเจ้าแสดงนิทานสามอย่าง
เหล่านี้ คือ ทูเรนิทาน [นิทานในที่ไกล] อวิทูเรนิทาน [นิทาน
ในที่ไม่ไกลนัก] สันตินิกนิทาน [นิทานในที่ใกล้] พรรณนาอยู่
ก็จักเป็นที่เข้าใจได้แจ่มแจ้ง เพราะคนที่ได้ฟัง ได้เข้าใจมา
ตั้งแต่ได้อ่านแล้ว. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงจักแสดงนิทาน
เหล่านั้น พรรณนาชีวิตประวัตินั้น. บรรดานิทานเหล่านั้น ก่อน
อื่นควรทราบปริเฉท [ข้อความที่กำหนดไว้เป็นตอนๆ]
เสียก่อน.

กลาภมรรคที่เล่าเรื่องตั้งแต่ พระมหาสัตว์ได้ตั้ง
ปรารถนาอย่างจริงจัง ณ เบื้องบาทมูลของพระพุทธเจ้าทรง
พระนามว่า **ทีปังกร** จนถึงจุดจากอตภาพเป็นพระเวสสันดร
แล้วไปเกิดในสวรรค์ชั้นดุสิต จักเป็น **ทูเรนิทาน**.

กลาภมรรคที่เล่าเรื่อง ตั้งแต่จุดจากภพสวรรค์ชั้นดุสิต
จนถึงบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ที่ควงไม้โพธิ์ จักเป็น **อวิทูเร
นิทาน**.

ส่วน **สันติเกนิทาน** มีปรากฏอยู่ในที่ต่างๆ ของ
พระองศ์ ที่เสด็จประทับอยู่ในที่นั้นๆ ด้วยประการฉะนี้.

ทูเรนิทาน

ในนิทานเหล่านั้น ที่ชื่อทูเรนิทานมีดังต่อไปนี้.

เล่ากันมาว่า ในที่สุด ลือสงไขยยิ่งด้วยแสนกัปนับแต่
นี้ ได้มีนครหนึ่งนามว่า อมรวดี. ในนครนั้นมีพราหมณ์
ชื่อ **สุเมธ** อาศัยอยู่ เขามีกำเนิดดี มีกรรมอันบริสุทธิ์ ทั้งทาง
ฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดานับได้เจ็ดชั่วตระกูล ใครจะดูถูกมิได้
หาผู้ตำหนิมิได้เกี่ยวกับเรื่องเชื้อชาติ มีรูปสวย น่าดู น่า
เลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณอันงามยิ่ง เขาไม่การทำงาน
อย่างอื่นเลย ศึกษาแต่ศิลปะของพราหมณ์. บิดาและมารดา
ของเขาได้ถึงแก่กรรมเสียตั้งแต่เขารุ่นหนุ่ม. ต่อมาอำมาตย์
ผู้จัดการผลประโยชน์ นำเอาบัญญัติทรัพย์สินมา เปิดห้องคลังที่
เต็มไปด้วย ทอง เงิน แก้วมณีและแก้วมุกดาเป็นต้น บอกให้
ทราบถึงทรัพย์สินตลอดเจ็ดชั่วตระกูลว่า ข้าแต่กุมาร ทรัพย์สิน
เท่านี้เป็นของมารดา เท่านี้เป็นของบิดา เท่านี้เป็นของปู่ตาและ
ทวด แล้วเรียนว่า ขอท่านจงจัดการเถิด. สุเมธบัณฑิตคิดว่า ปู่

เป็นต้นของเราสะสมทรัพย์นี้ไว้แล้ว เมื่อจะไปสู่ปรโลกที่ชื่อว่าจะถือเอาทรัพย์ แม้หาปณะหนึ่งติดตัวไปด้วย หามีไม่. แต่เราควรการทำเหตุที่จะให้ถือเอาทรัพย์ไปด้วยได้. ดังนี้แล้วได้กราบทูลแต่พระราชา ให้ตีกลองป่าวร้องไปในพระนคร ให้ทานแก่มหาชน แล้วออกบวชเป็นคาส ก็เพื่อที่จะให้เนื้อความนี้แจ่มแจ้ง ควรจะกล่าวสุเมธกถาไว้ในที่นี้ด้วย.

สุเมธกถา

แต่สุเมธกถานี้ มีมาแล้วในพุทธวงศ์ติดต่อกัน แต่เพราะเล่าเรื่องประพันธ์เป็นคาถา จึงไม่มีใครจะแจ่มชัดดีนัก. เพราะฉะนั้น ข้าพเจ้าจึงกล่าวพร้อมกับแสดง คำที่ประพันธ์เป็นคาถา แทรกไว้ในระหว่างๆ. ในที่สุดแห่ง สือสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป ได้มีพระนครมีนามว่า อมรวดี และอีกนามหนึ่งว่า อมร อีกทีกไปด้วยเสียง ๑๐ เสียง ที่ท่านหมายถึงเสียงที่กล่าวไว้ในพุทธวงศ์ ว่า

ในสือสงไขยยิ่งด้วยแสนกัป มีพระนครหนึ่งนามว่า อมร เป็นเมืองสวยงามน่าดู นำรั้นรมย์ สมบูรณ์ด้วยข้าวและน้ำ อีกทีกไปด้วยเสียง ๑๐ เสียง.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทสฺหิ สหุเทหิ อวิวิตฺตํ ความ
ว่า อีกก็กไปด้วยเสียงเหล่านี้ คือ เสียงช้าง เสียงม้า เสียงรถ
เสียงกลอง เสียงตะโพน เสียงพิณ เสียงขบร็อง เสียงสังข์ เสียง
กัณธดาไล เสียงที่ ๑๐ ว่า เชิญกิน เชิญขบเคี้ยว เชิญดื่ม ซึ่งท่าน
ถือเอาเพียงเอกเทศหนึ่งแห่งเสียงเหล่านั้น จึงกล่าวเวลานี้ไว้
ในพุทธวงศัว่า

ก็กก้องด้วยเสียงช้าง เสียงม้า เสียงกลอง เสียงสังข์และ
เสียงรถ เสียงป่าวร้องด้วยข้าวและน้ำ ว่า เชิญขบเคี้ยว เชิญ
ดื่ม.

แล้วกล่าววว่า

พระนครอันสมบูรณ์ด้วยคุณลักษณะทุกประการ
เข้าถึงความเป็นพระนคร ที่มีสิ่งต้องการทุกชนิด สมบูรณ์ด้วย
แก้วเจ็ดประการ ขวักไขว้ไปด้วยเหล่าชนต่างๆ มั่งคั่งเป็นดุจ
เทพนารี เป็นที่อาศัยอยู่ของเหล่าผู้มีบุญ. พราหมณ์ชื่อสุเมธ มี
สมบัติสะสมไว้นั้น ได้หลายโกฏิ มีทรัพย์และข้าวเปลือก
มากมาย เป็นผู้คงแก่เรียน ทรงมนต์ได้มาก เรียนจบไตรเพท
ถึงความสำเร็จบริบูรณ์ในลักษณะศาสตร์ อธิศาสตราศาสตร์ และ
ในสัทธรรม.

ต่อมาวันหนึ่ง สุเมธบัณฑิตนั้นไปในที่เร็น ณ พื้น
ปราสาทชั้นบน นั่งขัดสมาธิคิดว่า นี่แน่ะบัณฑิต การเกิดอีก
ชื่อว่าการถือปฏิสนธิเป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระในที่ที่
เกิดแล้ว ก็เป็นทุกข์เช่นกัน และเราก็มีการเกิดเป็นธรรมดา มี
ความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บป่วยเป็นธรรมดา มีความตาย
เป็นธรรมดา ควรที่เราผู้เป็นเช่นนี้ จะแสวงหาพระมหา
นิพพานที่ไม่มีเกิด ไม่มีแก่ ไม่มีทุกข์ มีแต่สุข เยือกเย็น ไม่รู้จัก
ตาย. ทางสายเดียวที่พ้นจากภพมีปรกติ นำไปสู่พระนิพพาน
จะพึงมีแน่นอน ดังนี้.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

เราเข้าไปสู่ที่เร็น นั่งแล้วในตอนนั้น ได้คิดว่า ขึ้นชื่อ
ว่า การเกิดใหม่เป็นทุกข์ การแตกดับแห่งสรีระก็เป็นทุกข์ เรา
มีความเกิดเป็นธรรมดา มีความแก่เป็นธรรมดา มีความ
เจ็บป่วยเป็นธรรมดาเช่นกัน. เราจักแสวงหาพระนิพพานที่ไม่
แก่ ไม่ตาย เป็นแดนเกษม. โฉนหนอ เราไม่พึงมีเชื้อไข ไร
ความต้องการที่ร่างกายเนา ซึ่งเต็มไปด้วยซากศพนานาชนิดนี้
เสียได้ แล้วไปทางนั้นมืออยู่ จักมีแน่. ทางนั้นอันใครๆ ไม่อาจที่
จะไม่ให้มิได้. เราจักแสวงหาทางนั้น เพื่อพ้นจากภพให้

ได้ ดังนี้.

ต่อจากนั้น ก็คิดยิ่งขึ้นไปอีกอย่างนี้ว่า เหมือนอย่างว่า
ชื่อว่า สุขที่เป็นปฏิบัติต่อทุกข์มีอยู่ใน โลก ฉนฺได เมื่อภพมี
อยู่ แม้สิ่งที่ปราศจากภพ อันเป็นปฏิบัติต่อภพนั้นก็พึงมี ฉนฺ
นฺ. และเหมือนเมื่อความร้อนมีอยู่ แม้ความเย็นที่จะระงับ
ความร้อนนั้นก็ต้องมี ฉนฺได แม้พระนิพพานที่ระงับไฟมีราคะ
เป็นต้นก็พึงมี ฉนฺนฺ. ธรรมที่ไม่มีโทษ อันงามที่เป็นปฏิบัติ
ต่อธรรมอันเป็นบาปอันลามก ย่อมมีอยู่ ฉนฺได. เมื่อชาติอัน
ลามกมีอยู่ แม้พระนิพพาน กล่าวคือความไม่เกิด เพราะให้
ความเกิดทุกอย่างสิ้นไปก็พึงมี ฉนฺนฺ. ดังนี้

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อทุกข์มีอยู่ ขึ้นชื่อว่าสุขก็ต้องมีฉนฺได เมื่อภพมีอยู่
แม้สภาพที่ปราศจากภพ ก็ควรปรารถนาฉนฺนฺ. เมื่อความ
ร้อนมีอยู่ ความเย็นอีกอย่างก็ต้องมีฉนฺได ไฟสามอย่างมีอยู่
พระนิพพานก็ควรปรารถนาฉนฺนฺ. เมื่อสิ่งชั่วมีอยู่ แม้ความดี
งามก็ต้องมีฉนฺได ความเกิดมีอยู่ แม้ความไม่เกิดก็ควร
ปรารถนาฉนฺนฺ. ดังนี้.

ท่านยังคิดข้ออื่นๆ อีกว่า บุรุษผู้จมอยู่ในกองคูเห็น

สระใหญ่คาตายไปด้วยดอกปทุมห้าสีแต่ไกล ควรที่จะ
แสวงหาสระนั้น ด้วยคิดว่า เราควรจะไปทีสระนั้นโดยทาง
ไหนหนอ. การไม่แสวงหาสระนั้น หาเป็นความผิดของสระ
นั้นไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันใด เมื่อสระ
ใหญ่ คืออมตนิพพานเป็นที่ชำระล้างมลทิน คือกิเลสมีอยู่ การ
ไม่แสวงหาสระนั้น ไม่เป็นความผิดของสระใหญ่ คืออมต
นิพพาน แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันนั้น
เหมือนกัน. อนึ่งบุรุษผู้ถูกพวกโจรห้อมล้อม เมื่อทางหนีมีอยู่
ถ้าเขาไม่หนีไป ชื่อนั้นหาเป็นความผิดของทางไม่ แต่เป็น
ความผิดของบุรุษนั้นเท่านั้น ฉันใด บุรุษผู้ถูก กิเลสห้อมล้อม
จับไว้ได้แล้ว เมื่อทางอันเอือกเย็นเป็นที่ไปสู่พระนิพพานมีอยู่
แต่ไม่แสวงหาทางนั้น หาเป็นความผิดของทางไม่ แต่เป็น
ความผิดของบุคคลนั้นเท่านั้น ฉันนั้นเหมือนกัน. และบุรุษผู้
ถูกพยาธิเบียดเบียน เมื่อหมอผู้รักษาความเจ็บป่วยมีอยู่ หาก
เขาไม่แสวงหาหมอนั้น ให้รักษาความเจ็บป่วย ชื่อนั้นหาเป็น
ความผิดของหมอไม่ แต่เป็นความผิดของบุรุษนั้น ฉันใด ผู้ใด
ถูกพยาธิ คือกิเลสเบียดเบียน ไม่แสวงหาอาจารย์ผู้ฉลาดใน
การระงับกิเลสซึ่งมีอยู่ ชื่อนั้นเป็นความผิดของผู้นั้นเท่านั้น

หาเป็นความผิดของอาจารย์ผู้ทำกิเลสให้พินาศไม่ ฉะนั้น
เหมือนกัน ดังนี้.

เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

บุรุษผู้ตกอยู่ในคุก เห็นสระมีน้ำเต็มเปี่ยม ไม่ไปหา
สระนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของสระไม่ ฉนใด เมื่อสระ คือ
อมตะในการที่จะชำระล้างมลทิน คือกิเลสมีอยู่ เขาไม่ไปหา
สระนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของสระ คืออมตะไม่ ฉนนั้น
เหมือนกัน.

คนผู้ถูกศตรูกลุมรุม เมื่อทางหนีไปมีอยู่ไม่หนีไป ข้อ
นั้นหาเป็นความผิดของทางไม่ ฉนใด คนที่ถูกกิเลสกลุมรุม
เมื่อทางปลอดภัยมีอยู่ไม่ไปหาทางนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิด
ของทางที่ปลอดภัยนั้นไม่ ฉนนั้นเหมือนกัน.

คนผู้เจ็บป่วยเมื่อหมอรักษาโรคมียู่ ไม่ยอมให้รักษา
ความเจ็บป่วยนั้น ข้อนั้นหาเป็นความผิดของหมอนั้นไม่ ฉน
ใด คนผู้ได้รับทุกข์จากความเจ็บป่วย คือกิเลสเบียดเบียนแล้ว
ไม่ไปหาอาจารย์นั้น ข้อนั้น หาเป็นความผิดของอาจารย์ผู้
แนะนำไม่ ฉนนั้นเหมือนกัน.

ท่านยังนึกถึงแม้ข้ออื่นๆ อีกว่า คนผู้ชอบแต่งตัวฟุ้งถึง

ชาคศพที่คล้องไว้ที่คอ ไปได้อย่างมีความสุข ฉันทใจ แม้เราก็ควรที่งกายอันเน่านี่ ไม่มีอาลัยเข้าไปสู่นิพพานนคร ฉันทนั้น ชายหญิงทั้งหลายถ่ายอุจจาระและปัสสาวะรด บนพื้นที่อันสกปรกแล้ว ย่อมไม่เก็บใส่พกหรือเอาชายผ้าห่อไป ต่างรังเกียจไม่มีอาลัยเลย กลับทิ้งไปเสีย ฉันทใจ แม้เราก็ควรจะไม่มียาลัยที่งกายเน่านี่เสีย เข้าไปสู่นิพพานนครอันเป็นอมตะ ฉันทนั้น. และนายเรือไม่มีอาลัย ทิ้งเรือลำเก่าคร่ำคร่าไป ฉันทใจ แม้เราก็จะละกาย อันเป็นที่หลัง ไหลออกจากปากแผลทั้งแก้มนี้ ไม่มีอาลัยเข้าไปสู่นิพพานบุรี ฉันทนั้น.

อนึ่ง บุษพาเอาแก้วนานาชนิดเดินทางไปพร้อมกับโจร จึงละทิ้งพวกโจรเหล่านั้นเสีย เพราะกลัวจะเสียแก้วของตน ถือเอาทางที่ปลอดภัย ฉันทใจ ทรชกาย (กายที่เกิดจากฐลิต) แม่นี้ ก็ฉันทนั้น. เป็นเช่นกับโจรปล้นแก้ว ถ้าเราจกก่อตัณหาขึ้นในกายนี้ แก้วคือพระธรรมอันเป็นกุศล คืออริยมรรคจะสูญเสียไป. เพราะฉะนั้น ควรที่เราจะละทิ้งกาย อันเช่นกับโจรนี้เสีย แล้วเข้าไปสู่นิพพานนคร ดังนี้. เพราะเหตุนี้ท่าน จึงกล่าวว่า

บุษปลดเปลื้องชาคศพที่น่าเกลียด ซึ่งผูกไว้ที่คอแล้ว

ไป อยู่อย่างสุขเสรี อยู่ลำพังตนได้ ฉันทใด คนก็ควรละทิ้ง
ร่างกายเนา ที่มากมุลด้วยชากศพนานาชนิดไปอย่างไม่มีอาลัย
ไม่มีความต้องการอะไร ฉันทนั้น.

ชายหญิงทั้งหลายถ่ายกริสงในที่ถ่ายอุจจาระทิ้งไป
อย่างไม่มีอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร ฉันทใด เราจะละทิ้ง
กายที่เต็มไปด้วยชากศพนานาชนิดนี้ไป เหมือนคนถ่าย
อุจจาระ แล้วละทิ้งส้วมไป ฉะนั้น

เจ้าของละทิ้งเรือที่เก้าร้าคร้าผูกพันน้ำรั่วเข้าไปได้ ไม่
มีความอาลัย ไม่มีความต้องการอะไร ฉันทใด เราจักละทิ้งกายนี้
ที่มีช่องเก้าช่อง หลั่งไหลออกเป็นนิตย์ เหมือนเจ้าของทิ้งเรือ
เก๋าไป ฉะนั้น.

บุรุษไปพร้อมกับโจรถือห่อของไป เห็นภัยที่จะเกิด
จากการตัดห่อของ จึงทิ้งแล้วไปเสีย ฉันทใด กายนี้ เปรียบ
เหมือนมหาโจร เราจักละทิ้งกายนี้ไป เพราะกลัวจะถูกตัดกุศล
ฉันทนั้นเหมือนกัน.

สุเมธบัณฑิตคิดเนื้อความประกอบด้วยเนกขัมมะนี้
ด้วยอุปมาต่างๆ อย่างแล้ว สละกองแห่งโลกสมบัตินับไม่ถ้วน
ในเรือนของตน แก่เหล่าชนมีคนกำพริ้า และคนเดินทางไกล

เป็นต้น ตามนัยที่กล่าวมาแล้วแต่หนหลัง ถวายมหาทาน ละ
วัตถุทานและกิเลสทานแล้ว ออกจากอมรนครคนเดียวเท่านั้น
อาศัยภูเขาชื่อธรรมิกะในป่าหิมพานต์ สร้างอาศรม เนรมิต
บรรณศาลาและที่จงกรม เนรมิตขึ้นด้วยกำลังแห่งบุญของตน
เพื่อจะละเว้นเสียจากโทษแห่งนิเวศน์ทั้งห้า นำมาซึ่งกำลัง
กล่าวคืออภิญญาที่ประกอบด้วยเหตุ อันเป็นคุณ ๘ อย่าง
ตามที่ท่านกล่าวไว้โดยนัยเป็นต้นว่า เมื่อจิตมั่นคงแล้วอย่างนี้
ดังนี้ แล้วละทิ้งผ้าสาฎกที่ประกอบด้วยโทษ ๕ ประการ ไว้ใน
อาศรมบพนั้น แล้วนุ่งห่มผ้าเปลือกไม้ที่ประกอบด้วยคุณ ๑๒
ประการ บวชเป็นฤาษี.

ท่านเมื่อบวชแล้วอย่างนี้ ก็ละบรรณศาลานั้น ซึ่ง
เคลื่อนกล่นไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปหาโคนต้นไม้ซึ่ง
ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ เลิกละข้าวต่างๆ อย่างทั้งปวง
หันมาบริโภคน้ำผลไม้ที่หล่นจากต้นเอง เริ่มตั้งความเพียรด้วย
อำนาจการนั่ง การยืน และการจงกรม ในภายในเจ็ดวันนั้นเอง
ก็ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘. ท่านได้บรรลุกำลังแห่งอภิญญา
ตามที่ปรารถนาไว้ นั้น ด้วยประการฉะนี้.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เราคิดอย่างนี้แล้วได้ให้ทรัพย์นั้นได้หลายร้อยโกฏิ แก่คนยากจนอนาถา แล้วเข้าไปสู่ป่าหิมพานต์ ในที่ไม่ไกลแห่งป่าหิมพานต์มีภูเขาชื่อธรรมิกะ เราสร้างอาศรมอย่างดีไว้ เนรมิตบรรณศาลาไว้อย่างดี ทั้งยังเนรมิตที่จงกรมเว้นจากโทษ ๕ ประการ ไว้ในอาศรมนั้น เราได้กำลังอภิญาประกอบด้วยองค์แปดประการ.

เราเลิกใช้ผ้าสาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๘ ประการ หันมานุ่งผ้าเปลือกไม้อันประกอบด้วยคุณ ๑๒ ประการ. เราเลิกละบรรณศาลาที่เคลื่อนกล่นไปด้วยโทษ ๘ ประการ เข้าไปสู่โคนไม้อันประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ. เราเลิกละข้าวที่หวานที่ปลูก โดยไม่มีส่วนเหลือเลย หันมาบริโภคน้ำผลไม้ที่สมบูรณ์ด้วยคุณเป็นอเนกประการ. เราเริ่มตั้งความเพียรในที่นิ่ง ที่เย็นและที่จงกรมในอาศรมบทนั้น ภายในเจ็ดวันก็ได้บรรลุดำลังแห่งอภิญา ดังนี้.

ในคานานั้นด้วยบาลีนี้ว่า อสุสโม สุกโต มยุหํ ปญฺณสาถํ สุมาปิตํ ท่านกล่าวถึงบรรณศาลา และที่จงกรมไว้ราวจะว่า สุขเมธบัณฑิตสร้างขึ้นด้วยมือของตนเอง แต่ในคานานี้มีใจความดังต่อไปนี้ ท้าวสักกะทรงเห็นว่า พระมหาสัตว์จักเข้า

ไปสู่ป่าหิมพานต์แล้ววันนี้ จักถึงภูเขาชื่อธรรมิกะ จึงรับสั่ง
เรียกวิสสุกรรมเทพบุตรว่า นี่พ่อ สุขเมธบัณฑิตออกมาด้วยคิด
ว่า เราจักบวช ท่านจงเนรมิตที่อยู่ให้แก่พระมหาสัตว์นั้น.
วิสสุกรรมเทพบุตรนั้นรับพระดำรัสของพระองค์แล้ว จึง
เนรมิตอาศรมนารีนรมย์ บรรณศาลาสร้างอย่างดี ที่จงกรมน่า
เบิกบานใจ. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยอาศรมบทนั้น ที่
สำเร็จด้วยอานุภาพแห่งบุญของพระองค์ จึงตรัสว่า คุณอนสารี
บุตร ที่ธรรมิกบรรพตนั้น อาศรมเราได้สร้างขึ้นอย่างดีแล้ว
เนรมิตบรรณศาลาไว้อย่างดี ทั้งยังเนรมิตที่จงกรม เว้นจาก
โทษ ๕ ประการ ไว้ใกล้อาศรมนั้นด้วย ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุกโต มยุหิ** แปลว่า เรา
สร้างอาศรมไว้อย่างดีแล้ว.

บทว่า **ปณฺณสาถํ สุมาปิตํ** ความว่า แม้บรรณศาลาที่มุ่ง
ด้วยใบไม้ เราก็สร้างไว้ดีแล้ว.

บทว่า **ปญฺจโทสววิหฺชิตํ** ความว่า ชื่อว่าโทษของที่
จงกรมมี ๕ อย่างเหล่านี้ คือ แข็งกระด้างและขรุขระ มีต้นไม้
ภายใน มุงไว้กรุงรัง คับแคบมากนัก กว้างขวางเกินไป.

จริงอยู่ เมื่อบุคคลคลเดินจงกรมบนที่จงกรมมีพื้นดินแข็ง

กระด้างและขรุขระ เท่าทั้งสองจะเจ็บปวด เกิดการพองขึ้น จิตจึงไม่ได้ความแน่วแน่ และกรรมฐานก็จะวิบัติ แต่กรรมฐานจะถึงพร้อม เพราะอาศัยการอยู่สบายในพื้นที่ที่อ่อนนุ่มและราบเรียบ. เพราะฉะนั้น พึงทราบว่ พื้นที่แข็งกระด้างและขรุขระเป็นโทษอันหนึ่ง.

เมื่อต้นไม้มีอยู่ภายในหรือท่ามกลาง หรือที่สุดแห่งที่จงกรม เมื่ออาศัยความประมาท เดินจงกรม หน้าผากหรือศีรษะก็จะกระทบ. เพราะฉะนั้น มีต้นไม้ภายใน จึงเป็นโทษข้อที่ ๒.

เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมมุงไว้ รกรุงรังด้วยหญ้าและเถาวัลย์เป็นต้น ในเวลากลางคืนก็จะเหยียบสัตว์มีงูเป็นต้น ทำให้มันตาย หรือจะถูกพวกมันกัด ได้รับความเดือดร้อน. เพราะฉะนั้น การที่มุงบังรกรุงรัง จึงจัดเป็นโทษข้อที่ ๓.

เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมแคบเกินไป จึงมีกำหนดโดยกว้างเพียงศอกเดียวหรือครึ่งศอก เล็บข้าง นิ้วมือข้าง จะไปสะดุดเข้าแล้วแตก. เพราะฉะนั้น ความคับแคบเกินไปจึงเป็นโทษข้อที่ ๔.

เมื่อเดินจงกรมบนที่จงกรมกว้างขวางเกินไป จิตย่อม
วิ่งพล่านจะไม่ได้ความมีอารมณ์แน่วแน่. เพราะฉะนั้น การที่ที่
กว้างขวางเกินไป จึงเป็นโทษข้อที่ ๕.

ที่เดินจงกรมโดยส่วนกว้างได้สองครั้ง ในสองข้างมี
ประมาณศอกหนึ่ง ที่เดินจงกรมโดยส่วนยาวมีประมาณ ๖๐
ศอก มีพื้นอ่อนนุ่ม มีทรายโรยไว้เรียบเสมอ ก็ใช้ได้ เหมือนที่
เดินจงกรมของพระมหินทเถระ. ผู้ปลูกฝังความเลื่อมใสให้
ชาวเกาะที่เจตติยคีรีวิหาร ก็ได้เป็นเช่นนี้. เพราะเหตุนั้น ท่านจึง
กล่าวว่า เราได้สร้างที่เดินจงกรมไว้ในอาศรมนั้น อันเว้นจาก
โทษ ๕ ประการ.

บทว่า **อญฺญคุณสมฺเปตฺติ** คือประกอบด้วยสุขของสมณะ
๘ ประการ ชื่อว่าสุขของสมณะ ๘ ประการนั้นมีดังนี้คือ ไม่มี
การหวงแหนทรัพย์สินและข้าว แสงหาแต่บิณฑบาตที่ไม่มี
โทษ บริโภคแต่บิณฑบาตที่เย็น ไม่มีการบีบบังคับราษฎร ใน
เมื่อพวกลูกหลวงทั้งหลายเที่ยวบีบบังคับ ราษฎรถือเอาทรัพย์
มีค่าและเหรียญขาปณะตะกั่วเป็นต้น ปราศจากความกำหนัด
ด้วยอำนาจความพอใจในเครื่องอุปกรณ์ทั้งหลาย ไม่มีความ
กลัวภัยในเรื่องถูกโจรปล้น ไม่ต้องไปคลุกคลีกับพระราชา

และราชอำมาตย์ ไม่ถูกกระทบกระทั่งในทิศทั้ง ๔. ท่านกล่าวอธิบายไว้ว่า ผู้ที่อยู่ในอาศรมนั้น สามารถที่จะประสบสุขของสมณะ ๘ อย่างเหล่านี้ได้ ฉันทิโค เราสร้างอาศรมนั้นประกอบด้วยคุณ ๘ อย่าง ฉันทิโค.

บทว่า อภิญญาพลมาหรี ความว่า ภายหลังเมื่อเราอยู่ในอาศรมนั้น กระทำบริกรรมในกสิณแล้ว เริ่มวิปัสสนาโดยความเป็นของไม่เที่ยงและโดยความเป็นทุกข์ เพื่อต้องการความเกิดขึ้นแห่งอภิญญาและสมาบัติ แล้วก็ได้กำลังแห่งวิปัสสนาอันทรงเรียวแรง.

อธิบายว่า เมื่อเราอยู่ในอาศรมนั้น สามารถนำกำลังนั้นมาได้ ฉันทิโค เราได้สร้างอาศรมนั้น กระทำให้เหมาะสมแก่กำลังแห่งวิปัสสนานั้น เพื่อประโยชน์แก่อภิญญา.

ในกาลานี้ว่า สาธุกัม ปชหี ตตฺถ นวโทสมุปาคตัม มีคำที่จะกล่าวไปตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า ในกาลนั้น เมื่อวิสสุกรรมเทพบุตรเนรมิตอาศรม ที่ประกอบด้วยกระท่อม ที่เร้นและที่เดินจงกรมโดยทางโค้ง ดาดาชไปด้วยต้นไม้ผลิดอกออกผล มีน้ำมีรสอร่อย นำรื่นรมย์ ปราศจากสัตว์ร้ายและนกมีเสียงรบกวนน่าสะพรึงกลัว

ต่างๆ ควรแก่การสงบสงัด จัดหาพระนักรสำหรับพึง ไร่ที่ดีที่สุด สองข้างแห่งที่เดินจงกรม อันตกแต่งแล้ว ตั้งแผ่นหินมีสี่ดั่งถั่ว เขียวมีหน้าเสมอ ไร่ที่ตรงท่ามกลางที่เดินจงกรม ในภายใน บรรณศาลา เนรมิตสิ่งของทุกอย่างที่จะเป็นไป เพื่ออุปการะ แก่บรรพชิตอย่างนี้คือ ชฎามณฑล (ชฎาทรงกลม) ผ่าเปลือกไม้ บริหารของดาบส มีไม้สามง่ามเป็นต้น ที่ชุ่มน้ำมีหม้อน้ำ ค่อม สังกัดน้ำค่อม ขันตักน้ำค่อม ที่โรงไฟมีกะทะรองถ่าน และ ไม้ฟืนเป็นต้น ที่ฝาผนังแห่งบรรณศาลาเขียนอักษรไว้ว่า ใครๆ มีประสงค์จะบวช จงถือเอาบริวารเหล่านี้บวชเถิด แล้ว ไปสู่เทวโลก.

สุเมธบัณฑิตไปสู่ป่าหิมพานต์ตามทางแห่งชอกเขา มองหาที่ผาสุกควรจะอาศัยอยู่ได้ของตน มองเห็นอาศรมน่า รื่นรมย์ ที่วิสุกรรมเทพบุตรเนรมิตไว้ อันท้าวสักกะประทาน ให้ที่ทางไหลกลับแห่งแม่น้ำ จึงไปที่ท้ายที่เดินจงกรม มิได้ เห็นรอยเท้า จึงคิดว่า บรรพชิตแสวงหาภิกขาในบ้านใกล้ แล้ว เหน็ดเหนื่อยจักมา เข้าไปสู่บรรณศาลาแล้วนั่งแน่แท้ จึงรออยู่ หน้อยหนึ่งคิดว่า บรรพชิตซัดซ้าเหลือเกิน เราอยากจะรู้แน่ จึง เปิดประกุกุฎในบรรณศาลา เข้าไปข้างใน ตรวจดูข้างโนนและ หน้า 22 จาก 22

ข้างนี้ อ่านอักษรที่ฝาผนังแผ่นใหญ่แล้วคิดว่า กัปปิยะบริหาร
 เหล่านั้นเป็นของเรา เราจักถือเอาบริหารเหล่านั้นบวช จึง
 เปลื้องทิ้งผ้าสาฎกทั้งคู่ที่ตนนุ่งและห่มแล้วไว้ เพราะเหตุนั้น
 ท่านจึงกล่าวว่า เราเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกไว้ในบรรณศาลานั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า คุณก่อนสารีบุตร เราเข้าไป
 อย่างนี้แล้ว เปลื้องทิ้งผ้าสาฎกอันประกอบด้วยโทษ ๕
 ประการ ไว้ในบรรณศาลานั้น. เพราะฉะนั้น เราเมื่อจะเปลื้อง
 ทิ้งผ้าสาฎก จึงเปลื้องทิ้งไปเพราะเห็นโทษ ๕ ประการ.

จริงอยู่ สำหรับผู้ที่บวชเป็นคาส โทษ ๕ ประการย่อม
 ปราภในผ้าสาฎก คือมีค่ามาก เป็นโทษอันหนึ่ง. เกิดขึ้น
 เพราะเกี่ยวเนื่องกับคนอื่น หนึ่ง. เสรำหมองเร็วเพราะการใช้
 สอย หนึ่ง. เสรำหมองแล้วจะต้องซักและต้องข้อม การที่เก่าไป
 เพราะการใช้สอย เป็นโทษอันหนึ่ง. ก็สำหรับผ้าที่เก่าแล้ว
 จะต้องทำการชุนหรือใช้ผ้าดาม การที่จะได้รับด้วยการ
 แสวงหาอีกก็ยาก เป็นโทษอันหนึ่ง. ไม่เหมาะสมกับการบวช
 เป็นคาส เป็นโทษอันหนึ่ง. เป็นของทั่วไปแก่ศัตรู เป็นโทษ
 อันหนึ่ง. เพราะจะต้องคุ้มครองไว้ โดยอาการที่ศัตรูจะถือเอา
 ไม่ได้ เป็นเครื่องประดับประดาของผู้ใช้สอย เป็นโทษ

อันหนึ่ง. สำหรับผู้ถือเทียวไปเป็นคนมักมากในสิ่งที่เป็นของ
ใช้ประจำตัว เป็นโทษอันหนึ่ง.

บทว่า วากจิริ นิวาเสสิ ความว่า คุณก่อนสาริบุตร ครั้ง
นั้นเราเห็นโทษ ๘ ประการเหล่านั้น จึงเปลื้องทิ้งผ้าสาฎกนุ่ง
ผ้าเปลือกไม้ คือใช้ผ้าเปลือกไม้ ที่ฉีกหญ้ามางกระต่ายให้เป็น
ชิ้นน้อยใหญ่ ถักเข้ากันกระทำขึ้น เพื่อประโยชน์จะใช้เป็น
ผ้านุ่งและผ้าห่ม.

บทว่า ทวาทสคุณมุปากตํ คือ ประกอบด้วยอานิสงส์
๑๒ ประการ.

ก็ในผ้าเปลือกไม้มีอานิสงส์ ๑๒ ประการ คือราคาถูก
ดีสมควร นี่เป็นอานิสงส์อันหนึ่งก่อน. สามารถทำด้วยมือ
ตนเอง นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๒. จะเสรำหมองซำๆ ด้วยการใช้สอย
แม้ซกก็ไม่ซกซำ นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๓. แม้จะเก่าไปเพราะการ
ใช้สอยก็ไม่ต้องเย็บ นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๔. เมื่อแสวงหาใหม่ก็ทำ
ได้ง่าย นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๕. เหมาะกับการบวชเป็นดาบส เป็น
อานิสงส์ที่ ๖. ผู้เป็นศัตรูไม่ใช้สอย เป็นอานิสงส์ที่ ๗. เมื่อใช้
สอยอยู่ ก็ไม่เป็นที่ตั้งแห่งการประดับประดา เป็นอานิสงส์ที่
๘. จะนุ่งห่มก็เบา นี่เป็นอานิสงส์ที่ ๙. แสดงว่ามักน้อยใน

ปัจจัยคือจิวร นี่เป็นอนิสงส์ที่ ๑๐. การเกิดขึ้นแห่งเปลือกไม้ เป็นของชอบธรรมและไม่มีโทษ เป็นอนิสงส์ที่ ๑๑. เมื่อผ้าเปลือกไม้แม้จะสูญหายไป ก็ไม่มีอาลัย นี่เป็นอนิสงส์ที่ ๑๒.

บทว่า อฏฐ โทสสมาภิณฺณ ปชหี ปณฺณสาลกัความว่า เราละอย่างไร.

ได้ยินว่า สุเมธบัณฑิตนั้นเปลือกผ้าสาฎกเนื้อดีทั้งคู่ ออก แล้วถือเอาผ้าเปลือกไม้สีแดง เช่นกับพวงแห่งดอก อังกาบ ซึ่งคล้องอยู่ที่ราวจิวร แล้วนุ่งห่มผ้าเปลือกไม้สีแดงทอง อีกผืนหนึ่งบนผ้าเปลือกไม้นั้น กระทำหนังเสือพร้อมทั้งเล็บ เช่นกับสัณฐานของดอกบุรณาคพาดเฉวียงบ่า รวบรวมมาณฑล แล้วสอดปิ่นปักผมทำด้วยไม้แข็งเข้าไปตรงไว้กับมวย เพื่อทำให้ไม้ไหวติง ได้วางคนโทน้ำมีสีแดงแก้วประพาพในสาแหรก เช่นกับพวงแก้วมุกดา ถือเอาหีบโศ่งในที่สามแห่ง คล้อง คนโทน้ำไว้ที่ปลายหาง ขอและตะกร้า ไม้สามง่ามเป็นต้น ไว้ที่ปลายข้างหนึ่ง เอาหีบดาบสบริวารวางบนบ่า เอามือขวาถือไม้เท้า ออกไปจากบรรณศาลา เคนจกรมอยู่ไปมานนที่ เคนจกรม มีประมาณ ๖๐ ศอก มองดูเพศของตน แล้วคิดว่า มโนรถของเราถึงที่สุดแล้ว การบรรพชาของเรางาม จริงหนอ

ขึ้นชื่อว่าบรรพชาณี อันท่านผู้เป็นธีรบุรุษทั้งปวง มี
พระพุทธเจ้าและพระปัจเจกพุทธเจ้าเป็นต้น สรรเสริญชมเชย
แล้ว. เครื่องผูกมัดของคฤหัสถ์ เราละแล้ว. เรากำลังออกบวช
เราออกบวชแล้วได้บรรพชาอันสูงสุด เราจักกระทำสมณ
ธรรม เราจักได้สุขอันเกิดแต่มรรคผล ดังนี้แล้ว เกิดความ
อดสาหะวางหาบดาบสบริจารลง นั่งลงบนแผ่นดินมีสติตั้งถ่วง
เฉียว เหมือนคั่งรูปปั้นทอง ฉะนั้น. ให้เวลากลางวันสิ้นไป เข้า
ไปสู่บรรณศาลาในเวลาเย็น นอนบนเสื่อที่ถักด้วยแขนงไม้
ข้างเตียงหวาย ให้ตัวได้รับอากาศพอสมควร แล้วตื่นขึ้นตอน
ใกล้รุ่ง คำนึงถึงการมาของตนว่า เราเห็นโทษในฆราวาส แล้ว
สละ โภคสมบัตินับไม่ถ้วน ยศอันหาที่สุดมิได้ เข้าไปสู่ป่า
แสวงหาเนกขัมมะบวช จำเดิมแต่นี้ไป เราจะประพฤติตัวด้วย
ความประมาทหาควรไม่ เพราะแมลงวัน คือมิจฉาวิตก ย่อมจะ
กัดกินผู้ที่ละความสงบสงัดเที่ยวไป. บัดนี้ ควรที่เราจะพอก
พูนความสงบสงัด ด้วยว่าเรามองเห็นการอยู่ครองเรือนโดย
ความเป็นของมีแต่กังวล จึงออกมา บรรณศาลาน่าพอใจนี้
พื้นที่ซึ่งล้อมรั้วไว้ราบเรียบแล้ว มีสติตั้งมะตุมสุก ฝาผนังสีขาว
มีสิราวกะเงิน หลังคาใบไม้มีสติตั้งเท้านกพิราบ เตียงหวายมีสติ

แห่งเครื่องปลูกอันงดงาม ที่อยู่พอกอยู่อาศัยได้อย่างผาสุก
 ความพร้อมมูลแห่งเรือนของเรา ปรากฏเหมือนจะมียิ่งกว่านี้
 ดังนี้. เลือกเฟ้นโทษของบรรณศาลาอยู่ ก็ได้เห็นโทษ ๘
 ประการ.

จริงอยู่ในการใช้สอยบรรณศาลามีโทษ ๘ ประการ
 คือ จะต้องแสวงหาด้วยการรวบรวมขึ้น ด้วยทัพสัมภาระที่มี
 น้ำหนักมากกระทำ เป็นโทษข้อหนึ่ง. จะต้องซ่อมแซมอยู่เป็น
 นิตย์ เพราะเมื่อหญ้าใบไม้และดินเหนียวร่วงหล่นลงมา
 จะต้องเอาของเหล่านั้นวางไว้ที่เดิมแล้วๆ เถาๆ เป็นโทษข้อที่
 ๒. ธรรมดา เสนาสนะจะต้องตกแก่คนแก่ก่อน เมื่อเขาเข้ามา
 ให้เราลุกขึ้นในเวลาที่ไม่เหมาะ ความแน่นหนาแห่งจิตก็จะมี
 ไม่ได้. เพราะฉะนั้น การที่ถูกปลุกให้ลุกขึ้น จึงเป็นโทษข้อที่
 ๓. เพราะกำจัดเสียได้ซึ่งหนาวและร้อน ก็จะทำให้ร่างกาย
 บอบบาง (ไม่แข็งแรง) เป็นโทษข้อที่ ๔. คนเข้าไปสู่เรือน อาจ
 ทำความชั่วอย่างใดอย่างหนึ่งได้. เพราะฉะนั้น การที่ปกปิดสิ่ง
 น่าดีเตียน เป็นโทษข้อที่ ๕. การหวงแหนด้วยคิดว่าเป็นของ
 เรา เป็นโทษข้อที่ ๖. ธรรมดา การมีเรือนแสดงว่าต้องมีภรรยา
 เป็นโทษข้อที่ ๗. เป็นของทั่วไปแก่คนหมู่มาก เพราะเป็น

สาธารณะแก่สัตว์มีเส้น เรือคและตุ๊กแกเป็นต้น เป็น โทษข้อที่ ๘.

บทว่า อิม ความว่า พระมหาสัตว์เห็นโทษ ๘ ประการ เหล่านี้ แล้วจึงเลิกละบรรณศาลา. เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าว ว่า เราเลิกละบรรณศาลาที่เคลื่อนกล่นด้วยโทษ ๘ ประการ.

บทว่า อุปากมิ รุกขมฺลฺ คฺฉน ทสฺหุปากตฺ ความว่า พระมหาสัตว์กล่าวว่า เราห้ามที่มุงบัง เข้าหาโคนต้นไม้ที่ ประกอบด้วยคุณ ๑๐ ประการ ในข้อนั้น คุณ ๑๐ ประการมี ดังต่อไปนี้ มีความยุ่งยากน้อยเป็นคุณข้อที่ ๑. เพราะเพียงแต่ เข้าไปเท่านั้น ก็อยู่ที่นั่นได้. เพราะฉะนั้น จึงไม่ต้องดูแลรักษา เป็นคุณข้อที่ ๒. ก็ที่นั่น จะปิดกวาดก็ตาม ไม่ปิดกวาดก็ตาม ก็ ใช้สอยได้อย่างสบายเหมือนกัน การที่ไม่ต้องบากบั่นนัก เป็น คุณข้อที่ ๓. ที่นั่น ปกปิดความนินทาไม่ได้ เพราะเมื่อคนทำ ความชั่วในที่นั้นย่อมละอาย. เพราะฉะนั้น การปกปิดความ นินทาไม่ได้ เป็นคุณข้อที่ ๔. โคนไม้เหมือนกับอยู่ในที่ กลางแจ้ง ย่อมไม่ยังร่างกายให้อึดอัด. เพราะฉะนั้น การที่ ร่างกายไม่อึดอัด จึงเป็นคุณข้อ ๕. ไม่มีการต้องทำการหวง แหนไว้ เป็นคุณข้อที่ ๖. ห้ามเสียได้ซึ่งความอาลัยใน

บ้านเรือน เป็นคุณข้อที่ ๗. ไม่มีการที่จะต้องพูดว่า เราจักปิด
 กวาดเช็ดถู พวกท่านจงออกไป แล้วก็ไล่ไปเหมือนในเรือนที่
 ทั่วไปแก่คนหมู่มาก เป็นคุณข้อที่ ๘. ผู้ยู่ก็ได้รับความเอิบอิม
 ใจ เป็นคุณข้อที่ ๙. ไม่ต้องอาลัยอาวรณ์ เพราะเสนาสนะ คือ
 โคนต้นไม้ หาได้ง่ายไม่ว่าจะไปที่ไหน เป็นคุณข้อที่ ๑๐.

พระมหาสัตว์เห็นคุณ ๑๐ อย่างเหล่านั้น จึงกล่าวว่า
 เราเข้าอาศัยโคนต้นไม้ดังนี้. พระมหาสัตว์กำหนดเหตุมี
 ประมาณเท่านี้เหล่านั้นแล้ว วันรุ่งขึ้นก็เข้าไปเพื่อศึกษา. ครั้ง
 นั้น พวกมนุษย์ในบ้านที่ท่านไปถึง ได้ถวายศึกษาด้วยความ
 อุตสาหะใหญ่. ท่านทำกตกิจเสร็จแล้วมายังอาศรม นั่งลงแล้ว
 คิดว่า เราบวชด้วยคิดว่า เราจะไม่ได้อาหารก็หาไม่. ธรรมดาว่า
 อาหารที่อร่อยนี้ ย่อมยังความเมาด้วยอำนาจมานะ และความ
 เมาในความเป็นบุรุษให้เจริญ และที่สุดแห่งทุกข์ อันมีอาหาร
 เป็นมูลไม่มี. ถ้ากระไร เราพึงเลิกละอาหารที่เกิดจากข้าวที่เขา
 หว่านและปลูก บริโภคผลไม้ที่หล่นเอง ดังนี้. จำเดิมแต่นั้น
 ท่านกระทำอย่างนั้น พากเพียรพยายามอยู่ในภายในสี่ปดาห์
 หนึ่ง ทำให้สมาบัติ ๘ และอภิญญา ๕ เกิดขึ้นได้แล้ว.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เราเลิกละข้าวที่หว่านที่ปลูกโดยเด็ดขาด มาบริโภค
ผลไม้ที่หล่นเอง ที่สมบูรณ์ด้วยคุณเป็นอันมาก เราเริ่มตั้งความ
เพียรในการนั่ง การยืน และการเดินจงกรมที่โคนต้นไม้
ในภายในสัปดาห์หนึ่ง ก็ได้บรรลุดอกิถุญาผละดังนี้.

เมื่อสุเมธดาบสบรรลุดอกิถุญาผละอย่างนี้แล้ว ให้เวลา
ล่วงไปด้วยสุข อันเกิดจากสมาบัติ. พระศาสดาทรงพระนาม
ว่า ทีปังกร เสด็จอุบัติขึ้นในโลกแล้ว ในการถือปฏิสนธิ การ
อุบัติขึ้น การตรัสรู้และการประกาศพระธรรมจักร โลกธาตุ
หมื่นหนึ่งแม่ทั้งสิ้นหว่านไหว สิ้นสะเทือนรื่องล้นไปหมด บุ
รพนิมิต ๓๒ ประการ ปรากฏขึ้นแล้ว. สุเมธบัณฑิตใช้เวลา
ล่วงเลยไป ด้วยสุขอันเกิดแต่สมาบัติ ไม่ได้ยินเสียงนั้นเลย ทั้ง
ไม่ได้เห็นนิมิตแม่เหล่านั้นด้วย.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเราบรรลุดอกิถุญาผละสำเร็จในศาสนา เป็นผู้มีความชำนาญ
ชำนาญอย่างนี้ พระชินเจ้าผู้เป็นโลกนายกทรงพระนามว่าทีปัง
กร เสด็จอุบัติขึ้นแล้ว เมื่อพระองค์ทรงถือกำเนิด เสด็จอุบัติขึ้น
ตรัสรู้ แสดงพระธรรมเทศนา เราเฝ้าอิมอยู่ด้วยความยินดีใน
ฉาน มิได้เห็นนิมิตทั้ง ๔ เลย.

ในกาลนั้น พระทศพลทรงพระนามว่า ทีปังกร มีพระ
จิณาสพสี่แสนห้อมล้อมแล้ว เสด็จจาริกไปตามลำดับ เสด็จถึง
นคร ชื่อรัมมกะ **บางแห่งเป็นรัมมนคร** เสด็จประทับ ณ สุทัสนมหา
วิหาร. พวกชาวรัมมกนคร ได้กล่าวว่่า ได้ยินว่า พระพุทธเจ้า
ทรงพระนามว่า ทีปังกร ผู้เป็นใหญ่กว่าสมณะ ทรงบรรลु
อภิสัมโพธิอย่างยิ่ง ทรงประกาศพระธรรมจักรอันบวร เสด็จ
จาริกไปโดยลำดับ เสด็จถึงรัมมกนคร แล้วเสด็จประทับอยู่ที่
สุทัสนมหาวิหาร. ต่างพากันถือเกสัช มีเนยใสและเนยข้นเป็น
ต้น และผ้าเครื่องนุ่งห่ม มีมือถือของหอมและดอกไม้เป็นต้น.
พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์อยู่ ณ ที่ใด ก็หลังไหลพากัน
ติดตามไป ณ ที่นั้นๆ เข้าไปเฝ้าพระศาสดา แล้วถวายบังคม
บูชาด้วยของหอมและดอกไม้เป็นต้น แล้วนั่ง ณ ที่ควรข้าง
หนึ่ง ฟังพระธรรมเทศนา แล้วทูลนิมนต์เพื่อเสวยในวันรุ่งขึ้น
พากันลุกจากที่นั่ง แล้วหลีกไป. ในวันรุ่งขึ้น ต่างพากัน
ตระเตรียมมหาทาน ประดับประदानคร ตกแต่งหนทางที่จะ
เสด็จมาของพระทศพล. ในที่มีน้ำเซาะก็เอาดินถมทำพื้นที่ดิน
ให้ราบเสมอ โรยทรายอันมีสีดังแผ่นเงิน โปรรยปรายข้าวตอก
และดอกไม้ ปักธงชายและธงแผ่นผ้า พร้อมด้วยผ้าข้อมลีต่างๆ

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

ตั้งต้นกล้วยและหม่อนน้ำเต็มด้วยดอกไม้เรียงรายเป็นแถว.

ในกาลนั้น สุเมธดาบสเหาะจากอาศรมบทของตน มาโดยทางอากาศ เบื้องบนของพวกมนุษย์เหล่านั้น เห็นพวกเขา ร่าเริงยินดีกัน คิดว่า มีเหตุอะไรกันหนอ. จึงลงจากอากาศขึ้น ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ถามพวกเขาว่า ท่านผู้เจริญ พวกท่านพากันประดับประดาทางนี้ เพื่อใคร ดังนี้.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

พวกมนุษย์มีใจยินดี นิมนต์พระตถาคต ในเขตแดนแห่งปัจฉิมประเทศแล้ว พากันชำระสะสางทางเสด็จดำเนิน มาของพระองค์. สมัยนั้น เราออกไปจากอาศรมของตน สะบัดผ้าเปลือกไม้ไปมาแล้ว ที่นั่น ก็เหาะไปทางอากาศ.

เราเห็นชนต่างเกิดความดีใจ ต่างยินดีร่าเริง ต่างปราโมทย์ จึงลงจากท้องฟ้า ใต้ถามพวกมนุษย์ทันทีว่า มหาชนยินดีร่าเริง ปราโมทย์ เกิดความดีใจ พวกเขาชำระสะสางถนนหนทาง เพื่อใคร.

พวกมนุษย์จึงเรียนว่า ข้าแต่ท่านสุเมธผู้เจริญ ท่านไม่ทราบอะไร พระทศพลที่ปึงกรทรงบรรลुสัมโพธิญาณแล้ว ประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐ เสด็จจาริกมาถึงนครของ

หน้า 32 จาก 32

พวกเราแล้ว เสด็จพำนักที่สุทธานมหาวิหาร. พวกเรานิมนต์
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นมา จึงตกแต่งทางนี้ที่จะเป็นที่
เสด็จมาของพระผู้มีพระภาคพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

สุเมธดาบสคิดว่า แม้เพียงคำประกาศว่า พระพุทธเจ้า
ก็หาได้ยากในโลก จะป่วยกล่าวไปใย ถึงการอุบัติขึ้นแห่ง
พระพุทธเจ้า แม้เราก็ควรจะร่วมกับมนุษย์เหล่านั้น ตกแต่ง
ทางเพื่อพระทศพลด้วย. ท่านจึงกล่าวกะพวกมนุษย์เหล่านั้น
ว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าพวกท่านตกแต่งทางนี้เพื่อพระพุทธเจ้า ขอ
จงให้โอกาสส่วนหนึ่งแก่เราบ้าง แม้เราก็จักตกแต่งทาง เพื่อ
พระทศพลพร้อมกับพวกท่าน. พวกเขาก็รับปากว่า ดีแล้ว. ต่าง
รู้ว่า สุเมธดาบสมีฤทธิ์ จึงกำหนดที่ว่างซึ่งมีน้ำเซาะให้กล่าวว่า
ท่านจงแต่งที่นี้เถิด แล้วมอบให้ไป.

สุเมธดาบสยึดเอาปีติ ซึ่งมีพระพุทธเจ้าเป็นอารมณ์ คิด
ว่า เราสามารถจะตกแต่ง ที่ว่างนี้ด้วยฤทธิ์ได้. แต่เมื่อเรา
ตกแต่งเช่นนี้ ใจก็จะไม่ยินดีนัก. วันนี้ เราควรจะทำกรับ
ใช้ด้วยกาย ดังนี้แล้ว ขนดินมาเทลงในที่ว่างนั้น. เมื่อที่ว่าง
แห่งนั้น ยังตกแต่งไม่เสร็จเลย พระทศพลที่บังกร มีพระ
จีณาสพผู้ได้อภิญญา ๖ มีอานุภาพมาก สีแสนรูปห้อมล้อม.

เมื่อเหล่าเทวดาบูชาอยู่ ด้วยของหอมและดอกไม้ทิพย์ เมื่อ
ตั้งจิตบรรเลงอยู่ เมื่อเหล่ามนุษย์บูชาอยู่ ด้วยของหอมและ
ดอกไม้ เสด็จเยือนกรายบนพื้นมโนลีลา ด้วยพระพุทธรูปอัน
หาที่สุดมิได้ ประคองราชสีห์ เสด็จดำเนินมาสู่ทาง ที่ตกแต่ง
ประดับประดาแล้วนั้น.

สุเมธดาบสลิ้มตาทั้งสองขึ้น มองดูพระวรกายของ
พระทศพล ผู้เสด็จดำเนินมาตามทางที่ตกแต่งแล้ว ซึ่งถึงความ
เลิศด้วยพระรูปโฉม ประดับด้วยพระมหาปฐิสถักยณะ ๓๒
ประการ สวยงามด้วยพระอนุพยัญชนะ (ลักษณะ
ส่วนประกอบ) ๘๐ ประการ แวดวงด้วยแสงสว่างมีประมาณ
วาหนึ่ง เปล่งพระพุทธรุสมิหนาทิบบิมิสี ๖ ประการออกมาดู
ประหนึ่งสายฟ้าหลายหลาก ในพื้นที่ท้องฟ้ามีสีจุกแก้วมณี ฉาย
แสงแปลบปลาบอยู่ไปมาและเป็นคู่ๆ กัน จึงคิดว่า วันนี้เรา
ควรกระทำการบริจาคชีวิตแด่พระทศพล. เพราะฉะนั้น ขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าได้ทรงเหยียบเปือกตม แต่จงทรงย่าง
หลังของเรา เสด็จพร้อมกับพระจีณาสพลีแสน เหมือนทรง
เหยียบสะพานแก้วมณีเถิด ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์
เพื่อความสุขแก่เราตลอดกาลนาน ดังนี้แล้วแก้วมณีออก ลาด
หน้า 34 จาก 34

หนังสือ ชฎาและผ้าเปลือกไม้วางลงบนเปือกตม ซึ่งมีสีดำ
นอนบนหลังเปือกตมเหมือนสะพานแผ่นแก้วมณี.

เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

พวกมนุษย์เหล่านั้นถูกเราถาม แล้วยืนยันว่า
พระพุทธเจ้าผู้ยอดเยี่ยม เป็นพระชินะ เป็นพระโลกนายก ทรง
พระนามว่า ทิปังกร เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก. พวกเขาแสร้ง
ถาง ถนนหนทางเพื่อพระองค์ ปิติเกิดขึ้นแล้วแก่เราทันใด
เพราะได้ฟังคำว่า พุทฺโธ. เราเมื่อกล่าวอยู่ว่า พุทฺโธ พุทฺโธ ก็ได้
เสวยโสมนัสแล้ว เราขึ้นอยู่ในที่นั้นยินดี มีใจเกิดความสังเวช
จึงคิดว่า เราจักปลูกพีชไว้ในที่นั้น ขณะอย่าได้ล่วงเลยเราไป
เสียเปล่า. ถ้าพวกท่านจะแสร้งถาง ถนนหนทางเพื่อพระพุทธเจ้า ก็
จงให้ที่ว่างแห่งหนึ่งแก่เรา. แม้เราก็จักแสร้งถาง ถนนหนทางที่
นั้น. พวกเขาได้ให้ที่ว่างแก่เรา เพื่อจะแสร้งถางทาง.

เวลานั้น เรากำลังคิดอยู่ว่า พุทฺโธ พุทฺโธ แสร้งถางทาง
เมื่อที่ว่างของเราทำไม่เสร็จ พระมหามุนีที่ปังกรผู้เป็นพระชิน
เจ้า พร้อมกับพระชีนาสพสี่แสน ได้อภิญาญา ๖ ผู้คงที่
ปราศจากมลทิน เสด็จดำเนินมาทางนั้น การต้อนรับต่างๆ ก็มี
ขึ้น กลองมากมายบรรเลงขึ้น เหล่าคนและเทวดาด้วนร่าเริง

ต่างทำเสียงสาธุการลั่นไปทั่ว เหล่าเทวดาเห็นพวกมนุษย์ และ
แม่เหล่ามนุษย์ก็เห็นเทวดา. แม่ทั้งสองพวกนั้นต่างประคอง
อัญชลี เดินตามพระตถาคตไป. เหล่าเทวดาที่เหาะมาทาง
อากาศ ก็โปรยปรายดอกมณฑารพ ดอกบัวหลวง ดอก
ปาริฉัตรอันเป็นทิพย์ไปทั่วทุกทิศ. เหล่าคนที่อยู่บนพื้นดินต่าง
ก็ชูดอกจำปา ดอก (สัตตชะ) ดอกกระทุ่ม ดอกกาละทิง ดอก
บุณฑริก ดอกการะเกดไปทั่วทุกทิศ. เราแก้หม้อออก เปลื้องผ้า
เปลือกไม้และหนังเสือในที่นั้น ลาดลงบนเปือกตม นอนคว่ำ
หน้า พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยศิษย์จึงทรงเหยียบเรา เสด็จไป
อย่าได้เหยียบบนเปือกตมเลย. ข้อนั้นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์
แก่เรา ดังนี้.

สุเมธดาบสนั้นนอนบนหลังเปือกตมนั้นแล ลืมตาหึ่ง
สองเห็นพระพุทธสิริของพระทศพลที่ปังกร จึงคิดว่า ถ้าเราพึง
ต้องการ ก็พึงเผากิเลสทั้งปวงหมด แล้วเป็นพระสงฆ์นวกะเข้า
ไปสู่รัम्मกนกรได้ แต่เราไม่มีกิจด้วยการเผากิเลส ด้วยเพศที่
ใครไม่รู้จัก แล้วบรรลุนิพพาน. ถ้ากระไร เราพึงเป็นดังพระ
ทศพลที่ปังกร บรรลุพระอภิธรรมโพธิญาณอย่างสูงยิ่ง แล้วขึ้นสู่
ธรรมนาวา ให้มหาชนข้ามสงสารสาครได้ แล้วปรินิพพาน

ภายหลัง ข้อนี้สมควรแก่เรา. ดังนี้แล้ว ต่อจากนั้น ประมวล
ธรรม ๘ ประการ กระทำความปรารถนาอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อ
ความเป็นพระพุทธเจ้าแล้วนอนลง.

เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า

เมื่อเรานอนบนแผ่นดินได้มีความคิดอย่างนี้ว่า วันนี้
เราเมื่อปรารถนาอยู่ที่พึงเผากิเลสของเราได้. จะมีประโยชน์
อะไรแก่เราเล่า ด้วยการทำให้แจ้งธรรมในที่นี่ ด้วยเพศที่ใครๆ
ไม่รู้จัก. เราบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ จักเป็นพระพุทธเจ้าใน
โลก พร้อมทั้งเทวโลก. จะมีประโยชน์อะไรแก่เรา ด้วย
ลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรงนี้ ข้ามฝั่งไปคนเดียว. เราบรรลุพระ
สัพพัญญุตญาณ แล้วจักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดาข้ามฝั่ง. ด้วย
การกระทำอันยิ่งใหญ่ของเรา ด้วยลูกผู้ชายผู้มีรูปร่างแข็งแรง
นี้ เราบรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว จะให้เหล่าชนมากมาย
ข้ามฝั่ง. เราตัดกระแส น้ำ คือสังสาร ทำลายภพทั้งสามแล้ว ขึ้น
สู่ธรรมนาวา จักให้มนุษย์พร้อมทั้งเทวดาข้ามฝั่ง ดังนี้.

2. วัฒนูปถชาดก ว่าด้วย ผู้ไม่เกียจคร้าน

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ในพระนครสาวัตถี
ตรัสพระธรรมเทศนานี้

มีคำเริ่มต้นว่า อภิลาสุโน ดังนี้.

ถามว่า ทรงปรารภใคร?

ตอบว่า ทรงปรารภภิกษุผู้สละความเพียรรูปหนึ่ง.

ดังได้สดับมา เมื่อพระตถาคตประทับอยู่ในนครสาวัตถี
มีกุลบุตรชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง ไปพระเชตวันวิหาร สดับ
พระธรรมเทศนาในสำนักของพระศาสดา มีจิตเลื่อมใส เห็น
โทษในกามและอานิสงส์ในการออกจากกาม จึงบวช
อุปสมบทได้ ๕ พรรษา เรียนได้มาติกา ๒ บท ศึกษาการ
ประพฤติวิปัสสนา รับพระกรรมฐานที่จิตของตนชอบ ใน
สำนักของพระศาสดา เข้าไปยังป่าแห่งหนึ่ง จำพรรษา
พยายามอยู่ตลอดไตรมาส ไม่อาจทำสักว่า โอภาสหรือนิมิต
ให้เกิดขึ้น.

ลำดับนั้น ภิกษุนั้น ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระศาสดา
ตรัสบุคค ๔ จำพวก ในบุคค ๔ จำพวกนั้น เราคงจะ

เป็นปทปรมะ เราเห็นจะไม่มีมรรคหรือผลในอัตภาพนี้ เราจักกระทำอะไรด้วยการอยู่ป่า เราจักไปยังสำนักของพระศาสดา แลดูพระรูปของพระพุทธเจ้าอันถึงความงามแห่งพระรูปอย่าง ยิ่ง ฟังพระธรรมเทศนาอันไพเราะอยู่(จะดีกว่า). ครั้นคิดแล้วก็กลับมายังพระเชตวันวิหาร นั้นแลอีก.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นเพื่อนเห็นและคบกัน กล่าวกะภิกษุนั้น ว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านเรียนกรรมฐานในสำนักของพระศาสดา แล้วไปด้วยหวังใจว่า จักกระทำสมณธรรม แต่บัดนี้ มาเที่ยวรื่นรมย์ด้วยการคลุกกลีอยู่ กิจแห่งบรรพชิตของท่านถึงที่สุดแล้ว หรือหนอ. ท่านจะเป็นผู้ไม่มีปฏิสนธิ แลหรือ.

ภิกษุนั้นกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย เราไม่ได้มรรคหรือผล จึงคิดว่า เราน่าจะเป็นอภัพบุคคล จึงได้สละความเพียรแล้วมาเสีย.

ภิกษุเหล่านั้นกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ท่านบวชในพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้มีความเพียรมั่นแล้ว สละความเพียรเสีย กระทำสิ่งอันมิใช่เหตุแล้ว มาเถิดท่าน พวกเราจักแสดงท่านแต่พระตถาคต. ครั้นกล่าวแล้ว ภิกษุเหล่านั้นจึงได้พา

ภิกษุนั้น ไปยังสำนักของพระศาสดา.

พระศาสดาพอทรงเห็นภิกษุนั้น จึงตรัสอย่างนี้ว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอเป็นผู้พากิษุผู้ไม่ปรารถนารูปนี้
มาแล้ว ภิกษุนี้ทำอะไร. ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุนี้บวชในพระศาสนาอันเป็นเครื่องนำ
ออกจากทุกข์ เห็นปานนี้ ไม่อาจกระทำสมณธรรม ละความ
เพียรเสียมาแล้ว.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะภิกษุนั้นว่า ดูก่อนภิกษุ
ไฉน เธอละความเพียร จริงหรือ.

ภิกษุนั้นกราบทูลว่า จริง พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เธอบวชในศาสนาอัน
เป็นเครื่องนำออกจากทุกข์ เห็นปานนี้ ทำไมจึงไม่ให้เขารู้จัก
ตนอย่างนี้ว่า เป็นผู้มักน้อย หรือว่าเป็นผู้สันโดษ หรือว่าเป็นผู้
สังัด หรือว่าเป็นผู้ไม่เกี่ยวข้อง หรือว่าเป็นผู้ปรารถนาคความเพียร
ให้เขารู้จักว่า เป็นภิกษุผู้ละความเพียร.

เมื่อครั้งก่อน เธอได้เป็นผู้มีความเพียรมิใช่หรือ เมื่อ
เกวียน ๕๐๐ เล่ม ไปในทางกัณดาร เพราะทราย พวกมนุษย์
และโคทั้งหลายได้น้ำดื่มมีความสุข เพราะอาศัยความเพียร ซึ่ง

เธอผู้เดียวกระทำแล้ว เพราะเหตุไร บัดนี้ เธอจึงละความเพียรเสีย. ภิกษุนั้น ได้กำลังใจ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้.

ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย ได้ฟังพระดำรัสนั้น จึงอ่อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความที่ความเพียรอันภิกษุนี้สละแล้ว ปราภฏแก่ข้าพระองค์ทั้งหลาย ในบัดนี้แล้ว ก็ในกาลก่อน ความที่โคและมนุษย์ทั้งหลายได้น้ำดื่ม มีความสุขในทางกันดารเพราะทราย เหตุอาศัยความเพียรที่ภิกษุนี้กระทำ ยังลิ้มสำหรับข้าพระองค์ทั้งหลาย ปราภฏแก่พระองค์ผู้ทรงบรรลुพระสัมพันธคุณญาณเท่านั้น ขอพระองค์จงตรัสเหตุนี้ แม้แก่ข้าพระองค์ทั้งหลายเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยังการเกิดสติให้เกิดแก่ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้น ด้วยพระดำรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง แล้วได้ทรงกระทำเหตุการณ์ อันระหว่างแห่งภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติอยู่ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์ถือปฏิสนธิในตระกูลพ่อค้าเกวียน. พระโพธิสัตว์นั้นเจริญวัยแล้ว เทียวกระทำการค้าด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม. พระโพธิสัตว์นั้นเดินทางกันดาร

เพราะทรายแห่งหนึ่ง มีระยะประมาณ ๖๐ โยชน์.

ก็ในทางกันดารนั้น ทรายละเอียดกำมือไว้ ยังติดอยู่ในมือ ตั้งแต่พระอาทิตย์ขึ้น มีความร้อนเหมือนกองถ่านเพลิง ไม่อาจข้ามไปได้ เพราะฉะนั้น พระโพธิสัตว์นั้น เมื่อดำเนินทางกันดารนั้น จึงเอาเกวียนบรรทุกพืน น้ำ น้ำมัน และข้าวสาร เป็นต้น ไปเฉาะกลางคืน ในเวลาอรุณขึ้น กระทำเกวียนให้ เป็นวงแล้ว ให้ทำปะรำไว้เบื้องบน ทำกิจในเรื่องอาหารให้ เสร็จแต่เช้าตรู่ แล้วนั่งในร่มเงาจนหมดวัน เมื่อพระอาทิตย์ อสดงแล้ว บริโภคอาหารเย็น เมื่อพื้นดินเกิดความเย็น จึงเทียม เกวียนเดินทางไป การไปเหมือนกับการไปในทะเลนั้นแหละ ย่อมจะมีในทางกันดารนั้น.

ธรรมดา ผู้กำหนดบท *คนนำทาง เช่นเดียวกับคนนำร่องในทาง*

น้ำ ๑๖๖ ควรมี เพราะเหตุนี้ พระโพธิสัตว์นั้น จึงให้กระทำการ ประกอบการไปของหมู่เกวียน ตามสัญญาของดวงดาว. ใน กาลนั้น พ่อค้าเกวียนเหล่านั้น เมื่อจะไปยังทางกันดารนั้น ตาม ทำนองนี้นั้นแล จึงไปได้ ๕๕ โยชน์ คิดว่า บัดนี้ โดยราตรี เดียวเท่านั้น จักออกจากทางกันดารเพราะทราย จึงบริโภค

อาหารเย็น ไข่ฟืนและน้ำทั้งปวงให้หมดสิ้นแล้ว จึงเทียม
เกวียนไป คนนำทางให้ลาอาสนะในเกวียนเล่มแรก นอนดู
ดาวในท้องฟ้าบอกว่า จงขับไปข้างนี้ จงขับไปข้างโน้น คนนำ
ทางนั้นเห็นคเหน้อยเพราะไม่ได้หลับเป็นระยะกาลนาน จึง
หลับไป เมื่อโคหวนกลับเข้าเส้นทางที่มาเดิม ก็ไม่รู้รู้สึก. โค
ทั้งหลายได้เดินทางไปตลอดคืนยังรุ่ง.

คนนำทางตื่นขึ้นในเวลาอรุณขึ้น มองดูดาวนักษัตร
แล้ว กล่าวว่า จงกลับเกวียน จงกลับเกวียน และเมื่อคน
ทั้งหลายพากันกลับเกวียนทำไว้ตามลำดับๆ นั้นแล อรุณขึ้น
ไปแล้ว. มนุษย์ทั้งหลายพากันกล่าวว่า นี่เป็นที่ตั้งค่ายที่พวก
เราอยู่เมื่อวานนี้ แม้ฟืนและน้ำของพวกเราก็หมดแล้ว บัดนี้
พวกเราฉิบหายแล้ว จึงปลดเกวียนพักไว้โดยเป็นวงกลม แล้ว
ทำปะรำไว้เบื้องบน นอนเศร้าโศกอยู่ ภายใต้เกวียนของตนๆ.

พระโพธิสัตว์คิดว่า เมื่อเราละความเพียรเสีย คน
ทั้งหมดนั้นจักพากันฉิบหาย พอเวลาเช้า จึงเที่ยวไปในเวลาที่
ยังมีความเย็น เห็นกอหญ้าแพรกกอหนึ่ง จึงคิดว่า หญ้าเหล่านี้
จักเกิดขึ้น เพราะความเย็นของน้ำข้างล่าง จึงให้คนถือจอบมา
ให้ขุดลงยังที่นั้น คนเหล่านั้นขุดที่(ลึกลงไป) ได้ ๖๐ ศอก. เมื่อ

คนทั้งหลายชุดไปถึงที่มีประมาณเท่านี้ จอบได้กระทบหิน
ข้างล่าง พอจอบกระทบหิน คนทั้งปวงก็พากันละความเพียร
เสีย.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์คิดว่า ภายใต้อินนี้จะพืงมีน้ำ จึงลงไป
ไปยืนที่พื้นหิน ก้มลงเงี่ยหูฟังเสียง ได้ยินเสียงน้ำเบื้องล่าง จึง
ขึ้นมาบอกกะคนรับใช้ว่า คุณก่อนพ่อ เมื่อเธอละความเพียรเสีย
พวกเราจักฉิบหาย เธออย่าละความเพียร จงถือเอาก้อนเหล็กนี้
ลงไปยังหลุม ทูบที่หินนี้

คนรับใช้นั้นรับคำของพระโพธิสัตว์นั้นแล้ว ไม่ละ
ความเพียร ในเมื่อคนทั้งปวง ละความเพียร ยืนอยู่จึงลงไปทาบ
หิน หินแตก ๒ ซีกตกลงไปข้างล่าง ได้ตั้งขวางกระแสน้ำอยู่.
เกลี่ยน้ำประมาณเท่าลำตาลพุ่งขึ้น. คนทั้งปวงพากันค้มกิน
แล้วอาบ ผ่าเพลและแอกเป็นต้น ที่เหลือเพื่อหุงข้าวยาและ
ภัต บริโภคและให้โคกิน และเมื่อพระอาทิตย์อัสดง จึงผูกธง
ใกล้บ่อน้ำ แล้วได้พากันไปยังที่ที่ปรารภมาแล้วๆ.

คนเหล่านั้นขายสินค้านที่นั่นแล้วได้ลาก ๒ เท่า ๓
เท่า จึงได้พากันไปเฉพาะที่อยู่ของตนๆ. คนเหล่านั้นดำรงอยู่ใน
ในอรรถภาพนั้นจนชั่วอายุแล้วไปตามยถากรรม.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์กระทำบุญมีทานเป็นต้น ได้ไปตาม
ยถากรรมเหมือนกัน.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศานี้
แล้ว ทรงเป็นผู้ตรัสรู้ยิ่งเองเทียว จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

ชนทั้งหลายผู้ไม่เกียจคร้าน ขุดภาคพื้น^๑ที่ทางทราย ได้
พบน้ำในทางทรายนั้น ณ ที่ลานกลางแจ้งฉันใด มุนีผู้
ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน พึงได้
ความสงบใจฉันนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิลาสุน^๒ ได้แก่ ไม่เกียจ
คร้าน คือปรารถนาความเพียร. บทว่า วณฺณูปถ^๓ ความว่า ทราย
ท่านเรียกว่าวัณณะ ในทางทราย. บทว่า ขณฺนตา แปลว่า ขุด
ภาคพื้น. ศัพท์ว่า อุต ในบทว่า อุตทุกฺเณ^๔ นี้ เป็นนิบาต อธิบาย
ว่า ในที่ลานกลางแจ้ง. อธิบายว่า ในที่เป็นที่สัญจรไปของพวก
มนุษย์ คือ ในภูมิภาคอันไม่ปิดกั้น. บทว่า ตตฺถ ความว่า
ในทางทรายนั้น. บทว่า ปปี อวินฺท^๕ แปลว่า ได้^๖น้ำ. จริงอยู่ น้ำ
ท่านเรียกว่า ปปา เพราะเป็นเครื่องดื่ม อีกอย่างหนึ่ง น้ำที่ไหล
เข้าไป ชื่อว่า ปปา อธิบายว่า น้ำมาก. บทว่า เอว^๗ เป็นบททำ
ความอุปมาให้สำเร็จ.

บทว่า มุนี ความว่า ญาณ ท่านเรียกว่า โมนะ อีกอย่างหนึ่ง โมนะยะอย่างใดอย่างหนึ่งในกายโมนะยะ เป็นต้น ท่านเรียกว่า โมนะ บุคคลที่เรียกว่า มุนี เพราะประกอบด้วยโมนะนั้น. ก็มุนีนั่น มีหลายอย่างคือ อากาติมุนี อนาคาติมุนี เสขมุนี อเสขมุนี ปัจเจกมุนี และมุนิมุนี. บรรดามุนีเหล่านั้น คฤหัสถ์ผู้บรรลุผลรู้แจ้งศาสนา ชื่อว่า อากาติมุนี. บรรพชิตเห็นปานนั้นแล ชื่อว่า อนาคาติมุนี. พระเสขะ ๗ จำพวก ชื่อว่า เสขมุนี. พระชีณาสพ ชื่อว่า อเสขมุนี. พระปัจเจกพุทธเจ้า ชื่อว่า ปัจเจกมุนี. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ชื่อว่า มุนิมุนี. ก็ในอรรถนี้ เมื่อว่าโคจรรวมยอด บุคคลผู้ประกอบด้วยปัญญา กล่าวคือ พึงทราบว่ามี.

บทว่า วิริยพลุปนุโน ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความเพียร และกำลังกายกับกำลังญาณ. บทว่า อกิลาสุ ความว่า ผู้ไม่เกียจคร้าน คือชื่อว่า ผู้ไม่เกียจไม่คร้าน เพราะประกอบด้วยความเพียร อันประกอบด้วยองค์ ๔ ซึ่งท่านกล่าวไว้อย่างนี้ว่า เนื้อและเลือดในร่างกายของเรานี้ทั้งหมด จงเหือดแห้งไป จะเหลือแต่หนังเอ็น และกระดูก ก็ตามที.

บทว่า วินุเท หทยสุส สนฺตี ความว่า ย่อมประสพ คือ
ได้เฉพาะอริยธรรม กล่าวคือฉาน วิปัสสนา อภิญญา และ
อรหัตมรรคญาณ อันถึงการนับว่า สันติ เพราะกระทำความ
เย็นทั้งจิต และหทัยรูป. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้าสังวรธ
นาการอยู่เป็นทุกข์ของคนผู้เกียจคร้าน และการอยู่เป็นสุขของ
คนผู้ปรารภความเพียร ด้วยพระสูตรทั้งหลายมิใช่น้อย อย่างนี้
ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เกียจคร้าน เกลือกกลัวด้วย
อกุศลธรรมอันลามก ย่อมอยู่เป็นทุกข์ และทำประโยชน์ตน
อันยิ่งใหญ่ให้เสื่อมไป. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลผู้
ปรารภความเพียรสังัดจากอกุศลธรรมอันลามก ย่อมอยู่เป็น
สุข และทำประโยชน์ตนอันยิ่งใหญ่ให้บริบูรณ์. คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย การบรรลุประโยชน์ย่อมไม่มีด้วยความเพียรอันแล้ว.

บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงการอยู่เป็นสุขนั้นนั่นแหละ ที่
บุคคลผู้ปรารภความเพียร ผู้ไม่ทำความยึดมั่น ผู้เห็นแจ้ง จะพึง
บรรลุได้ด้วยกำลังและความเพียร จึงตรัสว่า มุนีผู้
ประกอบด้วยความเพียรและกำลัง เป็นผู้ไม่เกียจคร้าน พึงได้
ความสงบใจ ฉะนั้น. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า พ่อค้า
เหล่านั้นไม่เกียจคร้าน ขุดอยู่ในทางทราย ย่อมได้น้ำ ฉะนั้น

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

ภิกษุในศาสนา นี้ ก็ฉันนั้น เป็นผู้ฉลาด ไม่เกียจคร้าน พากเพียร อยู่ ย่อม ได้ ความสงบใจ อันต่าง ด้วย ปฐมฌาน เป็นต้น.

ดูก่อนภิกษุ ในกาลก่อน เธอนั้นกระทำ ความเพียร เพื่อ ต้องการ ทางน้ำ บัดนี้ เพราะเหตุไร เธอจึงละ ความเพียร ใน ศาสนา อันเป็น เครื่อง นำ ออก จาก ทุกข์ เพื่อ ประโยชน์ แก่ มรรค ผล เห็นปานนี้.

พระศาสดา ครั้น ทรง แสดง พระธรรม เทศนา นี้ อย่างนี้ แล้ว จึง ทรง ประกาศ สัจจะ ๔ ใน เวลา จบ สัจจะ ภิกษุ ผู้ ละ ความ เพียร ดำรง อยู่ใน พระอรหัต อัน เป็น ผล อันเลิศ.

แม้ พระศาสดา ก็ ตรัส เรื่อง ๒ เรื่อง สืบ ต่อ กัน ทรง ประชุม ชาดก แสดง ว่า

คนรับใช้ ผู้ ไม่ ละ ความ เพียร ต่อ ยหिन ให้ น้ำ แก่ มหาชน ใน สมัย นั้น ได้ เป็น ภิกษุ ผู้ ละ ความ เพียร รูป นี้ ใน บัด นี้

บริษัท ที่ เหลือ ใน สมัย นั้น เป็น พุทธบริษัท ใน บัด นี้ ส่วน หัว หน้า พ่อค้า เกวียน ได้ เป็น เรา ดังนี้ ได้ ให้ พระ ธรรม เทศนา นี้ จบ ลง แล้ว.

จบ อรรถกถา วัณณูปถชาดก ที่ ๒

3. อรรถกถา เสรีวาณิชชาดก

ว่าด้วย เสรีวาณิช

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ในเมืองสาวัตถี ทรงปรารภภิกษุรูปหนึ่งผู้ละความเพียรเหมือนกัน จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อิธ เจ หิ นั วิราเชติ ดังนี้.

ก็พระศาสดาทรงเห็นภิกษุนั้นถูกภิกษุทั้งหลายนำมา โดยนัยก่อนนั้นแล จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เชอบวชในศาสนา อันให้มรรคผลเห็นปานนี้ เมื่อละความเพียรเสีย จักเศร้าโศก ตลอดกาลนาน เหมือนเสรีวาณิชเสื่อมจากตลาดทองอันมีค่า แสนหนึ่ง ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลายทูลอ่อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อทรงแสดงเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงการทำเหตุอันระหว่างภพ ปกปิดไว้ ให้ปรากฏ.

ในอดีตกาล ในกัปที่ ๕ แต่ภัทรกัปนี้ พระโพธิสัตว์ได้ เป็นพ่อค้าแร่ ชื่อว่าเสรีวะ ในแคว้นเสรีรัฐ. เสรีวาณิชนั้น เมื่อไปเพื่อต้องการค้าขาย กับพ่อค้าแร่ผู้โกลาเลคนหนึ่ง ชื่อว่าเสรี

วะ ข้ามแม่น้ำชื่อว่านิลพาหะ แล้วเข้าไปยังพระนครชื่อว่า
อริฏฐปุระ แบ่งถนนในนคร (ไปคนละทาง) กันแล้ว เทียวขาย
สินค้าในถนนที่ประจวบกับตน.

ฝ่ายวาณิชคนนี้ ยึดเอาถนนที่ประจวบเข้ากับตน
เท่านั้น. ก็ในนครนั้น ได้มีตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่งเป็น
ตระกูลเก่าแก่. บุตร พี่น้องและทรัพย์สินทั้งปวงได้หมดสิ้น
ไป. ได้มีเด็กหญิงคนหนึ่งเหลืออยู่กับยาย. ยายหลานแม่ทั้ง
สองนั้นกระทำการรับจ้างคนอื่น เลี้ยงชีวิต.

ก็ในเรือน ได้มีถาดทองที่มหาเศรษฐีของยายกับหลาน
นั้นเคยใช้สอย ถูกเก็บไว้กับภานะอื่นๆ เมื่อไม่ได้ใช้สอยมา
นาน เขม่าก็จับ. ยายและหลานเหล่านั้นยอมไม่รู้ แม้ความที่
ถาดนั้นเป็นถาดทอง.

สมัยนั้น วาณิชโลเลคนนั้นที่ขอร้องขายของว่า จง
ถือเอาเครื่องประดับ จงถือเอาเครื่องประดับ ได้ไปถึงประตู
บ้านนั้น.

กุมาริกานั้นเห็นวาณิชนั้น จึงกล่าวกะยายว่า ยาย ขอ
ยายจงซื้อเครื่องประดับอย่างหนึ่งให้หนู.

ยายกล่าวว่า หนูเอ๋ย เราเป็นคนจน จักเอาอะไรไปซื้อ.

กุมาริกากล่าวว่ พวกเขาหนีถาดไบนีอยู่ และถาดไบนี
ไม่เป็นอุปการะเกื้อถูดแก่พวกเขา จงให้ถาดไบนี แล้วถือเอา
(เครื่องประดับ).

ยายจึงให้เรียกนายวาณิชมา แล้วให้นั่งบนอาสนะ ให้
ถาดไบนี แล้วกล่าวว่า เจ้านาย ท่านจงถือเอาถาดนี้ แล้วให้
เครื่องประดับอะไรๆ ก็ได้แก่หลานสาวของท่าน.

นายวาณิชเอามือจับถาดนั้นแล คิดว่าจักเป็นถาดทอง
จึงพลิกเอาเข็มจิดที่หลังถาด รู้ว่าเป็นทอง จึงคิดว่าเราจักไม่ให้
อะไรๆ แก่คนเหล่านี้ จักนำเอาถาดนี้ไป แล้วกล่าวว่า ถาดไบนี
จะมีราคาอะไร ราคาของถาดไบนี แม้กึ่งมาสกก็ยังไม่ถึง จึง
โยนไปที่ภาคพื้น แล้วลุกจากอาสนะหลีกไป.

พระโพธิสัตว์คิดว่า คนอื่นยอมได้เพื่อจะเข้าไปยัง
ถนที่นายวาณิชนั้นเข้าไป แล้วออกไป จึงเข้าไปยังถนนั้น
ร้องขายของว่า จงถือเอาเครื่องประดับ ดังนี้ ได้ไปถึงประตู
บ้านนั้นนั้นแหละ.

กุมาริกานั้นกล่าวกะยายเหมือนอย่างนั้นแหละอีก.

ลำดับนั้น ยายได้กล่าวกะกุมาริกานั้นว่า หลานเอ๋ย
นายวาณิชผู้มายังเรือนนี้ โยนถาดนั้นลงบนภาคพื้นไปแล้ว

บัดนี้ เราจักให้อะไรแล้ว ถือเอาเครื่องประดับ.

กุมาริกากล่าวว่า ยาย นายวาณิชคนนั้น พุดจาหายบคาย ส่วนนายวาณิชคนนี้น่ารัก พุดจาอ่อนโยน คงจะรับเอา.

ยายกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นจงเรียกเขามา กุมาริกานั้นจึงเรียกนายวาณิชนั้นมา.

ลำดับนั้น ยายและหลานได้ให้ถาดใบนั้นแก่พระโพธิสัตว์นั้น ผู้เข้าไปยังเรือน แล้วนั่ง.

พระโพธิสัตว์นั้นรู้ว่า ถาดนั้นเป็นถาดทอง จึงกล่าวว่า แม่ ถาดใบนี้มีค่าตั้งแสน สิ้นค่าอันมีค่าเท่าถาด ไม่มีในมือของเรา.

ยายและหลานจึงกล่าวว่า เจ้านาย นายวาณิชผู้มาก่อน พุดว่า ถาดใบนี้มีค่าไม่ถึงแม้กึ่งมาสก แล้วเหวี่ยงถาดลงพื้นไป แต่ถาดใบนี้จักเกิดเป็นถาดทอง เพราะบุญของท่าน พวกเราให้ถาดใบนี้แก่ท่าน ท่านให้อะไรๆ ก็ได้แก่พวกเรา แล้วถือเอาถาดใบนี้ไปเกิด.

ขณะนั้น พระโพธิสัตว์จึงให้กหาปณะ ๕๐๐ ซึ่งมีอยู่ในมือ และสินค้าซึ่งมีราคา ๕๐๐ กหาปณะทั้งหมด แล้วขอเอาไว้เพียงเท่านี้ว่า ท่านทั้งหลายจงให้ตาชั่งนี้กับดู และ

กหาปณะ ๘ กหาปณะแก่ข้าพเจ้า แล้วถือเอาถาดนั้นหลีกไป.

พระโพธิสัตว์นั้นรีบไปยังฝั่งแม่น้ำ ให้นาย

เรือ ๘ กหาปณะ แล้วขึ้นเรือไป. ฝ่ายนายวาณิชพาลหวน
กลับไปเรือนนั้นอีก แล้วกล่าวว่า ท่านจงนำถาดใบนั้นมา เรา
จักให้อะไรๆ บางอย่างแก่ท่าน. หญิงนั้นบริภาษนายวาณิช
พาลคนนั้น แล้วกล่าวว่า ท่านได้กระทำถาดทอง อันมีค่าตั้ง
แสนของพวกเรา ให้มีค่าเพียงกิ่งมาสก แต่นายวาณิชผู้มีธรรม
คนหนึ่ง เหมือนกับนายท่านนั้นแหละ ให้ทรัพย์พันหนึ่งแก่
พวกเรา แล้วถือเอาถาดทองนั้น ไปแล้ว.

นายวาณิชพาลได้ฟังดังนั้นคิดว่า เราเป็นผู้เสื่อมจาก
ถาดทองอันมีค่าตั้งแสน. วาณิชคนนี้ทำความเสื่อมอย่างใหญ่
หลวงแก่เราหนอ เกิดความโศกมีกำลัง ไม่อาจดำรงสติไว้ได้
จึงสลบไป (พอฟื้น) ได้ไปรยกหาปณะที่อยู่ในมือ และสิ่งของ
ไว้ที่ประตูเรือนนั้นแหละ ทิ้งผ่านุงผ้าห่ม ถือคันซ้งทำเป็นไม้
ค้อน. หลีกไปตามรอยเท้าของพระโพธิสัตว์ ไปถึงฝั่งแม่น้ำ
นั้น เห็นพระโพธิสัตว์กำลังไปอยู่ จึงกล่าวว่า นายเรือผู้เจริญ
ท่านจงกลับเรือ. พระโพธิสัตว์ห้ามว่า อย่ากลับ.

เมื่อนายวาณิชพาล แม้นอกนี้ เห็นพระโพธิสัตว์ไปอยู่

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

นั่นแล เกิดความโศกมีกำลัง หทัยร้อน เลือดพุ่งออกจากปาก
หทัยแตกเหมือนโคลนในบึง ฉะนั้น. วาณิชาลนั้นผูกอาฆาต
พระโพธิสัตว์ ถึงความสิ้นชีวิตลง ณ ที่นั่นนั่นเอง.

นี่เป็นการผูกอาฆาตในพระโพธิสัตว์ของพระเทวทัต
เป็นครั้งแรก.

พระโพธิสัตว์กระทำบุญมีทานเป็นต้น ได้ไปตาม
ยถากรรม.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศนาแล้ว
ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมเฉพาะแล้วแล ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

ถ้าท่านพลาดโศดาปัตติมรรค คือความแน่นอนแห่ง
พระสัทธรรมในศาสนา นี้ ท่านจะต้องเดือดร้อนใจในภายหลัง
สิ้นกาลนาน เหมือนวาณิชชื่อ เสรีวะ ผู้นี้ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อิธ เจ นั วิราเชติ
สทฺฐมฺมุสฺส นียามกั ความว่า หากท่านพลาด คือ ถ้าท่านพลาด
โศดาปัตติมรรค กล่าวคือความแน่นอนแห่งพระสัทธรรม
อย่างนี้ ในศาสนา นี้ อธิบายว่า ท่าน เมื่อละความเพียร จะไม่
บรรลุคือไม่ได้.

บทว่า จิรึ ตฺวํ อนุตฺตปฺเปติ ความว่า เมื่อเป็นอย่างนั้น

ท่านเมื่อเส้าโศก คือรำไรอยู่ตลอดกาลนาน ชื่อว่าจัก
 เตือดร้อนใจภายหลัง ในกาลทุกเมื่อ. อีกอย่างหนึ่ง ในบทนี้มี
 อธิบายดังนี้ว่า ท่านเกิดในนรกเป็นต้น เสวยทุกข์มีประการ
 ต่างๆ ตลอดกาลนาน ชื่อว่าจักเตือดร้อนใจภายหลัง คือชื่อว่า
 จักลำบาก เพราะความเป็นผู้ละความเพียร คือเพราะความเป็น
 ผู้พลาดอริยมรรค.

ถามว่า จักเตือดร้อนภายหลัง อย่างไร?

ตอบว่า จักเตือดร้อนภายหลัง เหมือนนายวาณิช ชื่อว่า
 เสรีวะ ผู้นี้.

อธิบายว่า เหมือนนายวาณิชผู้นี้ อันมีชื่ออย่างนี้ว่า เสรี
 วะ. ท่านกล่าวคำอธิบายนี้ไว้ว่า เมื่อก่อน วาณิชชื่อเสรีวะได้
 ภาตทงมีค่าหนึ่งแสน ไม่ทำความเพียรเพื่อจะถือเอาภาตทง
 นั้น จึงเสื่อมจากภาตทงนั้น เตือดร้อนใจในภายหลังฉันใด
 แม้เขาก็ฉันนั้นเหมือนกัน. เมื่อไม่บรรลุลอริยมรรคอันเช่นกับ
 ภาตทงที่เขาจัดเตรียมไว้ในศาสนานี้ เพราะละความเพียรเสีย
 เป็นผู้เสื่อมรอบจากอริยมรรคนั้น จักเตือดร้อนใจภายหลัง
 ตลอดกาลนาน ก็ถ้าจักไม่ละความเพียร ไשר์ จักได้
 โลกุตระธรรม แม้ทั้ง ๔ ในศาสนาของเรา เหมือนนายวาณิชผู้

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

เป็นบัณฑิต ได้เฉพาะภาคทอง ฉะนั้น.

พระศาสดาทรงถือเอายอดด้วยพระอรหันต์ทรงแสดง
พระธรรมเทศนานี้แก่ภิกษุนี้^๑อย่างนี้ แล้วทรงประกาศสั่งจะ
๔ ในเวลาจบสั่งจะ ภิกษุผู้ละความเพียร ดำรงอยู่ในพระอรหันต์
อันเป็นผลเลิศ.

แม้พระศาสดาก็ทรงตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่อกัน แล้ว
ทรงประชุมชาดกว่า

วาณิชพาลในกาลนั้น ได้เป็น พระเทวทัต ในบัดนี้
นายวาณิชผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็น เราเอง ทรง
ให้เทศนาจบลงแล้ว.

จบอรรถกถาเสรีวาณิชชาดกที่ ๓

4. อรรถกถา จุลลทศเรขฐีชาดก

ว่าด้วย คนฉลาดตั้งตนได้

พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปอาศัยกรุงราชคฤห์
ประทับอยู่ในชีวิตัมพวัน ทรงปรารภพระจุลป็นถกเถระ จึง
ตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปฺปเกนปิ เมธาวิ ดังนี้.

เบื้องต้นพึงกล่าวการเกิดขึ้นและการบรรพชาของพระ
จุลป็นถกในอัมพวันนั้น ก่อน.

มีกถาตามลำดับ ดังต่อไปนี้

ได้ยินว่า ในกรุงราชคฤห์ มีธิดาของเศรษฐีผู้มีทรัพย์
มาก ได้ทำความเชยชิดกับทาสของตนเอง กล่าวว่ามีคนอื่นจะ
รู้กรรมนี้ของเรา จึงกล่าวอย่างนี้ ถ้าบิดามารดาของเราจักรู้
โทษนี้ จักกระทำให้เป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ พวกเราจักไปอยู่
ต่างประเทศ จึงถือของสำคัญที่จะถือไปได้ ออกทางประตูลับ.

แม้ทั้งสองคนได้พากันไปด้วยคิดว่า จักไปยังที่ที่คน
อื่นไม่รู้จัก แล้วอยู่ ณ ที่ใดที่หนึ่ง. เมื่อศิวเมียทั้งสองนั้นอยู่ ณ
ที่แห่งหนึ่ง เพราะอาศัยการอยู่ร่วมกัน ธิดาเศรษฐีก็ตั้งครรภ์.
ธิดาเศรษฐีนั้นอาศัยครรภ์แก่ จึงปรึกษากับสามี แล้วกล่าวว่า

กรรมของเราแก่แล้ว ชื่อว่าการคลอดบุตร ในที่ที่ห่างเหินจาก
ญาติและพวกพ้อง ย่อมเป็นทุกข์แท้สำหรับเราทั้งสอง พวกเรา
จักไปเฉพาะยังเรือนของตระกูล.

สามีนั่นคิดว่า ถ้าเราจักไปบัดนี้ ชีวิตของเราจะไม่มีจึง
ผลัดวันอยู่ว่า จะไปวันนี้จะไปวันพรุ่งนี้.

ธิดาเศรษฐีนั้นคิดว่า สามีนี่เป็นคนโง่ ไม่อุตสาหะที่จะ
ไปเพราะโทษของตนมีมาก ชรามคาวา บิดามารดามี
ประโยชน์เกื้อกูล โดยส่วนเดียวในบุตรธิดา สามีนี่จะไป
หรือไม่ก็ตาม เราควรจะไป เมื่อสามีนั่นออกจากเรือน นางจึง
เก็บงำบริวารในเรือน บอกถึงความที่ตนไป เรือนของตระกูล
แก่ชาวบ้านใกล้เคียง แล้วเดินทาง.

ลำดับนั้น บุรุษนั้นมาเรือนไม่เห็นนาง จึงถามคนที่
คุ้นเคย ได้ฟังว่า ไปเรือนตระกูล จึงรีบตามไปทันในระหว่าง
ทาง. ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้นก็คลอดบุตรในระหว่างทางนั้น
นั่นเอง. สามีนั่นถามว่า นางผู้เจริญ นี้อะไร. ฝ่ายธิดาเศรษฐีนั้น
กล่าวว่า บุตรคนหนึ่งเกิดแล้ว. สามีกกล่าวว่า บัดนี้ พวกเราจัก
ทำอย่างไร. ธิดาเศรษฐีกล่าวว่า พวกเราจะไปเรือนของตระกูล
เพื่อประโยชน์แก่กรรมใด กรรมนั้นได้สำเร็จแล้ว ในระหว่าง
หน้า 58 จาก 58

ทาง พวกเราจักไปที่นั่นทำอะไร พวกเราจักกลับ. แม้ทั้งสองคนเป็นผู้มีความคิดเป็นอันเดียวกันกลับแล้ว.

ก็เพราะทารกนั้นเกิดในระหว่างทาง บิดามารดาจึงตั้งชื่อว่า **บันถก** ไม่นานเท่าไรนัก นางก็ตั้งครรภ์อีก เรื่องราวที่บังพวngพingให้พิศดาร โดยนัยก่อนนั้นแหละ. ก็เพราะทารก แม่คนนั้นก็เกิดในหนทาง บิดามารดาจึงตั้งชื่อ บุตรผู้เกิดทีแรกว่า **มหาบันถก** ตั้งชื่อบุตรคนที่สองว่า **จุลบันถก** สามภรรยา นั้นพาทารก แม่ทั้งสองคนมายังที่อยู่ของตน นั้นแล.

เมื่อสามภรรยาทั้งสองนั้นอยู่ในที่นั้น มหาบันถกทารกได้ฟังคนอื่น ๆ พูดว่าอา ว่าปู่ ว่าย่า จึงถามมารดาว่า แม่เจ้า พวกเด็กอื่น ๆ พูดว่าปู่ พูดว่าย่า ญาติของเราไม่มีหรือ. มารดากล่าวว่า จะพ่อ ในที่นี้ ญาติของพวกเราไม่มี แต่ในพระนครราชคฤห์ พวกเรามีตาชื่อว่ามหาธนเศรษฐี ญาติของพวกเรามีอยู่ในเมืองราชคฤห์นั้นมาก. มหาบันถกกล่าวว่า เพราะเหตุไร พวกเราจึงไม่ไปที่เมืองราชคฤห์นั้น ละแม่. นางไม่บอกเหตุที่ตนมาแก่บุตร เมื่อบุตรทั้งสองรบเร้าถามอยู่ จึงกล่าวกะสามีว่า เด็กเหล่านี้ทำให้ลำบากเหลือเกิน บิดามารดาเห็นพวกเราแล้ว จักกินเนื้อเทียวหรือ มาเถิดพวกเราจักแสดงตระกูลของ

ตาแก่เด็กทั้งหลาย. สามีกกล่าวว่า เราจักไม่อาจไปประจัญหน้า
แต่เราจักนำไป. ภรรยากล่าวว่า ดีแล้ว พวกเด็กๆ ควรจะเห็น
ตระกูลของตานั่นแล โดยวิธีอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ชนแม่ทั้งสองนั้นพาทารกทั้งสองไปถึงเมืองราชคฤห์
โดยลำดับ แล้วพักอยู่ในศาลาแห่งหนึ่งใกล้ประตูเมือง แล้วให้
บอกบิดามารดา ถึงความที่มารดาของทารก พาเอาทารก ๒
คนมา.

ตายายเหล่านั้นได้ฟังข่าวนั้น แล้วกล่าวว่า คนชื่อว่า
ไม่ใช่บุตร ไม่ใช่ธิดา ย่อมไม่มีแก่เราทั้งหลายผู้ที่เกี่ยวข้องใน
สังสารวัฏ คนเหล่านั้นมีความผิดมากแก่พวกเรา คนเหล่านั้น
ไม่อาจเพื่อจะดำรงอยู่ในคลองจักขุของพวกเรา ชนแม่ทั้งสอง
จงถือเอาทรัพย์ชื่อมีประมาณเท่านี้ ไปยังที่ที่ผาสุกเลี้ยงชีวิตอยู่
เถิด แต่จงส่งทารกทั้งสองคนมาไว้ที่นี่. ธิดาเศรษฐีถือเอา
ทรัพย์ที่บิดามารดาส่งมา แล้วส่งทารกทั้งสองให้ไป ในมือของ
พวกทูตที่มา นั้นแหละ. ทารกทั้งสองเจริญเติบโตอยู่ใน
ตระกูลของตา.

บรรดาทารกทั้งสองนั้น จุลลบันถกยังเยาว์เกินไป
ส่วนมหาบันถกไปฟังธรรมกถาของพระทศพลกับตา เมื่อมหา
หน้า 60 จาก 60

บันถกนั้นฟังธรรมในที่พร้อมพระพักตร์ของพระศาสดาเป็น
นิศย์จิตก็น้อมไปเพื่อบรรพชา. เขาจึงกล่าวกะตาว่า ถ้าท่าน
ยอมรับ กระทบจะบวช. ตากกล่าวว่ เจ้าพุดอะไร พ่อ เจ้าเป็นที่
รักของตา การบรรพชาเฉพาะของเจ้าท่านั้น ดีกว่าการ
บรรพชา แม่ของชาวโลกทั้งสิ้น ถ้าเจ้าอาจ จงบวชเถอะพ่อ.

ครั้นรับคำแล้ว จึงไปยังสำนักของพระศาสดา. พระ
ศาสดาตรัสว่ ท่านมหาเศรษฐี ท่านได้ทารกนี้มาหรือ. มหา
เศรษฐีกราบทูลว่ พระเจ้าข้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทารกนี้
เป็นหลานของข้าพระองค์ เขาพุดว่ จะบวชในสำนักของ
พระองค์. พระศาสดาจึงทรงสังกฤษฎผู้บิณฑบาตเป็นวัตรรูป
หนึ่งว่ เธอจงให้ทารกนี้บวช. พระเถระบอกตจปัญจก
กรรมฐานแก่มหาบันถกนั้น แล้วให้บวช มหาบันถกนั้นเรียน
พุทธวจนะเป็นอันมาก มีพรรษาครบบริบูรณ์แล้ว ได้
อุปสมบทเป็นอุปสัมบัน กระทำกรรมฐานโดยโยนิโส
มนสิการ ได้บรรลุพระอรหัตแล้ว.

พระมหาบันถกนั้นยับยั้งอยู่ด้วยความสุขในฉานและ
ความสุขในมรรค จึงคิดว่า เราอาจโหมหนอเพื่อจะให้สุขนี้แก่
จุลลบันถก. ลำดับนั้น ท่านมหาบันถกจึงไปยังสำนักของ

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

เศรษฐีผู้เป็นตา กล่าวว่า ท่านมหาเศรษฐี ถ้าท่านยินยอม อาตมภาพจักให้จุลปนถกบวช. มหาเศรษฐีกล่าวว่า จงให้บวชเถิด ท่านผู้เจริญ. พระเถระให้จุลปนถกบวชแล้ว ให้ตั้งอยู่ในศีล ๑๐.

สามเณรจุลปนถกบวชแล้วท่านนั้น ได้เป็นคน เวลา สมดังที่ท่านกล่าวว่า โดยเวลา ๔ เดือนไม่อาจเรียนคถา เดียวนี้ว่า

ดอกบัวโกกนุทมีกลิ่นหอม ไม่ปราศจากกลิ่นหอม พึงบานแต่เช้าฉันใด ท่านจงดูพระอังคีรสผู้ไพโรจน์ เหมือนพระอาทิตย์ส่องแสงจ้าในอากาศ ฉะนั้น.

ได้ยินว่า พระจุลปนถกนั้นบวชในกาลแห่ง พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้มึปัญญา ได้ทำการหัวเราะเยาะ ในเวลาที่ภิกษุผู้เขลารูปหนึ่งเรียนอุเทศ. ภิกษุนั้นละอาย เพราะการเย้ยหยันนั้น จึงไม่เรียนอุเทศ ไม่ทำการสาธยาย. เพราะกรรมนั้น พระจุลปนถกนี้พอบวชเท่านั้นจึงเกิดเป็นคน เวลา เมื่อท่านเรียนบทเหนือๆ ขึ้นไป บทที่เรียนแล้วๆ ก็เลื่อนหายไประยะ เมื่อท่านจุลปนถกนั้นพยายามเรียนคถาขึ้นเท่านั้น ๔ เดือนล่วงไปแล้ว

หน้า 62 จาก 62

ลำดับนั้น พระมหาปันถกจึงคร่ำพระจูลปนถกนั้น
ออกจากวิหาร โดยกล่าวว่า จูลปนถก เธอเป็นผู้อภัพในพระ
ศาสนานี้ โดย ๔ เดือนไม่อาจเรียนคาถาเดียวได้ ก็เธอจักทำกิจ
แห่งบรรพชิตให้ถึงที่สุดได้อย่างไร จึงออกไปจากวิหาร. พระ
จูลปนถกไม่ปรารถนาความเป็นคฤหัสถ์ เพราะความรักใน
พระพุทธศาสนา.

ในคราวนั้น พระมหาปันถกได้เป็นพระภักตทุเทศก์ผู้
แจกภัต. หมอชีวกโกมารภัจจ์ถือของหอมและดอกไม้เป็นอัน
มาก ไปยังอัมพวันของตน บูชาพระศาสดา ฟังธรรม แล้วลุก
ขึ้นจากอาสนะ ถวายบังคมพระทศพล แล้วเข้าไปหาพระมหา
ปันถก ถามว่า

ท่านผู้เจริญในสำนักของพระศาสดา มีภิกษุเท่าไร?

พระมหาปันถกกล่าวว่า มีภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป.

หมอชีวกกล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พຽຽນนี้ ท่านจงพาภิกษุ
๕๐๐ รูปมีพระพุทธเจ้าเป็นประธาน ไปรับภิกษาในนิเวศน์
ของผม.

พระเถระกล่าวว่า อุบาสก ชื่อว่าพระจูลปนถก เป็นผู้
เขลา มีธรรมไม่งอกงาม อาตมภาพจะนิมนต์ เพื่อภิกษาที่เหลือ

ยกเว้นพระจุลปันถกนั้น.

พระจุลปันถกได้ฟังดังนั้น จึงคิดว่า พระเถระพี่ชายของเรา เมื่อรับนิมนต์เพื่อภิกษุทั้งหลาย มีประมาณเท่านี้ก็รับกันเราไว้ภายนอก พี่ชายของเราจักผัดใจในเรา โดยไม่ต้องสงสัย. บัดนี้ เราจะประโยชน์อะไรด้วยพระศาสนานี้ เราจักเป็นคฤหัสถ์กระทำบุญ มีทานเป็นต้น เลี้ยงชีวิต.

วันรุ่งขึ้น พระจุลปันถกนั้นไปแต่เช้าตรู่ ด้วยคิดว่าจักเป็นคฤหัสถ์. ในเวลาใกล้รุ่ง พระศาสดาทรงตรวจโลก ได้ทรงเห็นเหตุนั้นนั่นแล จึงเสด็จไปก่อนล่วงหน้า ได้ประทับยืนจงกรม อยู่ที่ซุ้มประตู ใกล้ทางที่พระจุลปันถกจะไป. พระจุลปันถก เมื่อจะเดิน ไปสู่เรือน เห็นพระศาสดา จึงเข้าไปเฝ้า แล้วถวายบังคม.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะพระจุลปันถกนั้นว่า จุลปันถก ก็เธอจะไปไหน ในเวลานี้. พระจุลปันถกกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระพี่ชายนาคคร่ำข้าพระองค์ออกด้วยเหตุนี้ ข้าพระองค์จะไปด้วยคิดว่า จักเป็นคฤหัสถ์. พระศาสดาตรัสว่า จุลปันถก ชื่อว่าการบรรพชาของเธอในสำนักของเรา เธอถูกพระพี่ชายนาคคร่ำออกไป เพราะเหตุไร จึงไม่

มายังสำนักของเรา มาเกิด เธอจะประโยชน์อะไรด้วยความ
เป็นคฤหัสถ์ เธอจักอยู่ในสำนักของเรา แล้วทรงพาพระจุล
บันถกไป ให้พระจุลบันถกนั้นนั่งที่หน้ามุขพระคันชุกฎี
ตรัสว่า จุลบันถก เธอจงผินหน้าไปทางทิศตะวันออก จงอยู่
ในที่นี้แหละ ลูบค้ำผ้าท่อนเก่าไปว่า รโฆหรณฺ รโฆหรณฺ ผ้า
เป็นเครื่องนำธาตุไป ผ้าเป็นเครื่องนำธาตุไป แล้วทรงประทาน
ผ้าเก่าอันบริสุทฺธิ ซึ่งทรงปรุ่งแต่งด้วยฤทธิ. เมื่อเขากราบทูล
เวลา (ภัตตาคาร) ให้ทรงทราบ จึงแวดล้อมด้วยภิกษุสงฆ์
เสด็จไปยังนิเวศน์ของหมอชีวก ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาป
ลาดแล้ว

ฝ่ายพระจุลบันถกมองดูพระอาทิตย์ นั่งลูบท่อนผ้า
เท่านั้นว่า รโฆหรณฺ รโฆหรณฺ เมื่อพระจุลบันถกนั้น ลูบท่อน
ผ้าเท่านั้นอยู่ ผ้าได้เสร้าหมองไป แต่นั้น พระจุลบันถกจึงคิด
ว่า ท่อนผ้าเก่าผืนนั้นบริสุทฺธิอย่างยิ่ง แต่เพราะอาศัยอัฏฐาภินี้
จึงละปรกติ เกิดเสร้าหมองอย่างนี้ สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง
หนอ จึงเริ่มตั้งความสิ้นและความเสื่อม เจริญวิปัสสนา

พระศาสดาทรงทราบวา จิตของจุลบันถกขึ้นสู่
วิปัสสนาแล้ว จึงตรัสว่า จุลบันถก เธออย่ากระทำ

ความสำคัญว่า ท่อนผ้าแก่นั้นเท่านั้น เป็นของเส้าหมองย่อม ด้วยฝุ่นธุลี แต่ธุลีคือราคะเป็นต้นเหล่านั้น มีอยู่ในภายใน เธอ จงนำธุลีคือราคะเป็นต้นนั้นไปเสีย แล้วทรงเปล่งโอกาสเป็นผู้ มีพระรูปโฉมปรากฏ เหมือนประทับนั่งอยู่เบื้องหน้า ได้ตรัส พระคาถาเหล่านี้ว่า

ราคะเรียกว่า ธุลี แต่ฝุ่นละอองไม่เรียกว่าธุลี คำว่า ธุลี นี้เป็น ชื่อของราคะ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละธุลินั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี.

โทสะเรียกว่าธุลี แต่ฝุ่นละอองไม่เรียกว่า ธุลี คำว่า ธุลี นี้เป็น ชื่อของโทสะ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละธุลินั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี.

โมหะเรียกว่า ธุลี แต่ฝุ่นละอองไม่เรียกว่า ธุลี คำว่า ธุลี นี้เป็น ชื่อของโมหะ ภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นละธุลินั้นได้แล้ว ย่อมอยู่ในศาสนาของพระพุทธเจ้าผู้ปราศจากธุลี.

ในเวลาจบคาถา พระจุลปิ่นถกบรรลุประอรหัต

พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลาย ปิฎกทั้งสามมาถึงแก่พระจุล
บันถกนั้น พร้อมด้วยปฏิสัมภิตาทั้งหลายเทียว.

ได้ยินว่า ในกาลก่อน พระจุลบันถกนั้นเป็น
พระราชากำลังทำประทักษิณพระนคร เมื่อพระเสโทไหล
ออกจากพระนลาต จึงเอาผ้าสาฎกบริสุทธ์เช็ดพระนลาต ผ้า
สาฎกได้เสร้าหมองไป พระราชานั้นทรงได้อนิจจัญญา
ความหมายว่าไม่เที่ยง ว่าผ้าสาฎกอันบริสุทธ์เห็นปานนี้ ละ
ปรกติเดิม เกิดเสร้าหมอง เพราะอาศัยร่างกายนี้ สังขาร
ทั้งหลายไม่เที่ยงหนอ ด้วยเหตุนั้น ผ้าเป็นเครื่องนำธาตุออกไป
เท่านั้น เกิดเป็นปัจจัยแก่พระจุลบันถกนั้น.

ฝ่ายหมอชีวกโกมารภจน์อมน้ำน้ำทักษิโณทกเข้าไป
ถวายพระทศพล พระศาสดาเอาพระหัตถ์ปิดบาตร โดยตรัสว่า
ชีวก ในวิหารมีภิกษุอยู่มิใช่หรือ. พระมหาบันถกกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในวิหารไม่มีภิกษุมิใช่หรือ พระเจ้าข้า.
พระศาสดาตรัสว่า ชีวก มีภิกษุ. หมอชีวกจึงส่งบุรุษไป โดย
สั่งว่า พนาย ถ้าอย่างนั้นท่านจงไป อนึ่ง จงรู้ว่า ในวิหารมีภิกษุ
หรือไม่มี.

ขณะนั้น พระจุลบันถกคิดว่า พี่ชายของเราพูดว่า ใน

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

วิหารไม่มีภิกษุ เราจักประกาศความที่ภิกษุทั้งหลายมีอยู่ใน
วิหาร แก่พี่ชายของเรานั้น แล้วบันดาลให้อัมพวันทั้งสิ้น เต็ม
ไปด้วยภิกษุทั้งหลายเท่านั้น ภิกษุพวกหนึ่งทำการจีวรกรรม
ภิกษุพวกหนึ่งทำกรรม คือข้อมจีวร ภิกษุพวกหนึ่งทำการ
สาธยาย ท่านนิรมิตภิกษุ ๑,๐๐๐ รูป ซึ่งเหมือนกันและกัน
อย่างนี้ บุรุษนั้นเห็นภิกษุมากมายในวิหาร จึงกลับไปบอก
หมอชีวกว่า ข้าแต่ นาย อัมพวันทั้งสิ้น เต็มด้วยภิกษุทั้งหลาย ณ
ที่นั่นแหละ แม่พระเถระ

กัณนิรมิตอัทธภาพตั้งพัน [ล้วนเป็น] พระปันตก
นั่ง

อยู่ในอัมพวันอันรื่นรมย์จนกระทั่งประกาศ
เวลา

[ภักต] ให้ทราบกาล.

ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสกะบุรุษนั้นว่า ท่านจงไป
วิหาร กล่าวว่ พระศาสดาตรัสเรียกภิกษุชื่อว่า จุลปันตก.
เมื่อบุรุษนั้นไป กล่าวอย่างนั้นแล้ว ปากตั้งพัน ก็ตั้งขึ้นว่า อาต
มะชื่อจุลปันตก อาตมะชื่อจุลปันตก. บุรุษไปกราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นัยว่า ภิกษุแม่ทั้งหมด ชื่อจุลปันตก

ทั้งนั้น.

พระศาสดาตรัสว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงไปจับมือภิกษุผู้
พูดก่อนว่า อาตมะชื่อจุลป็นถก ภิกษุที่เหลือจะอันตรายกันไป
บุรุษนั้น ได้กระทำอย่างนั้น ทนไคนั้นเอง ภิกษุประมาณพันรูป
ได้อันตรายหายไป พระเถระได้ไปกับบุรุษนั้น.

ในเวลาเสร็จภักติกิจ พระศาสดาตรัสเรียกหมอชีวก มา
ว่า ชีวก ท่านจงรับบาตรของพระจุลป็นถก พระจุลป็นถกนี้
จักกระทำอนุโมทนาแก่ท่าน. หมอชีวกได้กระทำอย่างนั้น
พระเถระบันลือสีหนาท ดุจราชสีห์หนุ่มยังปีฎกทั้ง ๓ ให้
กำเริบ กระทำอนุโมทนา.

พระศาสดาเสด็จลุกขึ้นจากอาสนะ มีภิกษุสงฆ์เป็น
บริวาร เสด็จไปยังพระวิหาร เมื่อภิกษุทั้งหลายแสดงวัตรแล้ว
เสด็จลุกจากอาสนะ ประทับยืนที่หน้ามุขพระคันธกุฎี
ประธานโอวาทของพระสุคตแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วตรัสบอกพระ
กรรมฐาน ทรงส่งภิกษุสงฆ์ไป แล้วเสด็จเข้าพระคันธกุฎีอัน
อบด้วยของหอมอันมีกลิ่นหอม ทรงเข้าสีหไสยา โดยพระ
ปรีศว์เบื้องขวา

ครั้นในเวลาเย็น ภิกษุทั้งหลายประชุมกันรอบด้าน ใน

โรงธรรมสภา นั่งเหมือนงวม่านผ้ากัมพลแดง ปรรภเรื่อง
พระคุณของพระศาสดาว่า อาวุโสทั้งหลาย พระมหาบัณฑิตไม่รู้
รู้ อัยยาศัยของพระจุลบัณฑิต ไม่อาจให้เรียนคาถาเดียวโดย
เวลา ๔ เดือน นุกออกจากวิหาร โดยกล่าวว่า จุลบัณฑิตนี้ โง่
เขลา. แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทานพระอรหัต พร้อม
ด้วยปฏิสัมภิทาแก่พระจุลบัณฑิตนั้น ในระหว่างภัตตรา
เดียวเท่านั้น เพราะพระองค์เป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม
ปฏิภักทั้งสามมาพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ที่เดียว นำอัครรรย์ ชื่อว่า
พุทธพลังใหญ่หลวง.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความเป็นไป
ของเรื่องนี้ในโรงธรรมสภา ทรงพระดำริว่า วันนี้ เราควรไป
จึงเสด็จลุกขึ้นจากพุทธไสยา ทรงนุ่งผ้าสองชั้นอันแดงดี ทรง
ผูกรัดประคดประคุดสายฟ้าแลบ ทรงห่มมหาจีวรขนาดพระ
สุคตเช่นกับผ้ากัมพลแดง เสด็จออกจากพระคันธกุฎีอันมีกลิ่น
หอม เสด็จ ไปยังโรงธรรมสภา ด้วยความงามอันเยื้องกราย คุ
ข้างตัวประเสริฐอันซบมันและดุจราชสีห์ และด้วยพุทธลีลา
อันหาที่สุคมิได้ เสด็จขึ้นบรรพตพุทธอาสน์ที่ลาดไว้ ทรงเปล่ง
พุทธรัศมีมีพรรณ ๖ ประการเสมือนทรงยังท้องทะเลให้

กระเพื่อม ประคองพระอาทิตย์ทอแสงอ่อนๆ เหนือยอดเขา
ยุคนธร ฉะนั้น ประทับนั่งท่ามกลางอาสนะ.

ก็เมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พอสักว่าเสด็จมา. ภิกษุ
สงฆ์ได้งดการพูดจา นิ่งอยู่แล้ว. พระศาสดาทรงแลดูบริษัท
ด้วยพระเมตตาจิต อันอ่อนโยน ทรงพระดำริว่า บริษัทนี้งาม
เหลือเกิน การค่นองมือค่นองเท้า หรือเสียงไอเสียงจาม แม้
ของภิกษุรูปเดียว ก็มีได้มี. ภิกษุแม่ทั้งปวงนี้ มีความเคารพด้วย
ความเคารพในพระพุทธรเจ้า อันเดชของพระพุทธรเจ้าคุกคาม
แล้ว เมื่อเรานั่ง ไม่กล่าวแม่ตลอดกับ.

ภิกษุทั้งหลายจักไม่ตั้งถ้อยคำขึ้นกล่าวก่อน ชื่อว่าวัตร
ในการตั้งเรื่อง เราควรจะรู้ เราแหละจักกล่าวก่อน จึงตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลาย ด้วยพระสุรเสียง คุจเสียงพรหมอันไพเราะ ตรัส
ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ พวกเขอนั่งประชุมกันด้วยเรื่อง
อะไร เรื่องอะไรที่พวกเขาพูดค้างไว้ในระหว่าง.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้า
พระองค์ทั้งหลายนั่งอยู่ในที่นี้ ไม่กล่าว เคารพนถนออย่างอื่น
แต่นั่งพรรณนาพระคุณทั้งหลายของพระองค์เท่านั้น ว่า
อาวุโสทั้งหลาย พระมหาบัณฑิตไม่รู้อัธยาศัยของพระจุลลปัน

ตก ไม่อาจให้เรียนคาถาเดียวโดย ๔ เดือน จุคออกจากวิหาร โดยกล่าวว่า พระจุลปັນถกนี้โง่เขลา แต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประทาน พระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิตาแก่พระจุลปັນถกนั้น ในระหว่างภักตครั้งเดียวเท่านั้น เพราะพระองค์ทรงเป็นพระธรรมราชาผู้ยอดเยี่ยม น้าอัศจรรย์ ชื่อว่า พระกำลังของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ใหญ่หลวงนัก.

พระศาสดาได้ทรงสดับถ้อยคำของภิกษุทั้งหลาย แล้วตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระจุลปັນถกบรรลุถึงความเป็นใหญ่ในธรรม ในธรรมทั้งหลายในบัดนี้ เพราะอาศัยเราก่อน แต่ในปางก่อน จุลปັນถกนี้ถึงความเป็นใหญ่ใน โภคะ แม้ใน โภคะทั้งหลาย ก็เพราะอาศัยเรา. ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอน พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อตรัสเรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำ เหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติในเมืองพาราณสี ในแคว้นกาสิ พระโพธิสัตว์บังเกิดในตระกูล เศรษฐี เจริญวัยแล้ว ได้รับตำแหน่งเศรษฐีได้ชื่อว่า **จุลลกเศรษฐี** จุลลกเศรษฐีนั้นเป็นบัณฑิต ฉลาดเฉียบแหลม รู้นimit

ทั้งปวง. วันหนึ่ง จุลลกเศรษฐีนั้นไปอยู่ที่บำรุงพระราชาราช เห็น
 หนูตายในระหว่างถนน คำนวณนักชดถุกษ์ในขณะนั้นแล้ว
 กล่าวคำนี้ว่า กุลบุตรผู้มีดวงตา คือปัญญา อาจเอาหนูตัวนี้ไป
 กระทำการเลี้ยงดูภรรยา และประกอบกิจการงานได้.

กุลบุตรผู้ยากไร้คนหนึ่งชื่อว่า **จูพันธ์เตวาสิก** ได้ฟังคำ
 ของเศรษฐีนั้น แล้วคิดว่า ท่านเศรษฐีนี้ไม่รู้ จักไม่พูด จึงเอา
 หนูไปขายในตลาดแห่งหนึ่ง เพื่อเป็นอาหารแมว ได้ทรัพย์
 กากฉีกหนึ่ง จึงซื้อน้ำอ้อยด้วยทรัพย์หนึ่งกากฉีกนั้น แล้วเอา
 หม้อใบหนึ่งตักน้ำไป เขาเห็นพวกช่างดอกไม้มาจากป่า จึงให้
 ชี้น้ำอ้อยคนละหน่วยหนึ่ง แล้วให้คีมน้ำกระบวยหนึ่ง พวก
 ช่างดอกไม้เหล่านั้นได้ให้ดอกไม้คนละกำมือแก่เขา.

แม้ในวันรุ่งขึ้น เขาก็เอาดอกไม้เหล่านั้น ซื้อน้ำอ้อย
 และน้ำคีมหม้อหนึ่ง ไปยังสวนดอกไม้ทีเดียว พวกช่างดอกไม้
 ได้ให้ กอดดอกไม้ที่เก็บไปแล้ว ครึ่งกอดแก่เขาในวันนั้นแล้วก็
 ไป ไม่นานนัก เขาก็ได้เงิน ๘ กหาปณะ โดยอุบายนี้.

ในวันมีฝนเจือลมวันหนึ่ง ไม้แห้งกิ่งไม้ และใบไม้
 เป็นอันมาก ในพระราชอุทยาน ถูกลมพัดตกลงมาอีก คนเฝ้า
 อุทยานไม่เห็นอุบายที่จะทิ้ง เขาไปในพระราชอุทยานนั้น แล้ว

กล่าวกะคนเฝ้าอุทยานว่า ถ้าท่านจักให้ไม้และใบไม้เหล่านั้น แก่ข้าพเจ้า ข้าพเจ้าจักนำของทั้งหมด ออกไปจากสวนนี้ของท่าน คนเฝ้าอุทยานนั้นรับคำว่า เอาไปเถอะ นาย. จูฬันเตวาลิกจึงไปยังสนามเล่นของพวกเด็กๆ ให้นำอ้อย ให้ต้นไม้และใบไม้ทั้งหมด ออกไปโดยเวลาครู่เดียว ให้กองไว้ที่ประตูอุทยาน. ในกาลนั้น ช่างหม้อหลวงเที่ยวหาฟืนเพื่อเผาภาชนะดินของหลวง เห็น ไม้และใบไม้เหล่านั้นที่ประตูอุทยาน จึงซื้อเอาจากมือของจูฬันเตวาลิกนั้น. วันนั้น จูฬันเตวาลิกได้ทรัพย์ ๑๖ กหาปณะ และภาชนะ ๕ อย่างมีตุ้มเป็นต้น ด้วยการขายไม้.

เมื่อมีทรัพย์ ๒๔ กหาปณะ จูฬันเตวาลิกนั้นจึงคิดว่า เรามีอุบายนี้ แล้วตั้งตุ้มน้ำดื่มตุ้มหนึ่งไว้ ในที่ไม่ไกลประตูพระนคร บริการคนหาบหญ้า ๕๐๐ คนด้วยน้ำดื่ม. คนหาบหญ้า แม้เหล่านั้นกล่าวว่า สหาย ท่านมีอุปการะมากแก่พวกเรา พวกเราจะกระทำอะไรแก่ท่าน (ได้บ้าง). จูฬันเตวาลิกนั้นกล่าวว่า เมื่อกิจเกิดขึ้นแก่เรา ท่านทั้งหลายจักกระทำ แล้วเที่ยวไปข้างโน้นข้างนี้ ได้กระทำความสนิทสนม โดยความเป็นมิตรกับคนผู้ทำงานทางบก และคนทำงานทางน้ำ.

คนทำงานทางบกบอกแก่จูพันเตวาสิกนั้นว่า พुरुังนี้
 พ่อค้าม้าจักพามา ๕๐๐ ตัวมาयงครนี้. นายจูพันเตวาสิกนั้น
 ได้ฟังคำของคนทำงานทางบกนั้นแล้ว จึงกล่าวกะพวกคน
 หาบหญ้าว่า วันนี้ ท่านจงให้หญ้าแก่เราคนละกำ และเมื่อเรา
 ยังไม่ได้ขายหญ้า ท่านทั้งหลายอย่าขายหญ้าของตนๆ คนหาบ
 หญ้าเหล่านั้นรับคำแล้ว นำหญ้า ๕๐๐ กำ มาลงที่ประตูบ้าน
 ของจูพันเตวาสิกนั้น. พ่อค้าม้าไม่ได้เอาอาหารสำหรับม้าในพระ
 นครทั้งสิ้น จึงให้ทรัพย์หนึ่งพันแก่จูพันเตวาสิกนั้นแล้ว
 ถือเอาหญ้านั้นไป.

แต่นั้นล่วงไป ๒-๓ วัน สหายผู้ทำงานทางน้ำบอกแก่
 จูพันเตวาสิกนั้นว่า เรือใหญ่มาจอดที่ท่าแล้ว. จูพันเตวาสิกนั้น
 คิดว่า มีอุบายนี้. จึงเอาเงิน ๘ กหาปณะไปเช่ารถ ซึ่ง
 เพียบพร้อมด้วยบริวารทั้งปวง แล้วไปยังท่าเรือด้วยศใหญ่
 ให้แหวนวงหนึ่งเป็นมัดจำแก่นายเรือ ให้วิ่งมานั่งอยู่ในที่ไม่
 ไกล ตั้งคนไว้ว่า เมื่อพ่อค้าภายนอกมา พวกท่านจงบอก โดย
 การบอกประวิงไว้สามครั้ง. พ่อค้าประมาณร้อยคนจากเมือง
 พาราณสีได้ฟังว่า เรือมาแล้ว จึงมาโดยกล่าวว่า พวกเราจะซื้อ
 เอาสินค้า. นายเรือกล่าวว่า พวกท่านจักไม่ได้สินค้า พ่อค้า

ใหญ่ในที่ชื่อโน้น ให้มัดจำไว้แล้ว พ่อค้าเหล่านั้นได้ฟังดังนั้น จึงมายังสำนักของจูพันเตวาสิกนั้น. คนผู้รับใช้ใกล้ชิด จึงบอก ความที่พวกพ่อค้าเหล่านั้นมา โดยการบอกประวิงไว้สามครั้ง ตามสัญญาเดิม. พ่อค้าประมาณ ๑๐๐ คนนั้น ให้ทรัพย์คนละ พัน เป็นผู้มีหุ้นส่วนเรื่องกับจูพันเตวาสิกนั้น แล้วให้อีกคนละ พัน ให้ปล่อยหุ้น ได้กระทำสินค้าให้เป็นของตน จูพันเตวาสิ กถือเอาทรัพย์สองแสน กลับมาเมืองพาราณสี คิดว่า เราควร เป็นคนกตัญญู จึงให้ถือเอาทรัพย์แสนหนึ่ง ไปยังที่ใกล้จุลก กเศรษฐี.

ลำดับนั้น จุลลกเศรษฐีจึงถามจูพันเตวาสิกนั้นว่า
คุณก่อนพ่อ เธอทำอะไรจึงได้ทรัพย์นี้.

จูพันเตวาสิกนั้นกล่าวว่า ข้าพเจ้าตั้งอยู่ในอุบายที่ท่าน
บอก จึงได้ทรัพย์ภายใน ๔ เดือนเท่านั้น แล้วบอกเรื่องราว
ทั้งหมด ตั้งแต่หนูตายเป็นต้นไป.

ท่านจุลกมมหาเศรษฐีได้ฟังคำของจูพันเตวาสิกนั้น
แล้วคิดว่า บัดนี้ เรากระทำทารกเห็นปานนี้ให้เป็นของเรา จึง
จะควร จึงให้ธิดาของตนผู้เจริญวัยแล้ว กระทำให้เป็นเจ้าของ
ทรัพย์ทั้งสิ้น

เมื่อท่านเศรษฐีล่วงลับไปแล้ว จุฬินเทวสิกนั้นก็ได้อำนาจเศรษฐี ในนครนั้น. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ก็ได้ไปตามยถากรรม.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นตรัสพระธรรมเทศานี้ ทรงเป็นผู้ตรัสรู้พร้อมยี่สิบเดียว ได้ตรัสพระคาถานี้ว่า

บุคคลผู้มีปัญญา รู้จักใคร่ครวญ ย่อมตั้งตนได้ด้วย
ทรัพย์อันเป็นต้นทุน แม้มีประมาณน้อย เหมือนคนก่อไฟกอง
น้อย ให้เป็นกองใหญ่ ฉะนั้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อปฺปเคนปิ แปลว่า แม้น้อย คือแม้นิดหน่อย. บทว่า เมธาวิ แปลว่า ผู้มีปัญญา. บทว่า ปาภ
ญฺเณ ได้แก่ ด้วยต้นทุนของสินค้า. บทว่า วิจฺกฺขโณ ได้แก่ ผู้
ฉลาดในไวยาหาร.

บทว่า สมฺภู ฐาเปติ อุตฺตานิ ความว่า ยังทรัพย์และยศ
ใหญ่ให้เกิดขึ้น แล้วตั้งตน คือยังตนให้ตั้งอยู่ในทรัพย์และยศ
นั้น.

ถามว่า เหมือนอะไร?

ตอบว่า เหมือนคนก่อไฟกองน้อย ให้เป็นกองใหญ่
อธิบายว่า บุรุษผู้เป็นบัณฑิต ใฝ่ใฝ่และจรณเป็นต้น

แล้วเป่าด้วยลมปาก ก่อไฟนิดหน่อยขึ้น คือให้เพิ่มขึ้น ได้แก่
ทำให้เป็นกองไฟใหญ่โดยลำดับฉันใด บัณฑิตก็ฉันนั้น
เหมือนกัน ได้ทรัพย์อันเป็นต้นทุนเมื่อน้อย แล้วประกอบอูบาย
ต่างๆ ย่อมทำทรัพย์และยศให้เกิดขึ้น คือให้เพิ่มขึ้น ก็แหละ
ครั้งให้เพิ่มขึ้นแล้ว ก็ดำรงตนไว้ในทรัพย์และยศนั้น ก็หรือว่า
ย่อมตั้งตนไว้ก็อกระทำให้รู้จัก คือให้ปรากฏ เพราะความเป็น
ใหญ่ในทรัพย์และยศนั้นนั่นแหละ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาอย่าง
นี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย จุลป็นถกอาศัยเราแล้ว ถึงความ
เป็นใหญ่ในธรรม ในเพราะธรรมทั้งหลาย ในบัดนี้เท่านั้นก็หา
มิได้ แม้ในกาลก่อนก็อาศัยเรา จึงถึงความเป็นใหญ่ในโภคะ
แม้เพราะ โภคะทั้งหลาย แล้วตรัสเรื่อง ๒ เรื่อง สิบอนุสนธิ
กัน

แล้วทรงประชุมชาดกว่า

จุฬินเตवासิกในกาลนั้น ได้เป็น พระจุลป็นถก ในบัดนี้
ส่วนจุลลคมหาเศรษฐีในกาลนั้น ได้เป็น เราผู้ตถาคต แล.

จบอรรถกถาจุลลเศรษฐีชาดกที่ ๔

5. ตัณฑุลนาพิชาดก

ว่าด้วย ราชาข้าวสาร

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภพระโศภิตายีเถระ จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า กิมกมุติ ตณฑุลนาพิกา จ ดังนี้.

สมัยนั้น ท่านพระทัฬหฬมัลลบุตร ได้เป็นพระภักตฺตเทศก์ของสงฆ์ เมื่อพระทัฬหฬมัลลบุตรนั้นแสดงสลาภกัถเป็นต้นแต่เช้าตรู่ บางคราวกัถดี ก็ถึงแก่พระอุทายีเถระ บางคราวกัถเลว. ในวันที่ได้กัถเลว พระอุทายีเถระนั้นก็กระทำโรงสลาภให้อาณูลวุ่นวาย กล่าวว่า พระทัฬหฬมัลลบุตรท่านนั้นรู้เพื่อให้สลาภหรือ พวกเราไม่รู้หรือ. เมื่อพระอุทายีนั้นทำโรงสลาภให้อาณูลวุ่นวายอยู่ ภิกษุทั้งหลายได้ให้กระเช้าสลาภด้วยคำว่า เอาเถละท่านนั้นแหละจงให้สลาภเดี๋ยวนี้. จำเดิมแต่นั้น พระอุทายีนั้นได้ให้สลาภแก่สงฆ์. ก็แหละเมื่อจะให้ ย่อมไม่รู้ว่าเป็น กัถดีหรือกัถเลว หรือว่า ย่อมไม่รู้ว่าเป็น กัถดีตั้งไว้ที่โรงโน้น? กัถเลวตั้งไว้ที่โรงโน้น? ย่อมไม่กำหนดว่า บัญชีแสดงยอดจำนวนอยู่ในโรงโน้น? ในเวลาที่ภิกษุทั้งหลายอื่น ก็ขีดเส้นที่พื้น หรือที่ข้าง

ฝ่า มีอันให้รู้ว่า ในที่นี้ บัญชีที่ตั้งลำดับนี้ขึ้น ในที่นี้ บัญชีที่ตั้งลำดับนี้ขึ้น. วันรุ่งขึ้น ในโรงสลากรมีภิกษุน้อยกว่าบ้าง มากกว่าบ้าง เมื่อภิกษุทั้งหลายเหล่านั้นน้อยกว่า รอยขีดก็อยู่ต่ำ เมื่อภิกษุทั้งหลายมากกว่า รอยขีดก็อยู่สูง. พระอุทายินั้น เมื่อไม่รู้บัญชีที่ตั้งลำดับ จึงให้สลากรไปตามหมายรอยขีด.

ลำดับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวกะพระอุทายินั้นว่า คุณก่อนอาวุโสอุทายี ธรรมดา รอยขีดจะอยู่ต่ำหรืออยู่สูงก็ตามเถอะ แต่กัตติตั้งอยู่ที่โรงโน้น กัตเลวตั้งอยู่ที่โรงโน้น. พระอุทายี เมื่อจะโต้ตอบภิกษุทั้งหลาย จึงกล่าวว่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น เพราะเหตุไร รอยขีดนี้จึงตั้งอยู่อย่างนี้ เราจะเชื่อพวกท่านได้อย่างไร เราเชื่อตามรอยขีดนี้. ลำดับนั้น ภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายจึงกล่าวกะพระอุทายินั้นว่า คุณก่อนอาวุโสอุทายี เมื่อท่านให้สลากรอยู่ ภิกษุทั้งหลายพากันล้อมลากร ท่านไม่ควรให้สลากร จงออกไปจากโรงสลากร แล้วนุกคร่าออกจากโรงสลากร. ขณะนั้น ในโรงสลากรได้มีความวุ่นวายมาก.

พระศาสดาได้ทรงสดับดังนั้น จึงตรัสถามพระอานนท์เถระว่า อานนท์ ในโรงสลากรมีความวุ่นวายมาก นั่นชื่อว่าเสียงอะไร. พระเถระได้กราบทูลเรื่องนั้นแก่พระตถาคต. พระ

ศาสดาตริสว่า อานนท อุทายีกระทำความเลื่อมลาภแก่คนอื่น เพราะความที่ตนเป็นคนโง่ มิใช่บัดนี้เท่านั้น แม้ในกาลก่อน ก็ได้กระทำแล้วเหมือนกัน. พระเถระทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อตริสเรื่อนั้นให้แจ่มแจ้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ได้มีพระราชอาพระนามว่า **พรหมทัต** อยู่ในพระนครพาราณสี แคว้นกาสิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์ของเราทั้งหลายได้เป็นพนักงานตีราคาของพระเจ้าพรหมทัตนั้น ได้ตีราคาช่างและม้าเป็นต้น และแก้วมณีกับทองเป็นต้น ครั้นตีราคาแล้ว ให้มูลค่าอันสมควรแก่ลักษณะนั้นแหละแก่เจ้าของลักษณะทั้งหลาย แต่พระราชาทรงเป็นคนโลก เพราะความเป็นผู้มักโลก.

พระราชานั้นจึงทรงดำริอย่างนี้ว่า พนักงานตีราคาคน นี้ เมื่อตีราคาอยู่อย่างนี้ ไม่นานนัก ทรัพย์ในวังของเรา จักถึงความหมดสิ้นไป เราจักตั้งคนอื่น ให้เป็นพนักงานตีราคา พระราชานั้นทรงให้เปิดสี่หับัญชร ทอดพระเนตรดูพระหลานหลวง ทรงเห็นบุรุษชาวบ้านคนหนึ่งผู้ทิ้งเหลวไหลและโง่

เขลา จึงทรงพระดำริว่า ผู้นี้จักอาจกระทำงานในตำแหน่ง
พนักงานตีราคาของเราได้ จึงรับสั่งให้เรียกเขามา แล้วตรัสว่า
พนาย เธอจักอาจทำงานใน ตำแหน่งพนักงานตีราคาของเรา
ได้ไหม. บุรุษนั้นทูลว่า อาจ พะยะค่ะ.

พระราชาก็ทรงตั้งบุรุษเขลาคนนั้น ไว้ในงานของผู้ตี
ราคา เพื่อต้องการรักษาทรัพย์ของพระองค์.

ตั้งแต่นั้น บุรุษผู้โง่เขลานั้น เมื่อจะตีราคาช้างและม้า
เป็นต้น กล่าวตีราคาเอาตามความชอบใจ ทำให้เสียราคา.
เพราะเขาคำรงอยู่ในตำแหน่ง เขากล่าวคำใด คำนั้นนั่นแลเป็น
ราคา. ครั้นนั้น พ่อค้าม้าคนหนึ่งนำม้า ๕๐๐ ตัวมาจากแคว้น
อุตตราประเทศ พระราชารับสั่งให้เรียกบุรุษนั้นมาให้ตีราคาม้า
บุรุษนั้น ได้ตั้งราคาม้า ๕๐๐ ตัว ด้วยข้าวสารทะนานเดียว ก็
แหละครั้งตีราคาแล้ว จึงกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้ข้าวสาร
หนึ่งทะนานแก่พ่อค้าม้า แล้วให้พักม้าไว้ในโรงม้า.

พ่อค้าม้าจึงไปยังสำนักของพนักงานตีราคาคนเก่า
บอกเรื่องราวนั้น แล้วถามว่า บัดนี้ ควรจะทำอย่างไร?

พนักงานตีราคาคนเก่านั้นกล่าวว่า ท่านทั้งหลายจงให้
สินบนแก่บุรุษนั้น แล้วถามอย่างนี้ว่า ม้าทั้งหลายของพวกเขา

ข้าพเจ้ามีราคาข้าวสารทะนานเดียวก่อน ข้านี้รู้กันแล้ว แต่ข้าพเจ้าประสงค์จะรู้ราคาของข้าวสารทะนานเดียว เพราะอาศัยท่าน ท่านจักอาจเพื่อยืนอยู่ในสำนักของพระราชาแล้วพูดว่า ข้าวสารหนึ่งทะนานนี้มีราคาซื้อนี้ ถ้าเขาพูดว่า จักอาจพวกท่านจงพาเขาไปยังสำนักของพระราชา แม้เราก็จักไปในที่นั้น.

พ่อค้ารับคำพระโพธิสัตว์ แล้วให้สินบนแก่นักตีราคา แล้วบอกเนื้อความนั้น.

นักตีสราคานั้นพอได้สินบนเท่านั้น ก็กล่าวว่า เราจักอาจตีราคาข้าวสารหนึ่งทะนานได้.

พ่อค้ามักกล่าวว่า ถ้าอย่างนั้น พวกเราจงพากันไปยังราชสกุล แล้วได้พานักตีสราคานั้นไปยังสำนักของพระราชา. พระโพธิสัตว์ก็ดี อำมาตย์เป็นอันมากแม้เหล่าอื่นก็ดี ได้พากันไปแล้ว พ่อค้ามักถวายบังคมพระราชา แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ ข้าพระองค์ได้ทราบว่ามี ๕๐๐ ตัว มีราคาเท่าข้าวสารหนึ่งทะนาน แต่ข้าวสารหนึ่งทะนานนี้มีราคาเท่าไร ข้าแต่สมมติเทพ ขอพระองค์ได้โปรดถามพนักงานตีราคาพระเจ้าข้า. พระราชาไม่ทราบความเป็นไปนั้น จึงตรัสถามว่า

ท่านนักศรัทธาผู้เจริญ ม้า ๕๐๐ ตัวมีราคาเท่าไร? พนักงานตี
ราคากราบทูลว่า มีราคาข้าวสารหนึ่งทะนาน พระเจ้าข้า

พระราชชาติธตามว่า ช่างเถิด พนาย ม้าทั้งหลายมี
ราคาข้าวสารหนึ่งทะนานก่อน แต่ข้าวสารหนึ่งทะนานนั้น มี
ราคาเท่าไร?

บุรุษโง่งผู้นั้นกราบทูลว่า ข้าวสารหนึ่งทะนาน ย่อมถึง
กำแพงเมืองพาราณสี ทั้งภายในและภายนอก พะยะคะ.

ได้ยินว่า ในกาลก่อน บุรุษโง่งนั้น อนุวรรตตาม
พระราชชาติธตามได้ศรัทธาม้าทั้งหลาย ด้วยข้าวสารทะนานหนึ่ง
ได้สินบนจากมือของพ่อค้า กลับศรัทธาเมืองพาราณสี ทั้ง
ภายในและภายนอก ด้วยข้าวสารหนึ่งทะนานนั้น. ก็ในกาล
นั้น เมืองพาราณสีได้ล้อมกำแพงประมาณ ๑๒ โยชน์ แคว้น
ทั้งภายในและภายนอก เมืองพาราณสีนี้ประมาณ ๓๐๐ โยชน์.
บุรุษโง่งนั้น ได้ศรัทธาเมืองพาราณสี ทั้งภายในและภายนอกอัน
ใหญ่โตอย่างนี้ ด้วยข้าวสารหนึ่งทะนาน ฉะนี้.

พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น เมื่อจะถามจึงกล่าวคาถานี้
ว่า

ข้าวสารหนึ่งทะนานมีราคาเท่าไร พระนครพาราณสี

ทั้งภายในภายนอกมีราคาเท่าไร ข้าวสารทะนนานเดียว มีราคา
เท่าม้า ๕๐๐ ตัว เทียวหรือ.

อำมาตย์ทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงพากันตบมือ หัวเราะ
ทำการเยาะเย้ยว่า

เมื่อก่อน พวกเราได้มีความสำคัญว่า แผ่นดินและราช
สมบัติ หากามีได้ นัยว่า ราชสมบัติในเมืองพาราณสี พร้อมทั้ง
พระราชอำนาจใหญ่โตอย่างนี้ มีค่าเพียงข้าวสารทะนนานเดียว
โอ! ความเพียบพร้อมของพนักงานตีราคา ท่านเป็นพนักงานตี
ราคา ดำรงอยู่ตลอดกาลมีประมาณเท่านี้ ณ ที่ไหนกัน ท่าน
เหมาะสมแก่พระราชอาของพวกเราทีเดียว.

ครั้งนั้น พระราชาทรงละอาย ให้ลูกคร่าบุรุษโง่นั้น
ออกไป แล้วได้พระราชทานตำแหน่งพนักงานตีราคาแก่พระ
โพธิสัตว์ตามเดิม. พระโพธิสัตว์ได้ไปตามยถากรรม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานั้นมา แล้ว
ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกันไป แล้วทรงประชุมชาด
กว่า

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

พนักงานตีราคาผู้เป็นชาวบ้านโง่เขลาในกาลนั้น ได้
เป็นพระโศภิตาย ในบัดนี้

พนักงานตีราคาผู้เป็นบัณฑิตในกาลนั้น ได้เป็น **เรา**

เอง.

จบอรรถกถาต้นทุลนาพิชาดกที่ ๕

6. เทวธรรมชาดก

ว่าด้วย ธรรมของเทวดา

พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุผู้มีกัณเฑาะมาก จึงตรัสพระธรรมเทศนา นี้ มีคำเริ่มต้นว่า หิริ โอตตปฺปสมฺปนฺนา ดังนี้.

ได้ยินว่า กุณฺ ฌิชาวเมืองสาวัตถีคนหนึ่ง เมื่อภรรยาตายก็บวชกุณฺ มพินัน เมื่อจะบวชได้ให้ทำบริเวณ โรงไฟและห้องเก็บสิ่งของ ทำห้องเก็บสิ่งของให้เต็มด้วยเนยใสและข้าวสารเป็นต้นสำหรับตน แล้วจึงบวช ก็แหละครั้งบวชแล้วให้เรียกทาสของตนมา ให้หุงต้มอาหารตามชอบใจ แล้วจึงบริโภคน และได้เป็นผู้มีบริวารมาก.

ในเวลากลางคืน มีผ้าอุ่นและผ้าห่มผืนหนึ่ง เวลากลางวัน มีอีกผืนหนึ่งอยู่ที่วิหาร. วันหนึ่ง เมื่อภิกษุนั้นนำจีวรและเครื่องปูลาดเป็นต้น ออกมาคลี่ตากไว้ในบริเวณ ภิกษุชาวชนบทมากด้วยกัน เทียวจาริกไปตามเสนาสนะ ไปถึงบริเวณ เห็นจีวรเป็นต้น จึงถามว่า จีวรเป็นต้นเหล่านี้ของใคร? ภิกษุนั้นกล่าวว่า ของผมครับ ท่านผู้มีอายุ. ภิกษุเหล่านั้นถาม

ว่า จีวรนี้ก็ดี ผ้าถุงนี้ก็ดี เครื่องลาดนี้ก็ดี ทั้งหมดเป็นของท่าน
เท่านั้นหรือ? ภิกษุนั้นก็กล่าวว่ ขอรับ เป็นของผมเท่านั้น. ภิกษุ
ทั้งหลายกล่าวว่า ท่านผู้มีอายุ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาต
ไตรจีวร มิใช่หรือ. ท่านบวชในศาสนาของพระพุทธเจ้า ผู้มีก
น้อยอย่างนี้ เกิดเป็นผู้มีบริวารมากอย่างนี้ มาเถิดท่าน พวกเรา
จักนำไปยังสำนักของพระทศพล

แล้วได้พาภิกษุนั้นไปยังสำนักของพระศาสดา

พอทรงเห็นภิกษุนั้นเท่านั้น จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายเป็นผู้พา ภิกษุผู้ไม่ปรารถนานั้นแล มาแล้วหรือ.
ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุนี้มี
กัณเฑาะมากมีบริวารมาก พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนภิกษุ ได้ยินว่า เธอมี
กัณเฑาะมาก จริงหรือ?

ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า จริง
พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ก็เพราะเหตุไร เธอจึง
เป็นผู้มีกัณเฑาะมาก เรากล่าวคุณของความเป็นผู้มีกน้อย ความ
เป็นผู้สันโดษ โดย ความสงัด และการปรารถนาคความเพียร มิใช่หรือ.

ภิกษุ^๑นั้นได้ฟังพระคำรัสของพระศาสดา ก็โกรธคิดว่า
บัดนี้ เราจักเที่ยวไปโดยทำนองนี้ จึงทิ้งผ้าห่ม มีจีวรผืนเดียว
ยื่นอยู่ในท่ามกลางบริษัท.

ลำดับนั้น พระศาสดา เมื่อจะทรงอุปถัมภ์ภิกษุ^๑นั้น จึง
ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ^๑ เมื่อก่อน แม้ในกาล เมื่อเป็นผีเสื้อน้ำ ผู้
แสวงหาหิริโอดตปะปะ เธอแสวงหาหิริโอดตปะปะอยู่ถึง ๑๒ ปี
เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไร ในบัดนี้ เธอบวชใน
พระพุทธศาสนา อันเป็นที่เคารพอย่างนี้ จึงทิ้งผ้าห่ม ใน
ท่ามกลางบริษัท ละหิริ โอดตปะปะ ยื่นอยู่เล่า. ภิกษุ^๑นั้นได้ฟัง
พระคำรัสของพระศาสดา ได้ยังหิริโอดตปะปะให้กลับตั้งขึ้น
จึงห่มจีวร^๑นั้น แล้วถวายบังคมพระศาสดา นัง ฌ ส่วนข้าง
หนึ่ง.

ภิกษุ^๑ทั้งหลายทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อ
ทรงยังเรื่อง^๑นั้นให้แจ่มแจ้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพ
ปกปิดไว้ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ได้มีพระราชาพระนามว่า พรหมทัต ใน
นครพาราณสี ในแคว้นกาสิ. ในกาลนั้น พระโพธิสัตว์คือ

ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระอักรมเหสีของพระเจ้าพรหมทัต
นั้น เมื่อครบไตรมาส พระนางประสูติพระโอรส.

ในวันเฉลิมพระนามของพระโอรสนั้น พระญาติ
ทั้งหลายได้ตั้งพระนามว่า **มหิสตาสกุมาร**.

ในกาลที่พระกุมารนั้นทรงวิ่งเล่นได้ พระโอรสองค์
อื่นก็ประสูติ พระญาติทั้งหลายตั้งพระนามของพระโอรสนั้น
ว่า **จันทกุมาร**.

ในเวลาทีพระจันทกุมารนั้นทรงวิ่งเล่นได้ พระมารดา
ของพระโพธิสัตว์ก็สวรรคต พระราชาทรงตั้งพระสนมอื่น ไว้
ในตำแหน่งพระอักรมเหสี. พระอักรมเหสีนั้น ได้เป็นที่รักเป็น
ที่โปรดปรานของพระราชา. พระอักรมเหสี แม้นั้นทรงอาศัย
การอยู่ร่วมกัน ก็ประสูติพระโอรสองค์หนึ่ง. พระญาติ
ทั้งหลายได้ตั้งพระนามของพระโอรสนั้นว่า **สุริยกุมาร**.

พระราชาทรงเห็นพระโอรส แล้วมีพระหฤทัยยินดี ตรัสว่า
นางผู้เจริญ เราให้พรแก่บุตรของเธอ. พระเทวีเก็บไว้จะรับเอา
ในเวลาต้องการพรนั้น.

เมื่อพระโอรสเจริญวัยแล้ว พระนางกราบทูลพระราชา
ว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในกาลที่พระโอรสของหม่อมฉันประสูติ

พระองค์ทรงประทานพรไว้มิใช่หรือ ขอพระองค์จงประทาน
 ราชสมบัติแก่พระโอรสของหม่อมฉัน. พระราชาทรงห้ามว่า
 พระโอรสสองพระองค์ของเรา รุ่งเรืองอยู่เหมือนกองเพลิง เรา
 ไม่อาจให้ราชสมบัติแก่โอรสของเธอ ทรงเห็นพระนางอ่อน
 วอนอยู่บ่อยๆ ทรงพระดำริว่า พระนางนี้จะพึงคิด แม้กรรมอัน
 ลามกแก่โอรสทั้งหลายของเรา จึงรับสั่งให้เรียกพระโอรสทั้ง
 สองมา แล้วตรัสว่า

พ่อทั้งสอง ในเวลาที่สุริยกุมารประสูติ พ่อได้ให้พรไว้
 บัดนี้ มารดาของสุริยกุมารนั้น ทูลขอราชสมบัติ พ่อไม่
 ประสงค์จะให้แก่สุริยกุมารนั้น ธรรมดา มาตุคาม ผู้ลามกจะ
 พึงคิดแม้สิ่งอันลามกแก่พวกเจ้า เจ้าทั้งสองต้องเข้าไป ต่อเมื่อ
 พ่อล่วงไปแล้ว จงครองราชสมบัติในนครอันเป็นของมืออยู่ของ
 ตระกูล แล้วทรงกันแสง คร่ำคราญจุมพิตที่ศีรษะ แล้วทรง
 ส่งไป.

สุริยกุมารทรงเล่นอยู่ที่พระลานหลวง เห็นพระโอรส
 ทั้งสองนั้น ถวายบังคมพระราชบิดา แล้วลงจากปราสาท ทรง
 เห็นเหตุนั้น จึงคิดว่า แม้เราก็จักไปกับพระเจ้าพี่ทั้งสอง จึง
 ออกไปพร้อมกับพระโอรสทั้งสองนั่นเอง พระโอรสเหล่านั้น

เสด็จเข้าไปยังป่าหิมพานต์.

พระโพธิสัตว์แวงลงข้างทาง ประทับนั่งที่โคนไม้
เรียกสุริยกุมารว่า พ่อสุริยะ เจ้าจะไปยังสระนั้น อาบและดื่ม
แล้ว จงเอาใบบัวหอน้ำดื่มมา แม่เพื่อเราทั้งสอง.

ก็สระนั้นเป็นสระที่ผีเสื่อน้ำตนหนึ่ง ได้พรจากสำนัก
ของท้าวเวสวัณ.

ท้าวเวสวัณตรัสกะผีเสื่อน้ำนั้นว่า เจ้าจะได้กินคนที่ลง
ยังสระนี้ ยกเว้น คนที่รู้เทวกรรมเท่านั้น เจ้าจะไม่ได้กิน คนที่
ไม่ได้ลง. ตั้งแต่นั้น รากษสนั้นก็ถามเทวกรรมกะคนที่ลงสระ
นั้น แล้วกินคนที่ไม่รู้เทวกรรม.

ลำดับนั้นแล สุริยกุมารไปยังสระนั้น ไม่ได้พิจารณา
เลยลงไปอยู่. ลำดับนั้น รากษสนั้นก็จับสุริยกุมารนั้น แล้วถาม
ว่า ท่านรู้เทวกรรมหรือ? สุริยกุมารนั้นกล่าวว่า เออ ฉันรู้
พระจันทร์และพระอาทิตย์ ชื่อว่า เทวกรรม. ลำดับนั้น รากษส
นั้นก็กล่าวกะสุริยกุมารนั้นว่า ท่านไม่รู้จักเทวกรรม แล้วพา
คำไปพักไว้ในที่อยู่ของตน.

ฝ่ายพระโพธิสัตว์เห็นสุริยกุมารนั้นชักเข้าอยู่ จึงส่ง
จันทกุมารไป แม้รากษสก็จับจันทกุมารนั้น แล้วถามว่า ท่านรู้

เทวธรรมใหม่? จันทกุมารกล่าวว่า เออ ฉันรู้ ทิศทั้ง ๔ ชื่อว่าเทวธรรม. รากษสกล่าวว่า ท่านไม่รู้เทวธรรม แล้วพาจันทกุมารเมื่อนั้น ไปไว้ในที่อยู่ของตนนั้นนั่นแหละ.

เมื่อจันทกุมารล่าช้าอยู่ พระโพธิสัตว์คิดว่า อันตรายอย่างหนึ่งจะมี. จึงเสด็จไปที่สระนั้นด้วยพระองค์เอง เห็นรอยเท้าลงของพระอนุชาแม่ทั้งสอง จึงดำริว่า สระนี้คงเป็นสระที่รากษสหวงแหน จึงได้สอดพระขรรค์ถือธนู ยืนอยู่. ฝิเสื่อน้ำเห็นพระโพธิสัตว์ไม่ลงน้ำ จึงแปลงเป็นเหมือนบุรุษผู้ทำงานในป่า กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านเห็นคเหน้อยในหนทาง เพราะเหตุไร จึงไม่ลงสระนี้ อาบดื่ม กิน เหง้าบัว ประดับดอกไม้ไปตามสบาย. พระโพธิสัตว์เห็นดังนั้น รู้ว่า ผู้นี้จักเป็นยักษ์ จึงกล่าวว่า ท่านจับน้องชายของเราหรือ. ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่า เออ เราจับมา. พระโพธิสัตว์ถามว่า เพราะเหตุไร. ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่า เราขอมได้คนผู้ลงยังสระนี้. พระโพธิสัตว์ถามว่า ท่านขอมได้ทั้งหมดทีเดียวหรือ? ฝิเสื่อน้ำกล่าวว่า เราได้ทั้งหมด ยกเว้นคนที่รู้เทวธรรม.

พระโพธิสัตว์นั้นตรัสถามว่า ท่านมีความต้องการเทวธรรมหรือ?

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

ผีเสื้อน้ำกล่าวว่่า เออมีความต้องการ.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่่า ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น เราจักบอก
เทวธรรมแก่ท่าน.

ผีเสื้อน้ำกล่าวว่่า ถ้าอย่างนั้นท่านจงบอก เราจักฟัง
เทวธรรม.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่่า แต่เรามีตัวสกปรก. ยักษ์จึงให้
พระโพธิสัตว์อาบน้ำ ให้ค้มน้ำ ให้ประดับดอกไม้ให้ลู่บได้
ของหอม ได้ลาดบัลลังก์ให้ ในท่ามกลางปะรำ ที่ประดับแล้ว.
พระโพธิสัตว์ประทับนั่งบนอาสนะ ให้ยักษ์นั่งแทบเท้า แล้ว
ตรัสว่่า

ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเจียโสตฟังพระธรรมโดยเคารพ
แล้วตรัสพระคาถานี้ว่่า

สัปบุรุษผู้สงบระงับ ประกอบด้วยหิริและ
โอตตปปะ ตั้งมั่นอยู่ในธรรมอันขาว

ท่านเรียกว่่า ผู้มีเทวธรรมในโลก.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่่า หิริ โอตตปปะสมุปนฺนา
แปลว่่า ผู้ประกอบด้วยหิริและ โอตตปปะ บรรดาหิริและ
โอตตปปะเหล่านั้น ที่ชื่อว่าหิริ เพราะละอายแต่กายทุจริต เป็น

ต้น คำว่า หิริ นี้เป็นชื่อของความละเอียด ที่ชื่อว่าโอดตปปะ
เพราะกลัวแต่กายทุจริตเป็นต้นนั้นนั่นแหละ คำว่า โอดตปปะ
นี้ เป็นชื่อของความกลัวแต่บาป.

บรรดาหิริและโอดตปปะนั้น

หิริมีสมุฏฐานที่ตั้งขึ้นภายใน โอดตปปะมี
สมุฏฐานที่ตั้งขึ้นภายนอก.

หิริมีตนเป็นใหญ่ โอดตปปะมีโลกเป็นใหญ่

หิริดำรงอยู่ในสภาวะอันน่าละอาย โอดตปปะ
ดำรงอยู่ในสภาวะอันน่ากลัว

หิริมีลักษณะยำเกรง โอดตปปะมีลักษณะโทษ
และเห็นภัย

บรรดาหิริและโอดตปปะนั้น

บุคคลย่อมยังหิริอันมีสมุฏฐานเป็นภายใน ให้ตั้งขึ้น
ด้วยเหตุ ๔ ประการ

เพราะพิจารณาถึงชาติกำเนิด ๑ พิจารณาถึงวัย

๑

พิจารณาถึงความกล้าหาญ ๑ พิจารณาถึงความ
เป็นพหูสูต ๑.

อย่างไร?

บุคคลพิจารณาถึงชาติกำเนิดก่อน อย่างนี้ว่า

ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ ไม่เป็นกรรมของคนผู้สมบุรณ์
ด้วยชาติ เป็นกรรมของตนผู้มีชาติต่ำ มีพรานเบ็ดเป็นต้น จะ
พึงกระทำ. บุคคลผู้สมบุรณ์ด้วยชาติเช่นท่าน ไม่ควรกระทำ
กรรมนี้ แล้วไม่ทำบาปมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้
ตั้งขึ้น.

อนึ่ง บุคคลพิจารณาถึงวัย อย่างนี้ว่า

ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ เป็นกรรมที่คนหนุ่มๆ พึง
กระทำ กรรมนี้อันคนผู้ตั้งอยู่ในวัย เช่นท่านไม่ควรกระทำ
แล้วไม่กระทำบาป มีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้
ตั้งขึ้น.

แม้อันนี้ บุคคลพิจารณาถึงความเป็นผู้กล้าหาญ อย่างนี้
ว่า

ชื่อว่าการกระทำบาปนี้ เป็นกรรมของคนผู้มีชาติ
อ่อนแอ กรรมนี้บุคคลผู้สมบุรณ์ด้วยความกล้าหาญเช่นท่าน
ไม่ควรกระทำ แล้วไม่กระทำบาป มีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่า
ยังหิริให้ตั้งขึ้น.

อนึ่ง บุคคลพิจารณาความเป็นพหุสูต อย่างนี้ว่า
ชื่อว่าการกระทำบาปนี้เป็นกรรมของคนอันธพาล
กรรมนี้อันคนผู้เป็นพหุสูต เป็นบัณฑิตเช่นท่าน ไม่ควรกระทำ
แล้วไม่กระทำบาปมีปาณาติบาตเป็นต้น ชื่อว่ายังหิริให้ตั้งขึ้น.

บุคคลชื่อว่ายังหิริ อันมีสมุฏฐานภายในให้ตั้งขึ้น ด้วย
เหตุ ๔ ประการอย่างนี้. ก็แหละครั้งให้ตั้งขึ้นแล้ว ยังหิริให้เข้าไป
ไปในจิต ไม่กระทำบาปด้วยตน หิริย่อมชื่อว่ามีสมุฏฐาน
ภายใน อย่างนี้.

โอดตปปะชื่อว่า มีสมุฏฐานภายนอกอย่างไร?

บุคคลพิจารณาว่า ถ้าท่านจักทำบาปไฉริ์ ท่านจักเป็นผู้
ถูกติเตียนในบริษัท ๔ และว่า วิญญูชนทั้งหลายจักติเตียนท่าน
เหมือนชาวเมืองติเตียนของไม่สะอาด. คุณก่อนภิกษุ ท่านอันผู้มี
ศีลทั้งหลายเว้นห่างแล้ว จักกระทำอย่างไร ดังนี้. ย่อมไม่
กระทำบาปกรรม เพราะโอดตปปะอันตั้งขึ้นภายนอก.

โอดตปปะย่อมชื่อว่ามีสมุฏฐานภายนอกอย่างไร.

หิริชื่อว่ามีตนเป็นใหญ่อย่างไร

กุลบุตรบางคนในโลกนี้ กระทำตนให้เป็นใหญ่ ให้
เป็นหัวหน้า ไม่กระทำบาปด้วยคิดว่า บุคคลผู้บวชด้วยศรัทธา

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

เป็นพหูสูต มีวาตะ [คือสอน] ในการกำจัดกิเลสเช่นท่าน ไม่ควรกระทำบาปกรรม หิริย่อมเชื่อว่ามิตนเป็นใหญ่อย่างนี้.

ด้วยเหตุ^{นั้น} พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า

บุคคล^{นั้น}กระทำตน^{นั้น}แหละให้เป็นใหญ่ ละอกุศล
เจริญกุศล ละธรรมที่มีโทษ เจริญธรรมที่ไม่มีโทษ บริหารตน
ให้หมดจดอยู่.

โอดตปปะ^{ซึ่ง}เชื่อว่ามิโลกเป็นใหญ่อย่างไร?

กุลบุตรบางคนในโลกนี้^{นี้} กระทำโลกให้เป็นใหญ่ ให้
เป็นหัวหน้า แล้วไม่กระทำบาปกรรม

สมดังที่^{ตรัส}ไว้ว่า

ก็โลกสันนิวาสนี้ใหญ่แล อนึ่ง สมณพราหมณ์
ทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ มีทิพยจักขุ รู้จิตของผู้อื่น อยู่ในโลก
สันนิวาสนั้นใหญ่แล สมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมเห็นในที่
ไกลบ้าง เห็นในที่ใกล้บ้าง รู้จิตด้วยจิตบ้าง สมณพราหมณ์แม้
เหล่านั้น ย่อมรู้เราอย่าง^{นี้}ว่า ท่านผู้เจริญ ท่านทั้งหลายจงดู
กุลบุตร^{นี้} เขามีศรัทธาออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เกลือก
กลัวด้วยอกุศลธรรมอันลามกอยู่.

เทวดาทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ มีทิพยจักขุ รู้จิตของผู้อื่นมีอยู่

แม่เทวดาเหล่านั้น ย่อมเห็นแต่ที่ไกลบ้าง ย่อมเห็นในที่ใกล้
บ้าง ย่อมรู้ใจด้วยใจบ้าง แม่เทวดาเหล่านั้นก็จรรู้เราว่า ท่านผู้
เจริญ ท่านทั้งหลายจงดูคุณบุตรนี้ เรามีศรัทธา ออกจากเรือน
บวชเป็นบรรพชิตไม่มีเรือน เกลือกกล้าด้วยอุสสขธรรมอัน
ลามกอยู่

เขากระทำโลกนั้นแลให้เป็นใหญ่ ละอุสสข เจริญอุสสข
ละธรรมอันมีโทษ เจริญธรรมอันไม่มีโทษ บริหารตนให้หมด
จดอยู่.

โอดตปปะย่อมชื่อว่ามีโลกเป็นใหญ่อย่างนี้.

ก็ในคำว่า หิริตั้งอยู่ในสภาวะน่าละอาย โอดตปปะ
ตั้งอยู่ในสภาวะน่ากลัวนี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

อาการละอาย ชื่อว่า ความละอาย หิริตั้งอยู่โดยสภาวะ
อันนั้น.

ความกลัวแต่อบาย ชื่อว่า ภัย โอดตปปะตั้งอยู่โดย
สภาวะอันนั้น.

หิริและโอดตปปะแม้ทั้งสองนั้น ย่อมปรากฏในการ
งดเว้นจากบาป.

จริงอยู่ บุคคลบางคนก้าวลงสู่ธรรม คือความละอาย

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

อันเป็นภายใน ไม่กระทำบาปกรรม เหมือนกุลบุตร เมื่อจะถ่าย
อุจจาระปัสสาวะเป็นต้น เห็นคนหนึ่งอันควรจะละอาย พึง
เป็นผู้ถึงอาการละอาย ถูกอุจจาระปัสสาวะบีบคั้นจนอามเล็ด
ก็ถ่ายอุจจาระปัสสาวะไม่ได้ ฉะนั้น

บุคคลบางคนกลัวภัยในอบาย จึงไม่กระทำบาปกรรม
ในข้อนั้นมีความอุปมาดังต่อไปนี้ :-

เหมือนอย่างว่า ในก้อนเหล็ก ๒ ก้อน ก้อนหนึ่งเย็นแต่
เป็อนคูด ก้อนหนึ่งร้อนไฟติดโพลง. ในก้อนเหล็ก ๒ ก้อนนั้น
บัณฑิตเกลียดไม่จับก้อนเย็นเพราะก้อนเย็นเป็อนคูด ไม่จับ
ก้อนร้อนเพราะกลัวไฟไหม้ ฉนั้นใด. ในข้อที่ว่าด้วยหิริและ
โอตตปปะนั้น ก็ฉนั้นนั้น.

พึงทราบการหยั่งลงสู่ลัทธิธรรม อันเป็นภายใน แล้ว
ไม่ทำบาปกรรม เหมือนบัณฑิตเกลียดก้อนเหล็กเย็นที่เป็อน
คูด จึงไม่จับ และพึงทราบการไม่ทำบาป เพราะกลัวภัยใน
อบาย เหมือนการที่บัณฑิตไม่จับก้อนเหล็กร้อน เพราะกลัว
ไฟไหม้ ฉะนั้น.

แม้บททั้งสองนี้ที่ว่า หิริมีลักษณะขำเกรง โอตตปปะมี
ลักษณะกลัว โทษและเห็นภัย ดังนี้ ย่อมปรากฏเฉพาะในการ
หน้า 100 จาก 100

งควั้นจากบาปเท่านั้น.

จริงอยู่ คนบางคนยังหิริอันมีลักษณะยำเกรง ให้
เกิดขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ

พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดยชาติ ๑

พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งพระศาสนา ๑

พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่โดยทรัพย์มรดก ๑

และ

พิจารณาถึงความยิ่งใหญ่แห่งเพื่อน

พรหมจรรย์ ๑

แล้วไม่ทำบาป.

คนบางคนยัง โอตตัมปะอันมีลักษณะกลัวโทษ และ
มักเห็นภัย ให้ตั้งขึ้นด้วยเหตุ ๔ ประการ คือ ภัยในการดิเตียน
ตน ๑ ภัยในการที่คนอื่นดิเตียน ๑ ภัยคืออาชญา ๑ และภัยใน
ทุกคติ ๑ แล้วไม่ทำบาป.

ในข้อที่ว่าด้วย หิริ โอตตัมปะนั้น ฟังกล่าวการ
พิจารณาความยิ่งใหญ่โดยชาติเป็นต้น และภัยในการดิเตียน
ตนเป็นต้น ให้พิศดาร ความพิศดารของการพิจารณาความ
ยิ่งใหญ่โดยชาติ เป็นต้นเหล่านั้น ได้กล่าวไว้แล้ว ในอรรถกถา

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

อังกุตตรนิกาย.

บทว่า สุกกชมฺมสมาหิตา ความว่า กุศลธรรมที่ควรกระทำมีหิริ โอตตปปะ นี้แหละเป็นต้นไป ชื่อว่า สุกกชมฺมชรรณขาว. เมื่อว่าโดยนัย ที่รวมถือเอาทั้งหมด สุกกชมฺม นั้น ก็คือธรรมอันเป็นโลกิยะและโลกุตระ อันเป็นไปในภูมิ ๔ ที่ประกอบแล้ว ประกอบพร้อมแล้วด้วย หิริและโอตตปปะทั้งสองนั้น.

บทว่า สนฺโต สปะปริสา โลก ความว่า ชื่อว่าผู้สงบระงับ เพราะกายกรรมเป็นต้น สงบระงับแล้ว ชื่อว่า เป็นสัปบุรุษ เพราะเป็นบุรุษผู้งดงาม ด้วยความกตัญญูกตเวที. ก็ในบทว่า โลก นี้ โลกมีหลายโลก คือ สังขารโลก สัตว์โลก โอภาสโลก ชันธโลก อายตนโลก และธาตุโลก. ในโลกเหล่านั้น สังขารโลกท่านกล่าวไว้ในประโยคนี้ว่า โลกหนึ่งคือสัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ฯลฯ โลก ๑๘ คือธาตุ ๑๘.

โลกมีชันธโลก เป็นต้นรวมอยู่ใน สังขารโลก นั้นแหละ.

ส่วนสัตว์โลกท่านกล่าวไว้ในประโยค มีอาทิว่า โลกนี้

โลกหน้า เทวโลก มนุษยโลก.

โอกาสโลก ท่านกล่าวไว้ในประโยคนี้ว่า

พันโลกธาตุมีประมาณเพียงที่พระจันทร์

และพระอาทิตย์เวียน ส่องสว่างไปทั่วทิศ

อำนาจของพระองค์ ย่อมแผ่ไปในพันโลกธาตุ

นั้น.

บรรดาโลกเหล่านั้น ในที่นี้ประสงค์เอาสัตว์โลก จริง
อยู่ในสัตว์โลกเท่านั้น มีสัปบุรุษเห็นปานนี้ สัปบุรุษเหล่านั้น
ท่านกล่าวว่า มีเทวธรรม.

บทว่า เทว ในบทว่า เทวธมฺมา นั้น

เทพมี ๓ ประเภท คือ สมมติเทพ ๑ อุปบัติเทพ ๑ และ
วิสุทธิตเทพ ๑.

บรรดาเทพเหล่านั้น พระราชาและพระราชกุมารเป็น
ต้น ชื่อว่าสมมติเทพ เพราะชาวโลกสมมติว่าเป็น เทพ จำเดิม
แต่ครั้ง พระมหาสมมติราช. เทวดาผู้อุบัติในเทวโลก ชื่อว่า
อุปบัติเทพ. พระจีณาสพ ชื่อว่า วิสุทธิตเทพ.

สมจริงดังที่ตรัสไว้ว่า พระราชา พระราชเทวี พระราช
กุมาร ชื่อว่าสมมติเทพ. เทพสูงๆ ขึ้นไปตั้งแต่ภูมมเทวดาไป

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย สิตะธรรมา / ฉัตรราชา

ชื่อว่า อุบัติเทพ, พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระ
จิณาสพ ชื่อว่า วิสุทธิตเทพ.

ธรรมของเทพเหล่านี้ ชื่อว่า เทวธรรม.

บทว่า วุจฺเจเร แปลว่า ย่อมกล่าว. จริงอยู่ กุศลธรรม
ทั้งหลายมีหิริ โอตตัปปะเป็นมูล ชื่อว่า เป็นธรรมของเทพทั้ง ๓
ประเภทเหล่านี้ เพราะอรรถว่าเป็นเหตุแห่งกุศลสัมปทา แห่ง
การเกิดในเทวโลก และแห่งความหมดจด เพราะเหตุนั้น จึง
ชื่อว่า เทวธรรม แม้บุคคลผู้ประกอบด้วยเทวธรรมเหล่านั้น ก็
เป็นผู้มีเทวธรรม เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรง
แสดงธรรมเหล่านั้น ด้วยเทศนาอันเป็นบุคคลาธิษฐาน จึงตรัส
ว่า สัปบุรุษผู้สงบระงับ เรียกว่า ผู้มีเทวธรรมในโลก.

ยักข์ ครั้นได้ฟังธรรมเทศนานี้ มีความเลื่อมใส จึง
กล่าวกะพระโพธิสัตว์ว่า คุณก่อนบิณฑิต เราเลื่อมใสท่าน จะ
ให้น้องชายคนหนึ่ง จะให้นำคนไหนมา.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า ท่านจงนำน้องชายคนเล็กมา.

ยักข์กล่าวว่า คุณก่อนบิณฑิต ท่านรู้แต่เทวธรรมอย่าง
เดียวเท่านั้น แต่ไม่ประพฤติในเทวธรรมเหล่านั้น.

พระโพธิสัตว์ตรัสถามว่า เพราะเหตุไร?

ยักษ์กล่าวว่า เพราะเหตุที่ท่านเว้นพี่ชายเสีย ให้นำ
น้องชายมา ชื่อว่าไม่กระทำความผิดของผู้อ่อนน้อมต่อผู้เจริญ
ที่สุด.

พระโพธิสัตว์ตรัสว่า คุณก่อนยักษ์ เรารู้เทวธรรมทีเดียว
และประพฤตินในเทวธรรมเหล่านั้น เพราะว่า เราทั้งหลายเข้า
ป่านี้ เพราะอาศัยน้องชายนี้ ด้วยว่า พระมารดาของน้องชายนี้
ทูลขอราชสมบัติกะพระบิดาของพวกเรา เพื่อประโยชน์แก่
น้องชายนี้ แต่พระบิดาของพวกเราไม่ให้พรนั้น เพื่อจะทรง
อนุรักษพวกเรา จึงทรงอนุญาตการอยู่ป่า. พระกุมารนั้น
ติดตามมากับพวกเรา. แม้เมื่อพวกเรากล่าวว่ายักษ์ในป่ากิน
พระกุมารนั้นเสียแล้ว ใครๆ จักไม่เชื่อ ด้วยเหตุนั้น เรากลับแต่
ภัย คือการครหา จึงให้นำน้องชายคนเล็กนั้น นั้นแหละมา.

ยักษ์มีจิตเลื่อมใสให้สาธุการแก่พระโพธิสัตว์ว่า สาธุ
สาธุ ท่านบัณฑิต ท่านรู้เทวธรรม ทั้งปฏิบัติในเทวธรรม
เหล่านั้น ดังนี้แล้ว จึงได้นำน้องชาย แม้ทั้งสองคนมาให้.
ลำดับนั้น พระโพธิสัตว์ตรัสกะยักษ์นั้นว่า สหาย ท่านบังเกิด
เป็นยักษ์มีเนื้อและเลือดของคนอื่นเป็นภักษา เพราะบาปกรรม
ที่ตนทำไว้ในชาติก่อน บัดนี้ ท่านยังกระทำบาปนั้นแลซ้ำอีก

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

ด้วยว่า บาปกรรมจักไม่^๑ให้พ้นจากนรก เป็นต้น เพราะฉะนั้น ตั้งแต่^๒นี้ไป ท่านจงละบาปแล้วกระทำแต่กุศล. ก็แหละได้ สามารถทรمانยักษ^๓นั้น.

พระโพธิสัตว์นั้น ครั้นทรมานยักษ^๓นั้นแล้ว เป็นผู้อัน ยักษ^๓นั้นจัดแจงการอารักขาอยู่ในที่นั้น นั่นแล. วันหนึ่ง แลดู นักขัตฤกษ์^๔รู้ว่าพระชนกสวรรคต จึงพากษ^๕ไปเมืองพาราณสี ยีตราชสมบัติ ประทานตำแหน่งอุปราชแก่พระจันทกุมาร ประทานตำแหน่งเสนาบดีแก่สุริยกุมาร ให้สร้างที่อยู่ในที่อัน นารี^๖นรมย์ให้แก่ยักษ^๓ ได้ทรงกระทำโดยประการที่ยักษ^๓นั้นได้ บุษبان^๗อันเลิศ ดอกไม้^๘อันเลิศ ของหอมอันเลิศ ผลไม้^๙อันเลิศ และ ภัตอัน^{๑๐}เลิศ. พระโพธิสัตว์ครองราชสมบัติโดยธรรม ได้เสด็จ ไปตามยถากรรมแล้ว.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนา^{๑๑} มาแล้ว **ทรงประกาศสังจะทั้งหลาย** ในเวลาจบสังจะ ภิกษุ^{๑๒}นั้น ดำรงอยู่ในโศคาปัดติผล. แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้า^{๑๓}ก็ตรัสเรื่อง ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกันไป แล้วทรงประชุมชาดก ว่า

ผีเสื่อน้ำ^{๑๔}ในครั้งนั้น ได้เป็นภิกษุผู้มีภักตะมาก ใน

บัดนี้

สุริยกุมารได้เป็น พระอานนท์

จันทกุมารได้เป็น พระสารีบุตร

ส่วนมหิสตาสกุมารผู้เป็นเชษฐา ได้เป็น เราผู้

ตถาคต แล.

จบอรรถกถาทวารธรรมชาดกที่ ๖

7. กัญฐหาริชาดก

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภพระนางवासภักขัตติยา จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ปุตุโต ตูยาหิ महाराज ดังนี้.

เรื่องพระนางवासภักขัตติยา จักมีแจ้งในภัททสาธ

ชาดก ทวาทสนิบาต.

ได้ยินว่า พระนางवासภักขัตติยานั้นเป็นพระธิดาของเจ้าศากยะมahanam ประสูติในครรภ์ของทาสีชื่อว่า นาคมณฑา. (ต่อมา) ได้เป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าโกศล พระนางประสูติพระราชโอรส. ก็ภายหลัง พระราชาทรงทราบว่าพระนางเป็นทาสี จึงทรงปลดจากตำแหน่ง แม้วิฑูทกะผู้เป็นพระโอรส ก็ถูกปลดจากตำแหน่งเหมือนกัน. แม่ลูกแม่ทั้งสองก็คงอยู่ในพระราชานิเวศน์ของพระองค์นั้นแล.

พระศาสดาทรงทราบเหตุนั้น ครั้นในเวลาเย็น ทรงห้อมล้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ เสด็จไปยังพระราชานิเวศน์ของพระราชา ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ แล้วตรัสว่า พระนางवासภักขัตติยาประทับอยู่ที่ไหน.

พระราชาก็กราบทูลเหตุ^{นั้น}ให้ทรงทราบ.

พระศาสดาตรัสถามว่า มหาบพิตร พระนางวาสภขัตติยาเป็นธิดาของใคร?

พระราชาทูลว่า เป็นธิดาของเจ้ามหานาม พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสถามว่า เมื่อพระนางวาสภขัตติยาเสด็จมา เสด็จมาแล้วเพื่อใคร?

พระราชาทูลว่า เพื่อหม่อมฉัน พระเจ้าข้า.

พระศาสดาตรัสว่า มหาบพิตร พระนางวาสภขัตติยานี้เป็นธิดาของพระราชานี้และมาเพื่อพระราชานี้ เพราะอาศัยพระราชานี้แหละ จึงได้พระโอรส เพราะเหตุไร พระโอรสนั้นจึงไม่ได้เป็นเจ้าของราชสมบัติ อันเป็นของมืออยู่ของพระราชบิดา พระราชาทั้งหลายในกาลก่อน ได้พระโอรสในครรภ์ของหญิงหาพิน ผู้เป็นภรรยาชั่วคราว ก็ยังได้พระราชทานราชสมบัติแก่พระโอรส.

พระราชาทรงขอพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อตรัสเรื่อง^{นั้น}ให้แจ่มแจ้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่างภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏแล้ว.

ในอดีตกาล พระราชาพระนามว่า พรหมทัต ในกรุง
พาราณสี เสด็จไปพระราชอุทยานด้วยพระยศใหญ่ เสด็จเที่ยว
ไปในพระราชอุทยานนั้น เพราะทรงยินดีดอกไม้และผลไม้
ทรงเห็นหญิงผู้หนึ่งผู้ขับเพลงไปพลาง ตัดฟันไปพลาง ในป่า
ชฎาในพระราชอุทยาน ทรงมีจิตปฏิพัทธ์ จึงทรงสำเร็จการอยู่
ร่วมกัน.

ในขณะนั้นเอง พระโพธิสัตว์ทรงถือปฏิสนธิในครรภ์
ของหญิงนั้น. ทันใดนั้น ครรภ์นางได้หนักอึ้งเหมือนเต็มด้วย
เพชร. นางรู้ว่าตั้งครรภ์ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ หม่อม
ฉันตั้งครรภ์แล้ว เพคะ. พระราชาได้ประทานพระขำมรงค์
แล้วตรัสว่า ถ้าเป็นธิดาเจ้าจงจำหน่ายแหวนเลี้ยงดู ถ้าเป็นบุตร
เจ้าจงนำมายังสำนักของเราพร้อมกับแหวน. ครั้นตรัสแล้ว จึง
เสด็จหลีกไป.

ฝ่ายหญิงนั้นมีครรภ์แก่แล้วก็คลอดพระโพธิสัตว์. ใน
เวลาที่พระโพธิสัตว์นั้นเล่นอยู่ในสนามเล่น มีคนกล่าวอย่างนี้
ว่า พวกเราถูกคนไม่มีพ่อ ทูตดีแล้ว. พระโพธิสัตว์ได้ฟังดังนั้น
จึงไปหามารดาถามว่า แม่เจ้า ใครเป็นพ่อของหนู?

มารดา กล่าวว่า ลูกเอ๋ย เจ้าเป็นโอรสของพระเจ้า

พาราณสี.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า ก็พยานอะไรๆ มีอยู่หรือ จ๊ะ
แม่.

มารดาบอกว่า ลูกเอ๋ย พระราชาประทานแหวนนี้ไว้
แล้วตรัสว่า ถ้าเป็นธิดา พึงจำหน่ายเลี้ยงคุณ ถ้าเป็นบุตร พึง
พามาพร้อมกันแหวนนี้ ดังนี้แล้ว ก็เสด็จไป.

พระโพธิสัตว์กล่าวว่า แม่จ๋า เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะ
เหตุไร แม่จึงไม่นำฉันไปยังสำนักของพระบิดา. นางรู้อัชฌาศัย
ของบุตร จึงไปยังประตูพระราชวัง ให้คนกราบทูลแก่
พระราชาให้ทรงทราบ และเป็นผู้อันพระราชารับสั่งให้เข้าเฝ้า
จึงเข้าไปถวายบังคมพระราชา แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติ
เทพ ผู้นี้เป็นโอรสของพระองค์.

พระราชา แม่ทรงทราบอยู่ ก็เพราะทรงละอายใน
ท่ามกลางบริษัท จึงตรัสว่าไม่ใช่บุตรของเรา.

หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ นี้พระขำมรงค์
ของพระองค์ พระองค์คงจะทรงจำพระขำมรงค์นี้ได้.

พระราชาตรัสว่า แม่พระขำมรงค์นี้ไม่ใช่ขำมรงค์ของเรา.

หญิงนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทพ บัดนี้ เว้นตั้ง

กิริยาเสีย คนอื่นผู้จะเป็นสักขีพยานของกระหม่อมฉัน ย่อมไม่มี ถ้าทারণนี้เกิดเพราะอาศัยพระองค์อันกระหม่อมฉันเหวียงขึ้นไปแล้ว จงอยู่ในอากาศ ถ้าไม่ได้อาศัยพระองค์เกิด จงตกลงมาตายบนภาคพื้นดิน แล้วจับเท้าทั้งสองของพระโพธิสัตว์เหวียงไปในอากาศ.

พระโพธิสัตว์นั่งคู้บัลลังก์ในอากาศ เมื่อจะกล่าวธรรมแก่พระบิดา ด้วยเสียงอันไพเราะ จึงตรัสพระภาณินี้ว่า
ข้าแต่พระราชาผู้เป็นใหญ่ ข้าพระบาทเป็นโอรสของพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เป็นจอมแห่งหมู่ชน ขอพระองค์ได้ทรงโปรดชุบเลี้ยงข้าพระบาทไว้ แม้คนเหล่านี้ พระองค์ยังทรงชุบเลี้ยงได้ ไฉน จะไม่ทรงชุบเลี้ยงโอรสของพระองค์เองเล่า.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปุตุโต ตูยาหํ ตัดบทเป็น ปุตุโต เต อหํ แปลว่า ข้าพระบาทเป็นโอรสของพระองค์.

ก็ชื่อว่าบุตรนี้มี ๔ ประเภท คือ บุตรผู้เกิดในตน ๑ บุตรผู้เกิดในเขต ๑ อันเตวาสิก ลูกศิษย์ ๑ และบุตรเขาให้ ๑.

บรรดาบุตร ๔ ประเภทนั้นบุตรผู้อาศัยตนเกิด ชื่อว่า บุตรผู้เกิดในตน. บุตรผู้เกิดในที่ทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ บน

หลังที่นอน บนบัลลังก์และที่อก ชื่อว่าบุตรผู้เกิดในเขต.
 บุคคลผู้เรียนศิลปศาสตร์ในสำนัก ชื่อว่าลูกศิษย์. บุตรที่เขาให้
 มาเลี้ยง ชื่อว่าบุตรที่เขาให้ คือบุตรบุญธรรม. แต่ในที่นี้ ท่าน
 หมายถึงบุตรที่เกิดในตน จึงกล่าวว่าเป็นบุตร.

ที่ชื่อว่า พระราชา เพราะทำชนให้ยินดีด้วยสังคหวัตถุ
 ๔. พระราชาผู้ใหญ่ชื่อว่า มหาราชา พระโพธิสัตว์ เมื่อจะตรัส
 เรียกพระราชนั้น จึงตรัสว่า มหาราชา ข้าแต่พระราชาผู้ใหญ่.

บทว่า ตูม ม โปส ชนาธิป ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้
 เป็นใหญ่ในหมู่มหาชน พระองค์จงชুবเลี้ยง คือ จงเลี้ยงดูข้า
 พระบาทอยู่เถิด. อญญะปิ เทโว โปเสติ ความว่า ชนเป็นอัน
 มากเหล่านี้ ได้แก่ พวกมนุษย์ผู้เลี้ยงช้างเป็นต้น และสัตว์
 เดียวกันมีช้างและม้าเป็นต้น พระองค์ยังทรงชুবเลี้ยงได้.

ก็ศัพท์ว่า กิญจ ในบทว่า กิญจ เทโว สกัมปชัม นี้ เป็น
 ศัพท์นิบาต ใช้ในความหมายว่าดิเตียน และความหมายว่า
 อนุเคราะห์. พระโพธิสัตว์ทรงโอวาทว่า ประชาชนของ
 พระองค์ คือ ข้าพระบาทผู้เป็นโอรสของพระองค์ พระองค์ไม่
 ทรงชুবเลี้ยง ดังนี้ ชื่อว่าย่อมดิเตียน เมื่อตรัสว่า คนอื่นเป็นอัน
 มาก พระองค์ทรงชুবเลี้ยงได้ดังนี้ ชื่อว่าย่อมอนุเคราะห์

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย สิตะธรรมา / ฉัตรราชา

ช่วยเหลือ. ดังนั้น พระโพธิสัตว์แม่เมื่อจะทรงดิเตียน จึงตรัส
ว่า โฉนจะไม่ทรงชুবเลี้ยงโอรสของพระองค์เล่า.

เมื่อพระโพธิสัตว์ประทับนั่งในอากาศ ทรงแสดง
ธรรมอยู่อย่างนี้ พระราชาได้ทรงสดับแล้ว จึงทรงเหยียดพระ
หัตถ์ ตรัสว่า จงมาเถิดพ่อ เราแหละจักชুবเลี้ยงเจ้า. มีมือตั้งพัน
เหยียดมาแล้ว พระโพธิสัตว์ไม่ลงในมือคนอื่น ลงในพระหัตถ์
ของพระราชาเท่านั้น แล้วประทับนั่งบนพระเพลา พระราชา
ทรงประทานความเป็นอุปราชแก่พระโพธิสัตว์นั้น แล้วได้
ทรงตั้งมารดาให้เป็นอัครมเหสี. เมื่อพระบิดาสวรรคตแล้ว
พระโพธิสัตว์นั้นได้เป็นพระราชาพระนามว่า กัญฐ
วาหนะ ครองราชสมบัติโดยธรรม ได้เสด็จไปตามยถากรรม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาทรง
แสดงแก่พระเจ้าโกศลแล้ว ทรงแสดงเรื่อง ๒ เรื่องสืบต่อ
อนุสนธิ แล้วทรงประชุมชาดกว่า

พระมารดาในครั้งนั้น ได้มาเป็น พระมหามายาเทวี
พระบิดาในครั้งนั้น ได้มาเป็น พระเจ้าสุทโธทนมหา
ราช

ส่วนพระเจ้ากัณฐะวานรราชในครั้งนั้น ได้เป็น เรา

เอง แล.

จบอรรถกถากัณฐะหาริชาดกที่ ๗

8. ความนิชาดก

ว่าด้วย ไม่ใจเร็วด่วนได้

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระวิหารเชตวัน ทรงปรารภภิกษุละความเพียร จึงตรัสพระธรรมเทศานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อปิ อตรมานานัง ดังนี้.

ก็เรื่องปัจจุบันและเรื่องอดีตในชาดกนี้ จักมีแจ้ง

ใน สังวรชาดก เอกาทสนิบาต

ก็ในสังวรชาดกนั้นและชาดกนี้ เรื่องเป็นเช่นเดียวกัน เทียบ แต่คาถาต่างกันมีความย่อว่า

คามนิกุมารตั้งอยู่ในโอวาทของพระโพธิสัตว์. แม้จะเป็นพระกนิษฐาของพระภคินี ทั้งร้อยพระองค์ ก็เป็นผู้อันพระภคินีทั้งร้อยพระองค์ห้อมล้อม ประทับนั่งบนบัลลังก์อันประเสริฐภายใต้เศวตฉัตร ทอดพระเนตรดูยศสมบัติของพระองค์ ทรงดีพระทัยว่า ยศสมบัติของเรานี้เป็นของอาจารย์เรา จึงทรงเปล่งอุทานนี้ว่า

เออ ก็ความหวังในผล ย่อมสำเร็จแก่ผู้ไม่ใจเร็วด่วนได้
เรามีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว ท่านจงเข้าใจ ดังนี้เถิด พ่อคามนิ.

บรรดาบทเหล่านั้น ศัพท์ว่า อปี เป็นเพียงนิบาต. บทว่า อตฺรมา นานํ ได้แก่ ผู้ตั้งอยู่ในโอวาทของบัณฑิตทั้งหลาย ไม่รีบด่วน กระทำการ โดยอุบาย.

บทว่า ผลาสาว สมिขุฉติ ความว่า ความหวังในผลที่ปรารถนาไว้ ชื่อว่า ย่อมสำเร็จแน่ เพราะความสำเร็จผลนั้น อีกอย่างหนึ่ง. บทว่า ผลาสา ได้แก่ ผลแห่งความหวัง คือผลตามที่ปรารถนาไว้ ย่อมสำเร็จทีเดียว.

ในบทว่า วิปกุกพฺรหุ มจฺริ โยสุมิ นี้ สังคหวัตถุ ๔ ชื่อว่า พรหมจรรย์ เพราะเป็นความประพฤติอันประเสริฐ ก็พรหมจรรย์นั้นชื่อว่า แก่กล้าแล้วทีเดียว เพราะได้เฉพาะยศสมบัติ อันมีสังคหวัตถุนี้เป็นมูล ยศที่สำเร็จแก่คามนิกุมารเมื่อนั้น ก็ชื่อว่าพรหมจรรย์ เพราะอรรกว่าประเสริฐ. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าเป็นผู้มีพรหมจรรย์แก่กล้าแล้ว.

บทว่า เอว ชานาหิ คามนิ ความว่า ในที่บางแห่งบุรุษชาวบ้านก็ดี หัวหน้าชาวบ้านก็ดี ชื่อว่าคามนิ ผู้ใหญ่บ้าน แต่ในที่นี้ หมายถึงตนเองซึ่งเป็นหัวหน้าคนทั้งปวง จึงกล่าวว่า คู่ก่อนนายบ้านผู้เจริญ ท่านจงรู้เหตุนี้เป็นอย่างนี้ว่า เราก้าวล่วงพี่ชายร้อยคน ได้รับราชสมบัติใหญ่นี้เพราะอาศัยอาจารย์ดังนี้

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

เปล่งอุทานแล้ว.

ก็เมื่อคามนิกุมารนั้นได้ราชสมบัติแล้ว

เมื่อเวลาว่างไป ๒-๓ วัน พี่ชายทุกคนได้ไปยัง
สถานที่อยู่ของตนๆ พระเจ้าคามนิครองราชสมบัติโดยธรรม
แล้วเสด็จไปตามยถากรรม. ฝ่ายพระโพธิสัตว์ทำบุญแล้ว ได้
ไปตามกรรม.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดง
แล้ว ทรงประกาศอริยสัจทั้งหลาย

ในเวลาจบสัจจะ ภิกษุผู้ละความเพียรได้ดำรงอยู่ใน
พระอรหัตตผล.

พระศาสดาตรัส ๒ เรื่องสืบอนุสนธิต่อกัน แล้วทรง
ประชุมชาดก ว่า

พระเจ้าคามนิในครั้งนั้น ได้เป็น พระอานนท์
ส่วนอาจารย์ คือ เราผู้ตถาคต แล.

จบอรรถกถาคามนิชาดกที่ ๘

9. มฆเทวชาดก

ว่าด้วย เทวทูต

พระศาสดา เมื่อประทับอยู่ในพระเชตวันวิหาร ทรงปรารภการเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณี จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า อุตตมมฺกุรฺหา มยฺหํ ดังนี้.

การเสด็จออกมหาภิเนษกรรมณีนั้น ได้กล่าวไว้แล้วใน [นิทานกถา](#) ในหนหลังนั้นแล.

ก็ในกาลนั้น ภิคุชทั้งหลายนั่งพรณนาการเสด็จออกบรรพชาของพระทศพล.

ลำดับนั้น พระศาสดาเสด็จมายังโรงธรรมสภาประทับนั่งบนพุทธอาสน์ ตรัสเรียกภิคุชทั้งหลายมาถามว่า คุณก่อนภิคุชทั้งหลาย บัดนี้ พวกเธอนั่งสนทนากันด้วยเรื่องอะไรหนอ? ภิคุชทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ทั้งหลายมิได้นั่งสนทนากันด้วยเรื่องอย่างอื่น แต่นั่งพรณนา การเสด็จออกบรรพชาของพระองค์เท่านั้น.

พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิคุชทั้งหลาย ตถาคตออกเนกขัมมะ ในบัดนี้เท่านั้น ก็หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้ออก

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

เนกขัมมะแล้ว เหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลายจึงอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อตรัส
เรื่องนั้นให้แจ่มแจ้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำเหตุ อันระหว่างภพ
ปกปิด ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้

ในอดีตกาล ในกรุงมิลินา วิเทหรัฐ ได้มีพระราชานามว่า**มณฑะ** เป็นพระมหาธรรมราชาผู้ดำรงอยู่ในธรรม.
พระเจ้ามณฑะนั้นทรงให้กาลเวลาอันยาวนานหมดสิ้นไป.
วันหนึ่ง ตรีศเรียกช่างกลับมากว่า ดูก่อนช่างกลับกผู้สหาย
ท่านเห็นผมหงอกบนศีรษะของเราในกาลใด ท่านจงบอกแก่
เราในกาลนั้น.

ฝ่ายช่างกลับก็ได้ทำให้เวลาอันยาวนาน หมดสิ้นไป.
วันหนึ่ง เห็นพระเกศาหงอกเส้นหนึ่ง ในระหว่างพระเกศา
ทั้งหลาย อันมีสีดังดอกอัญชันของพระราชานี้ จึงกราบทูลว่า ข้า
แต่สมมติเทพ พระเกศาหงอกเส้นหนึ่งปรากฏแก่พระองค์.
พระราชานี้ว่า สหาย ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถอนผมหงอกนั้น
ของเรา เอามาวางในฝ่ามือ. เมื่อพระราชานี้สออย่างนั้น ช่าง
กลับจึงเอาแหวนทองถอน แล้วให้พระเกศาหงอก

ประดิษฐาน อยู่ในฝ่าพระหัตถ์ของพระราชชา. ในกาลนั้น
พระราชชายังมีพระชนมายุเหลืออยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี.

แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น พระราชชาได้ทรงเห็นผมหงอก
แล้ว ก็ทรงสำคัญประหนึ่งว่า พระยามัจจุราชมายืนอยู่ใกล้ๆ
และประหนึ่งว่า ตนเองเข้ามาอยู่ในบรรณศาลาอันไฟติดโพลง
อยู่ ฉะนั้น ได้ทรงถึงความสังเวช จึงทรงพระดำริว่า คู่ก่อนมฆ
เทวะผู้เขลา เข้าไม่อาจละกิเลสเหล่านี้ จันทราบเท่าผมหงอก
เกิดขึ้น. เมื่อพระเจ้ามฆเทวะนั้นทรงรำพึงถึง ผมหงอกที่
ปรากฏแล้ว ความร่ำร้อนภายในก็เกิดขึ้น พระเสโทในพระ
สรีระไหลออก ผ่าสาฎกได้ถึงอาการที่จะต้องบิณฑ (เอาพระ
เสโท) ออก.

พระเจ้ามฆเทวะนั้นทรงพระดำริว่า เราควรออกบวช
ในวันนี้แหละ จึงทรงประทานบ้านชั้นดี อันเป็นที่ตั้งขึ้นแห่ง
ทรัพย์เจ็ดพัน แก่ช่างกัลบก แล้วรับสั่งให้เรียกพระโอรส
พระองค์ใหญ่ มาตรัสว่า คู่ก่อนพ่อ ผมหงอกปรากฏบนศีรษะ
ของพ่อแล้ว พ่อเป็นคนแก่แล้ว ก็ถามของมนุษย์พ่อได้บริโภคน
แล้ว บัดนี้ พ่อจักแสวงหากามอันเป็นทิพย์ นี่เป็นกาลออกบวช
ของพ่อ เจ้าจงครอบครองราชสมบัตินี้. ส่วนพ่อบวชแล้ว จัก

อยู่กระทำสมณธรรม ในอัมพวันอุทยาน ชื่อมฆเทวะ. อำมาตย์
ทั้งหลายเข้าไปเฝ้าพระราชานั้น ผู้มีพระประสงค์จะบวช อย่าง
นั้น แล้วทูลถามว่า ข้าแต่สมมติเทพ อะไรเป็นเหตุแห่งการ
ทรงผนวชของพระองค์?

พระราชาทรงถือผมหงอก ตรัสพระคานี้แก่อำมาตย์
ทั้งหลายว่า

ผมที่หงอกบนศีรษะของเรานี้เกิดแล้ว เป็นเหตุนำวัย
ไป เทวทูตปรากฏแล้ว นี้เป็นสมัยแห่งการบรรพชาของเรา.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุดตมงฺครุหา ได้แก่ ผม.
จริงอยู่ ผมทั้งหลายเรียกว่า อุดตมงฺครุหา เพราะงอกขึ้นบน
เบื้องสูงแห่งอวัยวะ มีมือและเท้าเป็นต้น คือว่า บนศีรษะ. บท
ว่า อิเม ชาตา วโยหฺรา ความว่า พ่อทั้งหลาย จงดูผมหงอก
เหล่านี้เกิดแล้ว ชื่อว่าเป็นเหตุนำเอาวัยไป เพราะนำเอาวัยทั้ง
๓ ไป โดยภาวะปรากฏผมหงอก. บทว่า ปาตุภูตา ได้แก่
บังเกิดแล้ว.

มัจจุ ชื่อว่า เทวะ ที่ชื่อว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตแห่งเท
วะนั้น. จริงอยู่ เมื่อผมหงอกทั้งหลายปรากฏบนศีรษะ บุคคล
ย่อมเป็นเหมือนยืนอยู่ในสำนักของพญามัจจุราช เพราะฉะนั้น

ผมหงอกทั้งหลายท่านจึงเรียกว่า ทูตของทเวะ คือมัจจุ ที่ชื่อว่า เทวทูต เพราะเป็นทูตเหมือนทเวะ ดังนี้ก็มี เหมือนอย่างว่า บุคคลย่อมเป็นเหมือน ผู้อันทเวดาผู้มีทั้งระดับและตกแต่ง แล้วยืนในอากาศกล่าวว่า ท่านจักตายในวันชื่อนั้น จันใด เมื่อผมหงอกทั้งหลายปรากฏแล้วบนศีรษะ ย่อมเป็นเช่นกับ ทเวดาพยากรณ์ จันนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น ผมหงอกทั้งหลาย ท่านจึงกล่าวว่า เป็นทูตเหมือนเทพ ที่ชื่อว่าเทวทูต เพราะเป็นทูตของวิสุทธิตเทพทั้งหลาย ดังนี้ก็มี.

จริงอยู่ พระโพธิสัตว์ทุกพระองค์ ทอดพระเนตรเห็น คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต เท่านั้น ก็ถึงความสังเวช เสด็จออกบวช. สมดังที่ตรัสไว้ว่า

ดูก่อนมหาบพิตร เพราะอาตมภาพเห็นคนแก่ คนป่วย ไข้ไ้ความทุกข์ คนตายอันถึงความสิ้นอายุ และบรรพชิตผู้ ครองผ้ากาสาจะ จึงได้บวช ดังนี้.

โดยปริยายนี้ ผมหงอกทั้งหลาย ท่านจึงเรียกว่าเทวทูต เพราะเป็นทูตแห่งวิสุทธิตเทพทั้งหลาย. ด้วยบทว่า ปพฺพชฺชาสม โย มมํ นี้ ท่านแสดงว่า นี่เป็นกาลแห่งการถือสมณเพศ อันได้ ชื่อว่าบรรพชา เพราะอรรถว่า ออกจากความเป็นภคหัตถ์ของ

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

เรา.

พระเจ้ามณฑลทเวชนั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงสละราชสมบัติ บวชเป็นฤาษี ในวันนั้นเอง ประทับอยู่ในมณฑลอมพวัน นั้น นั้นแหละ. เจริญพรหมวิหาร ๔ อยู่ ๘๔,๐๐๐ ปี ดำรงอยู่ในฌานอันไม่เสื่อม สวรรคตแล้วบังเกิดในพรหมโลก. จุติจากพรหมโลกนั้น ได้เป็นพระราชอาชวราชนามว่า **เนมิ** ในกรุงมณฑลานั้นแหละอีก สืบต่อวงศ์ของพระองค์ที่เสื่อมลง จึงทรงผนวชในอมพวันนั้น นั้นแหละ เจริญพรหมวิหาร กลับไปเกิดในพรหมโลกตามเดิมอีก.

แม้พระศาสดาก็ได้ตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตลาศตออกมหาภิเนษกรรมณ์ ในบัดนี้เท่านั้น ก็ห้ามได้ แม้ในกาลก่อน ก็ได้ออกแล้ว เหมือนกัน.

ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดงแล้ว **จึงทรงประกาศอริยสังขะ ๘** ในเวลาจบอริยสังขะ ภิกษุบางพวกได้เป็นพระโสดาบัน บางพวกได้เป็นพระสกทาคามี บางพวกได้เป็นพระอนาคามี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส ๒ เรื่องนี้ สืบต่ออนุสนธิกัน

ด้วยประการดังนี้แล้ว

ทรงประชุมชาดก ว่า

ช่างกัลบกในครั้งนั้น ได้เป็น พระอานนท์ ใน
บัดนี้

บุตรในครั้งนั้น ได้เป็น พระราหุล ในบัดนี้

ส่วนพระเจ้ามณฑเวสได้เป็น เรวตถาคต แล.

จบอรรถกถาหมณฑเวสชาดกที่ ๕

10. สุขวิหาริชาดก

ว่าด้วย การอยู่เป็นสุข

พระศาสดา เมื่อทรงอาศัยอนุปิยนคร ประทับอยู่ในอนุปิยอัมพวัน ทรงปรารภพระภักทียเถระ ผู้มีปกติอยู่เป็นสุข จึงตรัสพระธรรมเทศนานี้ มีคำเริ่มต้นว่า ยถา อญฺเฐ น รกฺขนฺติ ดังนี้.

พระภักทียเถระผู้มีปกติอยู่เป็นสุข มีพระอุบาสิเป็นที่ ๗ บวชในสมามกษัตริย์ ๖ พระองค์

บรรดาพระเถระเหล่านั้น พระภักทียเถระ พระกิมพิลเถระ พระภคฺเถระ พระอุบาสิเถระ บรรลุพระอรหัต. พระอานนท์เถระเป็นพระโสดาบัน พระอนุรุทธเถระเป็นผู้มีทิพยจักขุ พระเทวทัตเป็นผู้ได้ฌาน.

ก็เรื่องของกษัตริย์ทั้ง ๖ พระองค์ จักมีแจ้งใน กัณหาชาดก เพียงแต่อนุปิยนคร.

ที่ท่านพระภักทียเถระรักษาคุ้มครองพระองค์ ในคราวเป็นพระราชา ก็ยังทรงเห็นภัยที่จะเกิดขึ้นแก่พระองค์ ผู้อันเขารักษาอยู่ ด้วยการรักษามากมาย คุณทวดาจัดการรักษา และภัย

ที่จะเกิดแก่พระองค์ ผู้ทรงพลิกกลับไปมา อยู่บนพระที่
 บรรทมใหญ่ในปราสาทชั้นบน บัดนี้ บรรลุพระอรหัตแล้ว แม้
 จะอยู่ในที่ใดที่หนึ่งมีป่าเป็นต้น ก็พิจารณาเห็นความที่
 พระองค์เป็นผู้ปราศจากภัย จึงเปล่งอุทานว่า สุขหนอ สุข
 หนอ

ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้น จึงกราบทูลแต่พระผู้มีพระ
 ภาคเจ้าว่า ท่านพระภิกษุทั้งหลายเถระพยากรณ์พระอรหัตผล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
 ยะมีปกติอยู่เป็นสุข ในบัดนี้เท่านั้น หามิได้ แม้ในกาลก่อน ก็
 มีปกติอยู่เป็นสุขเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลายจึงทูลอ้อนวอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อ
 ต้องการให้ทรงประกาศเรื่องนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงได้ทรงกระทำเหตุอันระหว่าง
 ภพปกปิดไว้ ให้ปรากฏ ดังต่อไปนี้.

ในอดีตกาล เมื่อพระเจ้าพรหมทัตครองราชสมบัติ อยู่
 ในพระนครพาราณสี พระโพธิสัตว์เป็นพราหมณ์มหาศาล ผู้
 เกิดในตระกูลสูง เห็นโทษในกามทั้งหลาย และอานิสงส์ใน
 การออกบวช จึงละทิ้งกามทั้งหลาย เข้าป่าหิมพานต์ บวชเป็น

ฤาษี ทำสมาบัติ ๘ ให้บังเกิดขึ้น แม้บริวารของพระโพธิสัตว์
นั้นได้เป็นบริวารใหญ่ มีดาบสอยู่ ๕๐๐ รูป. ในฤดูฝน พระ
โพธิสัตว์นั้นออกจากป่าหิมพานต์ แวดล้อมด้วยหมู่ดาบส
เที่ยวจาริกไปในคามและนิคม เป็นต้น บรรลุถึงเมืองพาราณสี
ทรงอาศัยพระราชสาส์สำเร็จการอยู่ในพระราชอุทยาน ทรงอยู่
ในพระราชอุทยานนั้นตลอด ๔ เดือนฤดูฝน แล้วทูลลา
พระราชสา.

ลำดับนั้น พระราชาทรงอ่อนวอนพระโพธิสัตว์นั้นว่า
ท่านผู้เจริญ ท่านก็แก่แล้ว ท่านจะประโยชน์อะไรด้วยป่าหิม
พานต์ ท่านจงส่งอันเตवासิกทั้งหลายไปป่าหิมพานต์ แล้วอยู่
เสียบในที่นี้เถิด. พระโพธิสัตว์ทรงมอบดาบส ๕๐๐ รูปกับอันเต
वासิกผู้ใหญ่ แล้วส่งดาบสเหล่านั้นไป ด้วยคำว่า ท่านจงไปอยู่
ในป่าหิมพานต์กับดาบสเหล่านี้ ส่วนเราจักอยู่ในที่นี้แหละ
แล้วตนเองก็สำเร็จการอยู่ในพระราชอุทยานนั้น นั่นเอง.

ก็หัวหน้าอันเตवासิกนั้นของพระโพธิสัตว์นั้น เป็น
ราชบรรพชิต ละคราสสมบัติใหญ่ออกบวช กระทำกสิณ
ปริกรรมได้สมาบัติ ๘. หัวหน้าอันเตवासิกนั้นอยู่ในป่าหิม
พานต์กับดาบสทั้งหลาย มีความประสงค์จะเห็นอาจารย์ จึง
หน้า 128 จาก 128

เรียกดาบสเหล่านั้นมา แล้วกล่าวว่า ท่านทั้งหลายอย่าได้
รำคาญ จงอยู่ในที่นี้แหละ เราเห็นอาจารย์แล้วจักกลับมา แล้ว
ไปยังสำนักของอาจารย์ ไหว้แล้วกระทำปฏิสันถาร ปลูกดเสื่อ
ลำแพนผืนหนึ่ง นอนอยู่ในสำนักของอาจารย์นั่นเอง.

ก็สมัยนั้น พระราชาทรงพระดำริว่า จักเยี่ยมพระดาบส
จึงเสด็จไปยังพระราชอุทยาน ไหว้แล้วนั่ง ณ ส่วนข้างหนึ่ง
ดาบสผู้เป็นอันเตวาสิก แม้เห็นพระราชาก็ไม่ลุกขึ้น แต่นอน
อยู่อย่างนั้น แลเปล่งอุทานว่า สุขหนอ สุขหนอ.

ก็พระราชาทรงน้อยพระทัยว่า ดาบสนี้ แม้เห็นเราก็ไม่
ลุกขึ้น จึงตรัสกะพระโพธิสัตว์ว่า ท่านผู้เจริญ ดาบสนี้คงจัก
ฉันตามต้องการ จึงสำเร็จการนอนอย่างสบายทีเดียว เปล่ง
อุทานอยู่.

ก็พระโพธิสัตว์ตรัสว่า มหาบพิตร ดาบสนี้ เมื่อก่อน
ได้เป็นพระราชาองค์หนึ่ง เช่นกับพระองค์ ดาบสนี้นั้นคิดว่า
เมื่อก่อนในคราวเป็นกฤหัสถ์ เราเสวยสิริราชสมบัติ แม้อันคน
เป็นอันมาก มีมือถืออาวุธคุ้มครองอยู่ ก็ยังไม่ได้ชื่อว่า
ความสุขเห็นปานนี้ จึงปรารถนุสุขในการบวช และสุขในฉาน
ของตน แล้วเปล่งอุทานนี้ ก็แหละครั้งตรัสอย่างนี้แล้ว เพื่อจะ

ตรัสธรรมกถาแก่พระราชชา จิงตรัสคานี้ว่า

ชนเหล่าอื่นไม่ต้องรักษาผู้ใดด้วย และผู้ใดก็ไม่ต้องรักษาชนเหล่าอื่นด้วย คู่ก่อนมหาบพิตร ผู้นั้นแลไม่เหยื่อใยในกามทั้งหลาย ย่อมอยู่เป็นสุข.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ยถจ อถญเณ น รกฺขนฺติ ความว่า บุคคลเหล่าอื่นเป็นอันมาก ย่อมไม่รักษาบุคคลใด. บทว่า โย จ อถญเณ น รกฺขติ ความว่า แม้บุคคลใด ก็ไม่รักษาคนอื่นเป็นอันมาก ด้วยคิดว่า เราผู้เดียวครองราชสมบัติ. บทว่า สเว ราชสุขี เสติ ความว่า คู่ก่อนมหาบพิตร บุคคลนั้นผู้เดียวไม่มีเพื่อน สักเจียบแล้ว เป็นผู้ร้งพร้อมด้วย ความสุขทางกาย และทางจิต ย่อมนอนเป็นสุข.

ก็คำว่า นอนเป็นสุขนี้ เป็นหัวข้อเทศนาเท่านั้น ย่อมนอนเป็นสุขอย่างเดียวเท่านั้น ก็หามิได้ ก็บุคคลเห็นปานนี้ ย่อมเดิน ยืน นั่ง นอน เป็นสุข คือได้รับความสุขในทุกอิริยาบถ ที่เดียว. บทว่า กามเมสุ อนเปกฺขวา ความว่า คู่ก่อนมหาบพิตร บุคคลเห็นปานนี้ เว้นจากความเพ่งเล็งใน วัตถุกาม และกิเลสกาม คือปราศจากฉันทราคะ ไม่มีตัณหา ย่อมอยู่เป็นสุข ทุกอิริยาบถ.

พระราชชาติได้ทรงสดับพระธรรมเทศนาแล้ว มีพระทัย
ยินดี บังคมแล้ว เสด็จไปยังพระราชนิเวศน์ นั้นเอง. ฝ่ายอันเต
วาสีกก็ไหว้พระอาจารย์ แล้วไปยังป่าหิมพานต์เหมือนกัน

ฝ่ายพระโพธิสัตว์อยู่ในที่นั้นนั่นแหละ มีมานไม่เสื่อม
กระทำกาละแล้วบังเกิดในพรหมโลก.

พระศาสดา ครั้นทรงนำพระธรรมเทศนานี้มาแสดง
แล้วตรัส ๒ เรื่องสืบต่ออนุสนธิกัน แล้วทรงประชุมชาดกว่า
อันเตวาสีกในครั้งนั้น ได้เป็น พระภักทีย

เถระ

ส่วนครูของคณะคือ เราเอง แด.

จบอรรถกถาสุขวิหารชาดกที่ ๑๐

จบ อปัณณกวรรคที่ ๑.

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย ศีตะธรรมา / ฉัตรราชา

รวมชาดกที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อปันณกชาดก ว่าด้วย การรู้ฐานะและมีฐานะ
๒. วันณุปถชาดก ว่าด้วย ผู้ไม่เกียจคร้าน
๓. เสรีววานิชชาดก ว่าด้วย เสรีววานิช
๔. จตุลลเศรษฐีชาดก ว่าด้วย คนฉลาดตั้งตนได้
๕. คัณฑุลาพิชาดก ว่าด้วย ราคาข้าวสาร
๖. เทวธรรมชาดก ว่าด้วย ธรรมของเทวดา
๗. กัญฐหาริชาดก
๘. คามนิชาดก ว่าด้วย ไม้ใจเร็วคว่นได้
๙. มฆเทวชาดก ว่าด้วย เทวทูต
๑๐. สุขวิหาริชาดก ว่าด้วย การอยู่เป็นสุข

.. อรรถกถา สุขวิหาริชาดก จบ

อ่าน เนื้อความในพระไตรปิฎก

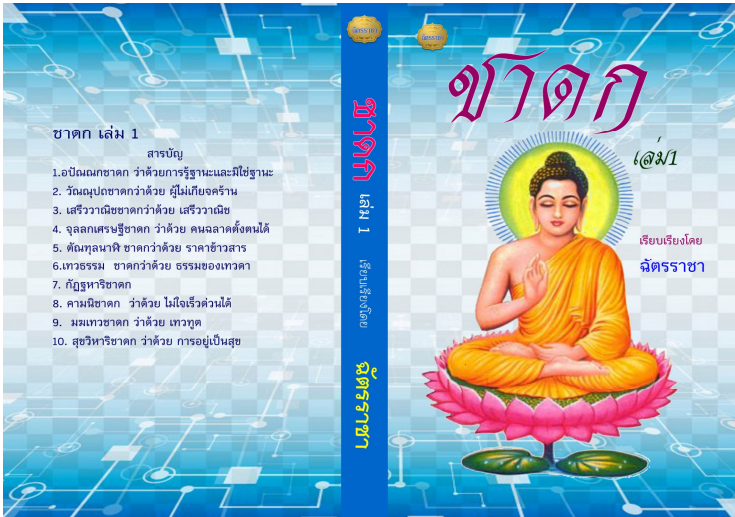
<http://www.84000.org/tipitaka/atita100/v.php?B=27&A=56&Z=70>

ดาวน์โหลด พระไตรปิฎกฉบับธรรมทาน

บันทึก ๑๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๖

หากพบข้อผิดพลาด กรุณาแจ้งได้ที่ DhammaPerfect@yahoo.com

หน้า 132 จาก 132



ขอบคุณจากใจ

ขอบคุณพี่น้องนักอ่านทุกท่านที่ได้อุดหนุนผลงานของพี่ ก็พยายาม
อย่างเต็มที่เพื่อจะทำให้ทุกท่านพึงพอใจและรู้สึกที่ไม่เสียดายเงินที่
ซื้อผลงานของพี่ไปอ่าน หวังไว้ว่าผลงานเล่มต่อไป จะได้รับการ
สนับสนุนในมิตรภาพที่แสนดีเหมือนเล่มนี้นะคะ

สำหรับเล่มนี้ แจกฟรีนะคะ

ติดตามเล่มต่อไป

ชาดก เล่ม 1

เรียบเรียงโดย คีตะธารา / ฉัตรธารา

ขอขอบคุณทุกท่านที่ติดตามผลงานของพี่เจี๊ยบ ไม่ว่าจะ
เล่มที่วางขายในรูปแบบ ebook และในรูปแบบเล่มของหนังสือ

ขอขอบคุณจากใจ ไม่มีสิ่งใดจะมอบให้นอกจากจะ
พยายามนำเสนอแต่สิ่งที่ดีเพื่อเป็นเพื่อนคลายเหงาให้กับทุก
ท่านค่ะ

ขอขอบคุณทุกการดาวโหลดนะคะ สามารถติดต่อ
พูดคุยกับพี่ได้ เพียงแค่เข้าไปใน google แล้วคีย์คำว่า “คีตะ
ธารา” ก็จะสามารถติดตามผลงานและเข้าไปพูดคุยกันใน เฟส
บุคได้แล้วค่ะ

<https://www.facebook.com/keetataratara>

<https://www.facebook.com/fukukorean>

<https://www.facebook.com/khainiyai>

ชาตค เล่ม 1

สารบัญ

1. อปถนคชาตค ว่าดวยการรู้ฐานะและมืใช้ฐานะ
2. วัณนุปลชาตคว่าดวย ผู้ม่เกยจคร่าน
3. เสรีววณชชาตคว่าดวย เสรีววณช
4. จุลลคเศรชฐีชาตค ว่าดวย คนฉลادتตงตนได้
5. ตถนทุลนาหิ ชาตคว่าดวย ราคาข้าวสาร
6. เทวธรรม ชาตคว่าดวย ธรรมของเทวดา
7. กัฏฐหาริชาตค
8. คามนชชาตค ว่าดวย มใจเร้วดว่นได้
9. มมเทวชาตค ว่าดวย เทวทุต
10. สุขวหาริชาตค ว่าดวย การอยู่เป็นสุข